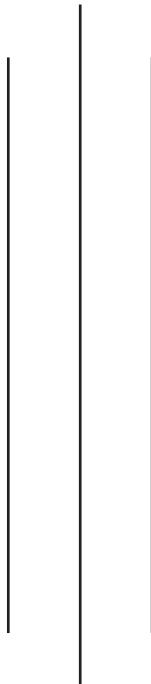

भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना-२०६५

(भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको नेपाली अनुवाद र अंग्रेजी प्रतिसहित)

नेपाल सरकार
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय
सिंहदरबार, काठमाडौं ।

असार २०६९

भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना-२०६५
(भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको नेपाली अनुवाद र अंग्रेजी प्रतिसहित)

प्रकाशक:

नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय,
सिंहदरवार, काठमाडौँ ।

सर्वाधिकार : प्रकाशकमा सुरक्षित

प्रकाशन प्रति : २००० प्रति

प्रकाशन मिति : २०६९ असार

मुख्य संयोजन:

मुख्य सचिव माधवप्रसाद घिमिरे

संयोजन:

सचिव डा. त्रिलोचन उप्रेती

सह-संयोजन:

सहसचिव रमेश ढकाल

उप-संयोजन:

उपसचिव केसवप्रसाद बास्तोला

सहायक संयोजन:

नायव सुब्बा कृष्णप्रसाद नेपाल

सम्पादन:

शाखा अधिकृत भइन्द्रप्रसाद गुरागाई

मुद्रक: कोशी प्रिन्टिङ प्रेस, बबरमहल । फोन: ४२२५६९६

काठमाडौं, नेपाल

प्रधानमन्त्री

मन्तव्य

भ्रष्टाचार एक डरलाग्दो रोग हो । यसले मुलुकको शासन, प्रशासन र अन्य क्षेत्रलाई नराम्रोसँग प्रभावित तुल्याउँछ । नेपाली समाजमा गहिरोरूपमा जरा गाडेर बसेको भ्रष्टाचाररूपी रोगको समूल अन्त्य नहुँदासम्म नेपाली समाजले अग्रगामी प्रगति हासिल गर्न सक्दैन । त्यसैले नेपाल सरकारले भ्रष्टाचार विरुद्धमा शून्य सहनशीलताको नीति अख्तियार गरी भ्रष्टाचारको निदान र त्यसको पूर्णरूपमा अन्त्य गर्ने सोचका साथ भ्रष्टाचार विरुद्धमा आफ्ना कामकारवाही अगाडि बढाउँदै आएको छ ।

यसैबीच, १४ डिसेम्बर सन् २००५ देखि भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि लागू भएको छ । यो महासन्धिले मूलतः संयुक्त राष्ट्रसङ्घका सदस्य राष्ट्रहरूको कानून, संगठन र व्यवहारमा असर पार्ने गरी व्यापक र विस्तृतरूपमा भ्रष्टाचार विरुद्ध उपयुक्त विधि कार्यान्वयन गर्न मार्ग प्रशस्त गरेको छ, भन्ने मलाई लाग्दछ । संयुक्त राष्ट्रसङ्घको सक्रिय सदस्य राष्ट्रको नाताले नेपालले भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिलाई २३ फेब्रुअरी सन् २०११ मा अनुमोदन गरी सो महासन्धिको पक्ष राष्ट्र बनेको छ । साथै, महासन्धिलाई अनुमोदन गरी नेपाल पक्ष भएको सन्दर्भमा सो महासन्धिका प्रावधानलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारले भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना स्वीकृत गरेको छ । प्रस्तुत भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजनाले महासन्धिको कार्यान्वयनको सुनिश्चितता प्रदान गर्नुका साथै भ्रष्टाचार निर्मूल पार्ने राष्ट्रिय अभियानमा सहयोग पुऱ्याउनेछ, भन्ने मैले आशा लिएको छु ।

भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि सम्बद्ध सबै सरकारी तथा गैरसरकारी निकाय, राजनीतिक दल, निजी क्षेत्र, आमसञ्चार माध्यम एवं नागरिक समाजबाट सहयोग हुने विश्वास लिएको छु ।

धन्यवाद !

काठमाडौं ।

२०६९ साल असार ३१ गते ।

डा. बाबुराम भट्टराई
प्रधानमन्त्री

मेरो भनाइ

भ्रष्टाचारले मानिसको जीवन, प्रतिष्ठा र मर्यादामा आँच पुऱ्याउँछ। यो एक रोग हो, यसको पूर्ण निदानबाट नै सभ्यता र विकासको शिखर चुम्न सकिन्छ। तर कुनै एक व्यक्ति, निकाय वा संस्थाको मात्र सक्रियतामा भ्रष्टाचार निवारणको कार्य सम्भव हुँदैन। यसका लागि सबैको समन्वयात्मक सहकार्यको आवश्यकता पर्दछ।

संयुक्त राष्ट्रसङ्घको एक सक्रिय सदस्यको नाताले नेपालले भ्रष्टाचार विरुद्धको महासन्धिलाई अनुमोदन गरी भ्रष्टाचार विरुद्धको अन्तर्राष्ट्रिय अभियानमा ऐक्यबद्धता जनाएको छ। यो महासन्धिको पक्ष राष्ट्र भएको नाताले महासन्धिको कार्यान्वयन गर्न र सो महासन्धिले सिर्जना गरेका दायित्वहरू निर्वाह गर्न नेपाल सरकार क्रियाशील रहँदै आएको छ। महासन्धिलाई अनुमोदन गरी नेपाल पक्ष भएको सन्दर्भमा सो महासन्धिका प्रावधानलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न अवलम्बन गरिनुपर्ने कानूनी, नीतिगत, संरचनागत तथा प्रशासनिक उपायहरूका बारेमा नीतिगत निर्णय गर्न र तत्सम्बन्धी क्रियाकलापहरूको समन्वय एवं अनुगमन गरी भावी कार्यदिशाको बारेमा मार्गदर्शन दिने लगायतका कामकारवाही गर्न नेपाल सरकार (मन्त्रपरिषद्) बाट मिति २०६८।१।२२ मा नेपाल सरकारका मुख्य सचिवको संयोजकत्वमा एक निर्देशक समिति गठन भई लामो तयारी र विस्तृत छलफल पछि भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी रणनीति तथा कार्ययोजना तयार भई यसलाई नेपाल सरकारले मिति २०६९।३।१८ मा स्वीकृत गरेको छ। यो रणनीति तथा कार्ययोजनाले भ्रष्टाचार विरुद्धको महासन्धिको कार्यान्वयनको बाटो सहज बनाएको मात्र नभई यसको कार्यान्वयनको सुनिश्चितता समेत प्रदान गरेको कुरामा म विश्वस्त छु। साथै प्रस्तुत रणनीति तथा कार्ययोजनाको सम्बद्ध निकायहरूबाट रणनीति तथा कार्ययोजनामा तोकिएको समयभित्रै प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुने कुरामा पनि म विश्वस्त छु।

अन्त्यमा, भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी रणनीति तथा कार्ययोजनालाई सम्बद्ध सबै सरकारी निकायले प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयन गर्ने विश्वास लिएको छु। यस राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना तर्जुमा कार्यमा संलग्न हुनुहुने र सो कार्यमा सहयोग गर्नुहुने नेपाल सरकारका सचिवज्यूहरू, सहसचिवज्यूहरू, उपसचिवज्यूहरू एवं अन्य राष्ट्रसेवक साथीहरूमा धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु।

२१ असार २०६९

(माधवप्रसाद घिमिरे)

नेपाल सरकारको मुख्य सचिव
प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय

प्राक्कथन

संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासभाले ४ डिसेम्बर सन् २००० मा यसको प्रस्ताव नं. ५५/६१ को संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासभाले ४ डिसेम्बर सन् २००० मा नं. ५५/६१ को प्रस्तावबाट भ्रष्टाचार विरुद्धको अन्तर्राष्ट्रिय कानूनी दस्तावेज आवश्यक छ, भन्ने महसुस गरी यस्तो दस्तावेजका सम्बन्धमा वार्ता गर्न एक तदर्थ समिति गठन गरेको थियो। त्यसै तदर्थ समितिको २१ जनवरी २००२ देखि १ अक्टोबर २००३ बीचको अवधिमा गरेका विभिन्न सात चरणका वार्ताहरूको परिणामस्वरूप पहिलो पटक भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको मस्यौदा तयार गरियो र सोही मस्यौदालाई संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासभाले ३१ अक्टोबर सन् २००३ मा यसको नं. ५८/४ को प्रस्तावबाट अनुमोदन भई यो महासन्धिको पक्ष हुनका लागि सदस्य राष्ट्रहरूलाई खुला गरियो। ८ परिच्छेद र ७१ धारामा अनुबन्धित यो महासन्धिको धारा ६८ (१) को प्रावधान अनुरूप महासन्धि १४ डिसेम्बर सन् २००५ देखि लागू भएको छ। भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिले मूलतः सदस्य राष्ट्रहरूको कानून, संगठन र व्यवहारमा असर पार्ने गरी व्यापक र विस्तृतरूपमा भ्रष्टाचार विरुद्ध उपयुक्त विधि कार्यान्वयन गर्न मार्ग प्रशस्त गरेको छ। यस्तो विधिले भ्रष्टाचार निरोध, अपराधीकरण र कानून कार्यान्वयन, अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग, सम्पत्तिको पुनर्प्राप्ति, प्राविधिक सहयोग र सूचना आदान-प्रदान तथा कार्यान्वयनसम्बन्धी संयन्त्रलाई प्रवर्द्धन गर्ने लक्ष्य लिएको देखिन्छ।

संयुक्त राष्ट्रसङ्घको सक्रिय सदस्य राष्ट्रको नाताले नेपालले भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिलाई २३ फेब्रुअरी सन् २०११ मा अनुमोदन गरी सो महासन्धिको पक्ष राष्ट्र बनेको छ। यसैक्रममा महासन्धिलाई अनुमोदन गरी नेपाल पक्ष भएको सन्दर्भमा सो महासन्धिका प्रावधानलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न अवलम्बन गरिनुपर्ने कानूनी, नीतिगत, संरचनागत तथा प्रशासनिक उपायहरूका बारेमा नीतिगत निर्णय गर्न र तत्सम्बन्धी क्रियाकलापहरूको समन्वय एवं अनुगमन गरी भावी कार्यदिशाको बारेमा मार्गदर्शन दिने लगायतका कामकारवाही गर्न नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को मिति २०६८।५।२२ को निर्णयले नेपाल सरकारका मुख्य सचिवको संयोजकत्वमा देहायबमोजिमको एक निर्देशक समिति गठन भएको थियो।

(क) नेपाल सरकारका मुख्य सचिव	- संयोजक
(ख) सचिव, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय (कानून तथा मानव अधिकार विषय हेर्ने)	- सदस्य
(ग) सचिव, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	- सदस्य
(घ) प्रमुख अधिकृत, राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	- सदस्य
(ङ) सचिव, कानून तथा न्याय मन्त्रालय	- सदस्य
(च) नायव महान्यायाधिवक्ता, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	- सदस्य
(छ) सहसचिव, कानून तथा मानव अधिकार महाशाखा, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	- सदस्य-सचिव

साथै नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को सोही मितिको निर्णयानुसार निर्देशक समितिको कामकारवाहीमा सहयोग गर्न तथा महासन्धिअन्तर्गतका दायित्व बहन गर्न आवश्यक कानूनी, नीतिगत र संरचनागत लगायतका व्यवस्थाको बारेमा सिफारिससहितको कार्ययोजना तयार गर्न प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयका सचिव (कानून)को संयोजकत्वमा देहायबमोजिमको एक कार्यदल गठन भएको थियो।

(क) सचिव डा. त्रिलोचन उप्रेती, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	- संयोजक
(ख) सहसचिव श्री ईश्वरीप्रसाद पौडेल, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	- सदस्य
(ग) सहसचिव श्री शरदचन्द्र पौडेल, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	- सदस्य
(घ) सहसचिव श्री डिल्लीराज घिमिरे, कानून तथा न्याय मन्त्रालय	- सदस्य
(ङ) सहन्यायाधिवक्ता श्री महेश शर्मा पौडेल, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	- सदस्य
(च) सहसचिव श्री केदार पौडेल, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	- सदस्य
(छ) उपसचिव श्री खिमानन्द भुसाल, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	- सदस्य-सचिव

यस कार्यदलका सदस्य सहसचिव श्री केदार पौडेल र सदस्य-सचिव श्री खिमानन्द भुसालको अन्य निकायमा सरुवा भएका कारण २०६८ माघदेखि सदस्यमा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयका सहसचिव श्री रमेश ढकाल र सदस्य-सचिवमा उपसचिव श्री केसवप्रसाद बास्तोला रहनुभएको थियो ।

उक्त कार्यदलले तयार गरेको मस्यौदा परिमार्जन गर्न निर्देशक समितिको मिति २०६९।१।१० को निर्णयानुसार देहायबमोजिमको एक प्राविधिक समिति समेत गठन भई उक्त प्राविधिक समितिले परिमार्जन गरी नयाँरूपमा कार्ययोजनाको मस्यौदा तयार गरी मिति २०६९।२।२२ को निर्देशक समितिको बैठकमा पेश गरेको थियो ।

(क)	सहसचिव, श्री रमेश ढकाल, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	- संयोजक
(ख)	सहसचिव श्री ईश्वरीप्रसाद पौडेल, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	- सदस्य
(ग)	सहसचिव श्री शरदचन्द्र पौडेल, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	- सदस्य
(घ)	सहसचिव श्री डिल्लीराज घिमिरे, कानून तथा न्याय मन्त्रालय	- सदस्य
(ङ)	सहन्यायाधिवक्ता श्री महेश शर्मा पौडेल, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	- सदस्य
(च)	उपसचिव श्री केसवप्रसाद बास्तोला, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	- सदस्य-सचिव

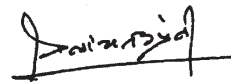
उक्त मस्यौदामा निर्देशक समितिको बैठकको क्रममा उठेका विषयहरूलाई समेत मिलाई परिमार्जन गरिएको भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना निर्देशक समितिको तहबाट स्वीकृत गर्ने र सो कार्ययोजना नेपाल सरकारबाट स्वीकृत हुन यससम्बन्धी प्रस्ताव प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले मन्त्रिपरिषद्को बैठकमा पेश गर्ने भनी निर्णय भएको थियो । उक्त निर्णयबमोजिम प्रस्ताव मन्त्रिपरिषद्मा पेश हुँदा मन्त्रिपरिषद्बाट प्रस्तुत प्रस्ताव मन्त्रिपरिषद् विधेयक समितिमा छलफल गरी समितिको निर्णयबमोजिम गर्ने भनी मिति २०६९।२।११ मा निर्णय भएको थियो । उक्त निर्णयानुसार मन्त्रिपरिषद् विधेयक समितिको मिति २०६९।३।१८ को बैठकमा पेश भई छलफल हुँदा देहायबमोजिम निर्णय भएको छ :

१. प्रस्ताव साथ संलग्न भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजनाको सट्टा छलफलको क्रममा उठेका विषयहरू समावेश गरी परिमार्जन गरिएको यसैसाथ संलग्न भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना, २०६९ स्वीकृत गर्ने ।
२. भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजनाको प्रकरण नं. ६-९ मा उल्लेख भएको कार्यान्वयन तथा अनुगमन समितिले प्रस्तुत कार्ययोजनाको कार्यान्वयन स्थितिको नियमित रूपमा अनुगमन गर्ने र यसको कार्यान्वयनमा कुनै बाधा वा द्विविधा भएमा सोको निराकरण गर्ने ।
३. प्रस्तुत कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने स्रोत, साधन र जनशक्तिको व्यवस्था कार्यान्वयनका लागि जिम्मेवार निकायले नै मिलाउने । कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि थप बजेट आवश्यक पर्ने भए सोको आधार र कारण खुलाई अर्थ मन्त्रालयसँग माग गर्ने र यसरी माग भएको रकम अर्थ मन्त्रालयले सम्बन्धित निकायको नाममा निकाशा दिने ।”

अतः भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना, २०६९ लागू भएपछि भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको नेपाली अनुवाद र सोको अंग्रेजी प्रतिलाई समेटी पुस्तक सर्वसाधारणको जानकारीको लागि प्रकाशन गरिएको छ । यो पुस्तक रणनीति तथा कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि जिम्मेवार सबै निकाय, सहयोगी निकाय, अनुगमनको जिम्मेवारी तोकिएका निकाय, भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिसँग सम्बन्धित र सोका सम्बन्धमा चासो राख्ने व्यक्ति, संघसंस्था एवं निकाय एवं सर्वसाधारण सबैका लागि उपयोगी हुनेछ भन्ने मैले विश्वास लिएको छु ।

अन्त्यमा, भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना, २०६९ को तर्जुमा गर्न रातदिन खटिने तथा यो पुस्तक प्रकाशनको कार्यमा संलग्न हुनुहुने प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयका सहसचिव रमेश ढकाल, उपसचिव केसवप्रसाद बास्तोला र शाखा अधिकृत भइन्द्रप्रसाद गुरागाईलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

२१ असार २०६९

(डा. त्रिलोचन उप्रेती)

नेपाल सरकारको सचिव

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय

विषयसूची

क्र.सं.	शीर्षक	पृष्ठ
१.	भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना	९
	१.१ पृष्ठभूमि	९
	१.२ राष्ट्रिय कार्ययोजनाको उद्देश्य	९
२.	रणनीति	१०
	२.१. पृष्ठभूमि	१०
	२.२. परिकल्पना (Vision)	१०
	२.३. रणनीतिको उद्देश्य (Objective)	१०
	२.४. रणनीति (Strategies)	१०
३.	जिम्मेवार निकाय, सहयोगी निकाय र अनुगमन गर्ने निकायको भूमिका तथा कार्ययोजनाको सीमा र जोखिम पक्ष	१४
	३.१ जिम्मेवार निकायको भूमिका	१४
	३.२. सहयोगी निकायको भूमिका	१५
	३.३. अनुगमन गर्ने निकायको भूमिका	१५
	३.४. कार्ययोजनाको सीमा	१५
	३.५. महासन्धिको प्रावधान र मौजुदा कानूनी व्यवस्था	१६
	३.६. कार्ययोजनाको जोखिम पक्ष	१८
४.	महासन्धिको कार्यान्वयनको लागि गरिनु पर्ने कानूनी तथा संस्थागत सुधार	१८
	४.१. कानूनी सुधार	१८
	४.२. संरचनागत व्यवस्थाहरू	१९
५.	भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्ययोजना, २०६९	२०
६.	कार्यान्वयन, अनुगमन तथा आर्थिक व्यवस्था	४२
	६.१. पृष्ठभूमि	६२
	६.२. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको भूमिका	४२
	६.३. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको भूमिका	४३
	६.४. राष्ट्रिय योजना आयोगको भूमिका	४३
	६.५. अर्थ मन्त्रालयको भूमिका	४३
	६.६. राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रको भूमिका	४३
	६.७. महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको भूमिका	४३
	६.८. दातृ निकायहरूको भूमिका	४४
	६.९. भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्ययोजना कार्यान्वयन तथा अनुगमन समिति	४४
	६.१०. भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि आर्थिक व्यवस्था	४५
७.	भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि (नेपाली अनुवाद)	४६
८.	United Nations Conventions Against Corruption	८५

भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना

१. राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना

१.१ पृष्ठभूमि:

संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासभाले ४ डिसेम्बर सन् २००० मा यसको प्रस्ताव नं. ५५/६१ को प्रस्तावबाट भ्रष्टाचार विरुद्धको अन्तर्राष्ट्रिय कानूनी दस्तावेज आवश्यक भएको महसुस गरी यस्तो दस्तावेजका सम्बन्धमा वार्ता गर्न एक तदर्थ समिति गठन गरेको थियो। यसै तदर्थ समितिको २१ जनवरी २००२ देखि १ अक्टोबर २००३ बीचको अवधिमा गरेका विभिन्न सात चरणका वार्ताहरूको परिणामस्वरूप पहिलो पटक भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि (महासन्धि) को मस्यौदा तयार गरियो र सोही मस्यौदालाई संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासभाले ३१ अक्टोबर सन् २००३ मा यसको नं. ५८/४ को प्रस्तावबाट अनुमोदन भई यो महासन्धिको पक्ष हुनका लागि सदस्य राष्ट्रहरूलाई खुला गरियो। ८ परिच्छेद र ७१ धारा रहेको यो महासन्धिको धारा ६८(१) को प्रावधानअनुरूप महासन्धि १४ डिसेम्बर सन् २००५ देखि लागू भएको छ।

महासन्धिले मूलतः सदस्य राष्ट्रहरूको कानून, संगठन र व्यवहारमा असर पार्ने गरी व्यापक र विस्तृतरूपमा भ्रष्टाचार विरुद्ध उपयुक्त विधि कार्यान्वयन गर्न मार्ग प्रशस्त गरेको छ। यस्तो विधिले भ्रष्टाचार निरोध, अपराधीकरण र कानून कार्यान्वयन, अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग, सम्पत्तिको पुनर्प्राप्ति, प्राविधिक सहयोग र सूचना आदान-प्रदान तथा कार्यान्वयनसम्बन्धी संयन्त्रलाई प्रवर्द्धन गर्ने लक्ष्य लिएको देखिन्छ।

संयुक्त राष्ट्रसङ्घको सक्रिय सदस्य राष्ट्रको नाताले नेपालले महासन्धिलाई २३ फेब्रुअरी सन् २०११ मा अनुमोदन गरी पक्ष राष्ट्र बनेको छ। यसरी पक्ष राष्ट्र बनेपछि महासन्धिले सिर्जना गरेका दायित्व पूरा गर्नुपर्ने र त्यसमा नेपाल सरकार सदैव प्रतिबद्ध समेत भएकाले प्रस्तुत रणनीति तथा कार्ययोजना तर्जुमा गरिएको हो।

प्रस्तुत राष्ट्रिय कार्ययोजनामा महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी बहुक्षेत्रहरू समेटिएका छन्। यो कार्ययोजना भ्रष्टाचार विरुद्धका कार्यक्रमलाई बुँदागतरूपमा उल्लेख गरी स्पष्ट उद्देश्यसहित विभिन्न निकायहरूको कार्यक्षेत्र र जिम्मेवारी किटान गरिएको छ। साथै, यस कार्ययोजनाको कार्यान्वयनबाट नेपाल सरकारको भ्रष्टाचार विरुद्ध चालिएको अभियानलाई बल मिल्ने विश्वास पनि लिइएको छ।

राष्ट्रियस्तरमा भ्रष्टाचार विरुद्धको व्यापक विषयगत क्षेत्र समेटी तयार गरिएकोले प्रस्तुत भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी राष्ट्रिय कार्ययोजना विशेष कार्यक्रम, आयोजना र प्रयास भन्दा केही भिन्न रूपको छ। यो कार्ययोजनालाई भ्रष्टाचार विरुद्धका अन्य विषयगत क्षेत्रको कार्ययोजना तयार गर्दा मार्गदर्शनको रूपमा पनि लिन सकिने गरी तयार गरिएको छ।

१.२. राष्ट्रिय कार्ययोजनाको उद्देश्य :

भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी राष्ट्रिय कार्ययोजनाले नेपालमा भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी विविध कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरी समग्रमा महासन्धिकै कार्यान्वयनको सुनिश्चिता प्रदान गर्ने उद्देश्य लिएको छ। यस कार्ययोजनाको मुख्य उद्देश्य नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३, भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ तथा अन्य प्रचलित नेपाल कानून एवं भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको व्यवस्थाहरू अनुरूप आवश्यक कामकारवाही सञ्चालन, नीति निर्माण र कार्यक्रम कार्यान्वयन गरी भ्रष्टाचार निवारण गर्नु हो।

यस कार्ययोजनाका विशेष उद्देश्यहरू देहायबमोजिम छन् :

- महासन्धिको कार्यान्वयनको माध्यमबाट नेपाल सरकारको भ्रष्टाचार विरुद्धको प्रतिबद्धतालाई कार्यगत रूपमा अभ्र स्पष्ट गर्ने ।
- भ्रष्टाचार विरुद्धको अभियानलाई अभ्र सशक्त बनाउने ।
- महासन्धि कार्यान्वयन गर्न उपलब्ध स्रोत र साधनको अधिकतम रूपमा परिचालन गरी भ्रष्टाचारमुक्त नेपाली समाजको निर्माण गर्ने ।

२. रणनीति

२.१. पृष्ठभूमि

पारदर्शी, उत्तरदायी, जनमुखी एवं कानूनसम्मत शासन प्रणालीको स्थापना गरी जनतालाई प्रदान गर्ने सेवा र सुविधा सहज र सरल तरिकाले उपलब्ध गराउनु जनउत्तरदायी सरकारको प्रमुख दायित्व हो । जबसम्म राज्यसंयन्त्रमा ढिलासुस्ती, हैरानी र सास्तीको विद्यमानता रहन्छ, जबसम्म सरकारी संयन्त्रको मनोवृत्तिमा परिवर्तन भएको महसुस जनताले गर्न पाउँदैनन्, जबसम्म सेवाग्राहीले असल व्यवहारको अनुभूत गर्न पाउँदैनन्, जबसम्म हिजोभन्दा आज छिटो र कम लागतमा काम भएको बोध हुँदैन, तबसम्म नेपालमा २०६३ सालमा भएको युगान्तकारी परिवर्तन जनताको निमित्त सार्थक परिवर्तन हो भन्ने आभास हुन सक्दैन । त्यसैले जनताको मनमा सरकारको कामकारवाही एवं कार्यशैलीप्रति जनतामा विश्वास र भरोसा हुने स्थिति निर्माण गर्नु राज्यको आधारभूत दायित्व हो । सरकारी कार्यप्रणालीमा जनअपेक्षा अनुरूपको सुधार गर्दै जनतामा प्रवाहित हुने वस्तु र सेवा ठीक समय र लागतमा प्रवाह हुने तथा सबै तह र रूपका भ्रष्टाचार एवं वैथितिलाई नियन्त्रण गरी जनतामा सुशासन र सार्थक परिवर्तनको अनुभूति दिलाई सदाचार, नैतिकवान एवं सुसंस्कृत नेपाली समाजको निर्माण गर्न यससम्बन्धी रणनीति आवश्यक भएको सन्दर्भमा भ्रष्टाचार विरुद्धको रणनीति तथा कार्ययोजना, २०६५ जारी भई कार्यान्वयनमा आएको थियो । उपरोक्त रणनीति र त्यसअन्तर्गतको कार्यनीति तथा कार्ययोजनालाई निरन्तरता दिनुका साथै नेपाल हाल भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको पक्ष बनिसकेको सन्दर्भमा यो महासन्धिका व्यवस्थाहरूलाई कार्यान्वयन गर्न तत्काल लागू हुने गरी भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी भ्रष्टाचारविरुद्धको रणनीति तथा कार्ययोजना कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्ने भएकोले यो रणनीति तथा कार्ययोजना तयार गरी लागू गरिएको छ ।

२.२. परिकल्पना (Vision)

‘भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरी सुशासनको माध्यमबाट भ्रष्टाचारमुक्त शासन प्रणालीको स्थापना गरी सुसंस्कृत तथा समृद्ध नयाँ नेपालको निर्माण गर्ने ।’

२.३. रणनीतिको उद्देश्य (Objective)

‘भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको कार्यान्वयनको माध्यमबाट सबै किसिमका भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापको नियन्त्रण गरी नैतिकवान र सुसंस्कृत नेपाली समाजको निर्माण गर्नु यो रणनीति तथा कार्ययोजनाको प्रमुख उद्देश्य रहेको छ ।’

२.४. रणनीति (Strategies)

भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको कार्यान्वयनको माध्यमबाट सबै किसिमका भ्रष्टाचारजन्य क्रियाकलापको नियन्त्रण गरी नैतिकवान र सुसंस्कृत नेपाली समाजको निर्माण गर्न एवं मुलुकको सामाजिक, आर्थिक एवं राजनीतिक अवयवहरूमा जकडिएर रहेको भ्रष्टाचार विरुद्ध नियोजितरूपमा (Planned) अभियान सञ्चालन गरी यसका सबै सार, रूप र रङ्गको नियन्त्रण गरी नयाँ नेपालको निर्माण गर्न देहायका रणनीति र सोअन्तर्गतको कार्यनीति तथा कार्ययोजना लागू गरिएको छ ।

- १) **रणनीति** : भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको कार्यान्वयन गर्दै निवारणात्मक उपाय अवलम्बन गरी भ्रष्टाचार निवारण गरिनेछ ।

कार्यनीति

- (१) कानूनको शासन, इमान्दारिता, पारदर्शिता र जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्दै सार्वजनिक सम्पत्ति र सार्वजनिक कार्यहरूको व्यवस्थापन गर्न भ्रष्टाचार विरोधी नीति तर्जुमा तथा परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
  - (२) भ्रष्टाचार विरुद्धको कानून कार्यान्वयन तथा यससम्बन्धी नीति, रणनीति तथा कार्ययोजनासम्बन्धी कामकारवाही सञ्चालन तथा सोको संयोजन गर्न भ्रष्टाचार विरुद्ध क्रियाशील निकायहरूको संस्थागत सुदृढीकरण गरिनेछ ।
  - (३) निजामती एवं अन्य कर्मचारीहरूको योग्यता, नियुक्ति, विशिष्टीकृत तालिम, बहुवा, अवकास, पारिश्रमिक, आचारसंहिता आदि र निर्वाचन हुने सार्वजनिक पदको उम्मेदवारी, निर्वाचनका आधार, राजनैतिक दलको कोष, स्वार्थ सङ्घर्ष निवारण आदि सम्बन्धमा सक्षमता, पारदर्शिता र वस्तुगत आधारहरू कानूनद्वारा निश्चित गरिनेछ ।
  - (४) सार्वजनिक अधिकारीहरूमा निष्ठा, इमान्दारी र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्न र सार्वजनिक कार्यहरूको सही, सम्मानजनक र समुचित कार्यसम्पादनका लागि आचारसंहिता र आचरणका मापदण्डहरू तयार गरी लागू गरिनेछ ।
  - (५) पारदर्शिता, प्रतिस्पर्धा र वस्तुगत प्रावधानका आधारमा सार्वजनिक वित्तको व्यवस्थापन तथा सार्वजनिक व्यय, राजस्व, लेखा तथा खरिद प्रक्रिया अवलम्बन गर्ने गरी पद्धति स्थापित गरिनेछ ।
  - (६) सङ्गठन, क्रियाकलाप र निर्णय-निर्माण प्रक्रियाहरू लगायतका सार्वजनिक प्रशासन सम्बन्धी विषयमा पारदर्शिता बढाउने गरी नीतिगत व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
  - (७) न्यायपालिकाका सदस्यहरूको निष्ठा बढाउने र उनीहरूलाई भ्रष्टाचारको मौका प्राप्त हुन नदिन आवश्यकता अनुसार कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।
  - (८) निजी क्षेत्रको लेखा तथा लेखा प्रणालीको मापदण्ड विकसित गरी भ्रष्टाचार सम्बन्धी कामकारवाहीलाई दुरुस्साहन गर्न तथा श्रेस्ता र अभिलेख, वित्तीय विवरणको सार्वजनिकीकरण तथा लेखा र लेखापरीक्षणको मापदण्डसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।
  - (९) भ्रष्टाचार निवारणमा नागरिक समाज, गैरसरकारी तथा समुदायिक संस्थाहरू जस्ता सार्वजनिक क्षेत्र बाहिरका व्यक्ति तथा समूहहरूको सक्रिय सहभागिता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
  - (१०) सम्पत्ति शुद्धीकरण कार्यलाई दुरुत्साहित गर्न र त्यस्तो कार्य पत्ता लगाउन आन्तरिक नियमन र सुपरीवेक्षण गर्ने पद्धति स्थापना गरी सम्पत्ति शुद्धीकरणको प्रतिरोध गर्ने प्रशासनिक, नियामक, कानून कार्यान्वयन तथा अन्य निकायहरूसँग राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय तहमा सहयोग गर्ने र सूचना आदान-प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- २) **रणनीति** : सबै भ्रष्टाचारजन्य कामकारवाहीलाई अपराध हुने कानूनी व्यवस्था गरी कानूनको कार्यान्वयनको माध्यमबाट त्यस्तो भ्रष्टाचारजन्य कामकारवाहीको निवारण गरिनेछ ।

कार्यनीति

- (१) कुनै सार्वजनिक अधिकारीले मनसायपूर्वक अनुचित लाभ वा घुस रिसवत लिएमा त्यस्तो कार्यलाई फौजदारी कसुर स्थापित गरी सो कार्य दण्डनीय बनाइने कानूनी व्यवस्थालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- (२) विदेशी सार्वजनिक अधिकारी वा सार्वजनिक अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठनका अधिकारीले मनसायपूर्वक अनुचित लाभ वा घुस रिसवत लिएमा त्यस्तो कार्यलाई फौजदारी कसुर स्थापित गरी सो कार्य दण्डनीय बनाइनेछ ।

- (३) सार्वजनिक अधिकारीले मनसायपूर्वक कुनै सार्वजनिक वा निजी रकम वा धितोपत्रहरू वा मूल्य रहेको अन्य कुनै वस्तु हिनामिना वा दुरूपयोग वा अन्यत्र लगाउने कार्य गरेमा सो कार्यलाई फौजदारी कसुरको रूपमा स्थापित गर्ने गरी कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।
- (४) कसैले आफ्नो प्रभावको दुरूपयोग गरेमा त्यस्तो कार्यलाई फौजदारी कसुरको रूपमा स्थापित गरी दण्डनीय बनाइनेछ ।
- (५) कसैले आफ्नो कर्तव्य वा पदको दुरूपयोग गरेमा त्यस्तो कार्यलाई फौजदारी कसुरको रूपमा स्थापित गरी दण्डनीय बनाइनेछ ।
- (६) मनसायपूर्वक हासिल गरिएको गैरकानूनी सम्पन्नताको अवस्थालाई फौजदारी कसुर स्थापित गर्ने गरी कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।
- (७) निजी क्षेत्रबाट हुने अनुचित लाभ वा घुस वा रिसवतसम्बन्धी कार्यलाई फौजदारी कसुर स्थापित गर्ने गरी कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।
- (८) निजी क्षेत्रको सम्पत्ति हिनामिना गर्ने कार्यलाई फौजदारी कसुर स्थापित गर्ने गरी कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।
- (९) आपराधिक आर्जन सम्पत्तिको शुद्धीकरणसम्बन्धी कार्यलाई फौजदारी कसुर स्थापित गर्ने गरी भएको कानूनी व्यवस्थालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- (१०) भ्रष्टाचारजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्ति लुकाउने छिपाउने कार्यलाई फौजदारी कसुर स्थापित गर्ने गरी कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।
- (११) न्यायमा अवरोध पुऱ्याउने कार्य मनसायपूर्वक गरिएमा त्यस्तो कार्यलाई फौजदारी कसुर स्थापित गर्ने गरी कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।
- (१२) कानूनी व्यक्तिबाट भ्रष्टाचारजन्य कसुर भएमा त्यस्तो कानूनी व्यक्तिलाई फौजदारी, देवानी वा प्रशासनिक कारवाही हुनसक्ने गरी कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।
- (१३) भ्रष्टाचारजन्य आपराधिक आर्जन वा सम्पत्ति वा कसुरहरूको सन्दर्भमा प्रयोग भएका माल वस्तुलाई महासन्धिमा व्यवस्था भएअनुरूप रोक्का राख्ने, बरामद गर्ने र जफत गर्ने सम्बन्धमा थप स्पष्ट गर्ने गरी कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।
- (१४) भ्रष्टाचारजन्य कसुरसँग सम्बन्धित मुद्दाका साक्षी, विशेषज्ञ र पीडितको सुरक्षाको यथोचित व्यवस्था हुने गरी कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।
- (१५) भ्रष्टाचारजन्य कसुरसँग सम्बन्धित कुनै जानकारी वा सूचना गर्ने व्यक्तिको सुरक्षाको समुचित व्यवस्था हुने गरी कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।
- (१६) भ्रष्टाचारजन्य कार्यहरूको परिणामलाई सम्बोधन गर्ने आवश्यक कानूनी तथा कार्यविधिगत व्यवस्था गरिनेछ ।
- (१७) कुनै निकाय वा व्यक्तिले भ्रष्टाचारजन्य कार्यको परिणामस्वरूप कुनै नोक्सानी व्यहोर्नुपरेकोमा त्यस्तो नोक्सानी पुऱ्याउने व्यक्तिबाट क्षतिपूर्ति भराउने गरी कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।
- (१८) भ्रष्टाचारको प्रतिरोध गर्नका लागि विशिष्टीकृत निकाय वा व्यक्तिको विद्यमानता सुनिश्चित गर्दै उनीहरूलाई आवश्यक विशिष्टीकृत तालिमको समुचित व्यवस्था गरिनेछ ।
- (१९) भ्रष्टाचारजन्य कसुरका सम्बन्धमा कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायहरूबीचको सहयोगलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ ।
- (२०) भ्रष्टाचारजन्य कसुरको अनुसन्धान र अभियोजनका लागि जिम्मेवार निकायका बीचमा सूचना आदान-प्रदान गर्ने सम्बन्धमा सहयोगलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।
- (२१) भ्रष्टाचारजन्य कसुरको अनुसन्धान र अभियोजनका लागि राष्ट्रिय निकाय र निजी क्षेत्र बीचको सहयोगलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।
- (२२) भ्रष्टाचारजन्य कसुरको सिलसिलामा अनुसन्धानको लागि बैंकको गोपनीयता सम्बन्धी कानूनबाट हुन सक्ने बाधा व्यवधानलाई हटाउन उपयुक्त कानूनी संयन्त्रको विकास गरिनेछ ।

(२३) भ्रष्टाचारजन्य कसुरका सम्बन्धमा महासन्धिमा व्यवस्था भएबमोजिम अधिकार क्षेत्र कायम हुने गरी कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।

३) **रणनीति:** भ्रष्टाचारसँग सम्बन्धित फौजदारी विषय, सपुर्दगी र पारस्परिक कानूनी सहयोगको लागि पक्ष राष्ट्रहरू बीचको सहयोगलाई प्रवर्द्धन गरिनेछ ।

कार्यनीति

- (१) भ्रष्टाचारसँग सम्बन्धित देवानी र प्रशासकीय विषयमा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा सहयोग प्रवर्द्धन गर्ने आवश्यक व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- (२) सपुर्दगी सम्बन्धी विद्यमान कानूनलाई खारेज गरी महासन्धि अनुकूल हुने गरी नयाँ सपुर्दगी कानून जारी गरिनेछ ।
- (३) भ्रष्टाचारजन्य कसुरमा सजाय पाएका व्यक्तिको हस्तान्तरण सम्बन्धमा आवश्यकता अनुसार द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्ध गर्नेतर्फ विचार गरिनेछ ।
- (४) भ्रष्टाचारजन्य कसुरहरूसँग सम्बन्धित अनुसन्धान, अभियोजन र न्यायिक कारवाहीमा एकआपसमा पारस्परिक कानूनी सहायता आदान-प्रदान गर्न सहजताका लागि कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।
- (५) विभिन्न अधिकार क्षेत्र समावेश भएका मुद्दालाई स्थानान्तरण गर्दा समुचित न्याय सम्पादनको हित संरक्षण हुने देखिएमा कसुरको अभियोजनको कारवाहीलाई एक अर्को राज्यमा स्थानान्तरण गर्ने सम्भावनातर्फ गम्भीरतापूर्वक विचार गरिनेछ ।
- (६) कानून कार्यान्वयन सम्बन्धी कार्यको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न एकअर्कासँग निकटस्थ रही सहयोग गर्ने र यसका लागि आवश्यकता अनुरूप द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता गर्नेतर्फ गम्भीरतापूर्वक विचार गरिनेछ ।
- (७) अनुसन्धान, अभियोजन वा न्यायिक कारवाहीका सिलसिलामा अन्य राज्यसँग संयुक्त अनुसन्धानात्मक निकायहरू स्थापना गर्ने गरी द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्धहरू सम्पन्न गर्नेतर्फ आवश्यक पहल गरिनेछ ।
- (८) विद्युतीय वा अन्य विशेष अनुसन्धानात्मक प्रविधिरूबाट प्राप्त प्रमाणलाई अदालतमा ग्रहणयोग्य बनाउने गरी कानूनी व्यवस्था गरिनेछ । साथै यससम्बन्धी द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्ध सम्पन्न गर्न आवश्यक पहल गरिनेछ ।

४) **रणनीति :** भ्रष्टाचारजन्य सम्पत्ति फिर्ता गर्ने सम्बन्धी महासन्धिको व्यवस्थालाई यथासम्भव कार्यान्वयन गर्ने गरी आवश्यक कानूनी तथा प्रशासकीय व्यवस्था गरिनेछ ।

कार्यनीति

- (१) सम्पत्ति फिर्ताका लागि पारस्परिक सहयोग अभिवृद्धि गरिनेछ ।
- (२) आपराधिक आर्जनको हस्तान्तरणको रोकथाम र खोजतलासका सम्बन्धमा महासन्धिमा व्यवस्था भएबमोजिम कानूनी व्यवस्था मिलाइनेछ । साथै कसुरको अनुसन्धान, त्यसको दावी र आपराधिक आर्जन फिर्ता प्राप्त जस्ता विषयमा पारस्परिकताका आधारमा आवश्यक व्यवस्था गरिनेछ ।
- (३) कसुर गरी आर्जन गरिएको सम्पत्ति फिर्ता गर्ने सम्बन्धी महासन्धिमा व्यवस्था भएका उपायहरू अवलम्बन गर्न आवश्यक कानूनी व्यवस्था गरिनेछ ।
- (४) कसुर गरी आर्जन गरिएको सम्पत्ति जफत र फिर्ताका सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग प्रवर्द्धन हुने गरी आवश्यक संयन्त्रको विकास गरिनेछ ।
- (५) आपराधिक आर्जन, सम्पत्ति, साधन जफतको प्रयोजनका लागि अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगलाई प्रवर्द्धन हुने गरी आवश्यक व्यवस्था मिलाइनेछ ।

- (६) अपराधिक आर्जनको बारेको सूचनाका लागि विशेष सहयोग प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक व्यवस्था गरिनेछ ।
- (७) जफत गरेको सम्पत्ति, महासन्धि र मुलुकको कानून अनुसार वैध स्वामीलाई फिर्ता गर्ने गरी आवश्यक व्यवस्था मिलाइनेछ ।
- (८) अपराधिक आर्जनको स्थानान्तरणलाई नियन्त्रित गर्न र प्रतिरोध गर्न तथा त्यस्ता आर्जन फिर्ता गर्ने उपाय र तरिकाको प्रवर्द्धन गर्न एक-आपसमा सहयोग गर्न र शंकास्पद वित्तीय कारोवारको सूचना विश्लेषण गर्ने लगायतका कार्यका लागि वित्तीय निगरानी एकाईको स्थापना गरिनेछ ।
- (९) भ्रष्टाचारको निवारणका लागि र यससम्बन्धी कसुरको अनुसन्धान तथा तहकिकातमा सहयोगी हुने गरी द्विपक्षीय र बहुपक्षीय सम्झौता र प्रबन्धहरू गरिनेछ ।

५) **रणनीति** : भ्रष्टाचार निवारणका लागि प्राविधिक सहायता र सूचना आदान-प्रदानसम्बन्धी महासन्धिको व्यवस्थालाई यथासम्भव कार्यान्वयन गरिनेछ ।

कार्यनीति

- (१) भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने र प्रतिरोध गर्ने जिम्मेवारी पाएका कर्मचारीलाई दिइने विशेष तालिम र यसका लागि आवश्यक पर्ने प्राविधिक सहायताको आवश्यक प्रबन्ध मिलाइनेछ ।
- (२) भ्रष्टाचारसम्बन्धी सूचना संकलन, आदान-प्रदान र विश्लेषणका लागि आवश्यक व्यवस्था गरिनेछ ।
- (३) महासन्धिको अधिकतम रूपमा कार्यान्वयन गर्न सहयोगी हुने उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ ।

३. जिम्मेवार निकाय, सहयोगी निकाय र अनुगमन गर्ने निकायको भूमिका तथा कार्ययोजनाको सीमा र जोखिम पक्ष

३.१ जिम्मेवार निकायको भूमिका:

कुनै पनि कार्ययोजना बनाएर मात्र अपेक्षित सफलता प्राप्त गर्न सकिँदैन । यस्तो कार्ययोजना कार्यान्वयन हुनु पनि जरूरी हुन्छ । कार्ययोजनामा निश्चित गरिएका क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयनबाट नै त्यस्तो कार्ययोजनाको उद्देश्य हासिल गर्न सकिन्छ । यसका लागि तोकिएका क्रियाकलापहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता हुनु अनिवार्य हुन्छ । त्यसैले कार्ययोजनामा उल्लिखित प्रत्येक क्रियाकलापको कार्यान्वयनका लागि जिम्मेवार निकायहरू तोकिने गरिन्छ । यसरी तोकिने जिम्मेवार निकायको कार्ययोजना कार्यान्वयनमा प्रमुख भूमिका रहन्छ । यस्ता निकायले आफैँले कार्य प्रारम्भ गर्नुपर्ने विषयमा आफैँले अग्रणी भूमिका निर्वाह गर्ने र अन्य सहयोगी निकायको सहयोग आवश्यक पर्ने भएमा त्यस्तो सहयोगको लागि समन्वय गरी तोकिएको कार्य तोकिएको समयमा नै सम्पन्न गर्न प्रमुख भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने पनि हुन्छ । प्रस्तुत कार्ययोजना तयार गर्दा पनि कार्ययोजनामा तोकिएका क्रियाकलाप कार्यान्वयन गर्न प्रमुख रूपमा जिम्मेवार हुने निकायहरू निश्चित गरी कार्ययोजना तयार गरिएको छ । त्यसरी जिम्मेवारी तोकिएका निकायले समन्वय गरी आवश्यकता अनुसार सहयोगी निकायको सहयोग समेत लिई कार्ययोजनामा उल्लिखित क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन गर्नुपर्नेछ । त्यसैले कार्ययोजनाले अङ्गीकार गरेको उद्देश्य हासिल गर्न कार्यान्वयन गर्ने निकायको महत्वपूर्ण भूमिका रहने गरी प्रस्तुत कार्ययोजना तयार गरिएको छ । जिम्मेवार निकायको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछ:

- (क) सम्बन्धित क्रियाकलाप कार्यान्वयन गर्न मुख्य उत्तरदायित्व लिने ।
- (ख) नीति वा कानून तर्जुमा वा परिमार्जन गर्नुपर्ने भएमा त्यसको नेतृत्व लिने ।
- (ग) आवश्यक स्रोत र साधन उपलब्ध गराउने ।
- (घ) दुई वा दुईभन्दा बढी निकायहरूको संलग्न रहने भएमा ती निकायहरूबीच समन्वय गर्ने ।
- (ङ) कार्यान्वयनका क्रममा बाधा अड्काउ देखिएमा त्यस्तो बाधा अड्काउ फुकाउने ।

३.२. सहयोगी निकायको भूमिका

प्रस्तुत कार्ययोजना तयार गर्दा कार्ययोजनामा तोकिएका क्रियाकलाप कार्यान्वयन गर्न प्रमुख रूपमा जिम्मेवार हुने निकाय निश्चित गर्नुका साथै त्यस्तो निकायलाई तोकिएको क्रियाकलाप सफलतापूर्वक कार्यान्वयन गर्न सहयोगी हुन सक्ने निकायको पहिचान समेत गरिएको छ। कार्ययोजनामा निश्चित गरिएका क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयनका लागि प्रमुख रूपमा जिम्मेवार निकायले समन्वय गरेमा वा सहयोगको अपेक्षा गरेको अवस्थामा सहयोगी निकायले त्यस्तो जिम्मेवार निकायलाई तोकिएको क्रियाकलाप कार्यान्वयन गर्नमा आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउनुपर्नेछ। साथै कार्ययोजनामा निश्चित गरिएका क्रियाकलापहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि सहकार्य गर्नुपर्ने भनी प्रमुख जिम्मेवार निकायले अनुरोध गरेको अवस्थामा समेत सहयोगी निकायले त्यस्तो क्रियाकलाप कार्यान्वयन गर्नका लागि प्रमुख जिम्मेवार निकायसँग सहकार्य गर्नुपर्नेछ। यसरी प्रस्तुत कार्ययोजनाले सहयोगी निकायलाई पनि प्रमुख जिम्मेवार निकायको समन्वयमा रही कार्य गर्ने गरी महत्वपूर्ण जिम्मेवारी तोकिएको छ।

सहयोगी निकायको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछः

- (क) सम्बन्धित क्रियाकलाप कार्यान्वयन गर्न जिम्मेवार निकायलाई सघाउने।
- (ख) जिम्मेवार निकायको अनुरोध अनुरूप आवश्यक स्रोत साधन र विशेषज्ञता उपलब्ध गराउने।
- (ग) सहयोगी निकायको रूपमा कार्य गर्दा जिम्मेवार निकायसमक्ष सम्बन्धित क्रियाकलापको सम्बन्धमा कुनै प्रस्ताव वा अनुरोध गर्न सक्ने।
- (घ) जिम्मेवार निकायले तोकेको अन्य कार्य गर्ने।

३.३. अनुगमन गर्ने निकायको भूमिका

अनुगमन कार्य प्रस्तुत कार्ययोजनाको महत्वपूर्ण भाग हो। कार्ययोजनामा तोकिएका क्रियाकलापहरूको नियमित अनुगमनबाट कार्यान्वयन स्थिति थाहा पाउन र कार्यान्वयनका क्रममा देखिएका समस्याको पहिचान र त्यसको निराकरण गर्न समयमै आवश्यक पहल गर्न सजिलो हुन्छ। साथै कार्ययोजना समयमै कार्यान्वयन हुन सके नसकेको पनि अनुगमनबाट स्पष्ट हुन्छ। कार्ययोजनामा तोकिएका क्रियाकलापहरूको नियमित र आकस्मिक अनुगमनबाट क्रियाकलापको समयमै कार्यान्वयनको सुनिश्चिततालाई पनि बल मिल्दछ। त्यसैगरी यस्तो अनुगमनबाट भएको प्रगतिको मूल्याङ्कन गर्न र क्रियाकलापको कार्यान्वयनको लागि प्राप्त स्रोत र साधनको उपलब्धताको जाँच गर्न पनि सघाउ पुग्दछ। अतः प्रस्तुत कार्ययोजनामा हरेक क्रियाकलापको अनुगमन गर्ने निकाय निश्चित गरिएको छ। यी निकायले कार्ययोजनामा तोकिएको क्रियाकलापको नियमित र आकस्मिक अनुगमन गर्ने छन्। त्यसरी अनुगमन गर्ने क्रममा ती निकायले क्रियाकलाप कार्यान्वयन स्थिति, कार्यान्वयनका क्रममा देखिएका समस्याको पहिचान, ती समस्याको निराकरण गर्न अवलम्बन गरिनुपर्ने उपाय, क्रियाकलाप कार्यान्वयन गर्न लागेको समय, हासिल भएको प्रगति, क्रियाकलापको कार्यान्वयनको लागि प्राप्त स्रोत तथा साधनको उपलब्धता आदिको बारेमा जाँच गरी आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ। यसरी प्राप्त हुने निर्देशन कार्यान्वयनका लागि प्रमुख जिम्मेवार निकाय तथा सहयोगी निकायमा पठाइनेछ। प्रमुख जिम्मेवार निकाय तथा सहयोगी निकायले पनि त्यस्तो निर्देशन कार्यान्वयन गर्नुका साथै निर्देशन पालनाका लागि आवश्यकता अनुसार अन्य उपाय अवलम्बन गर्न सक्ने छन्।

३.४. कार्ययोजनाको सीमा

मूलरूपमा प्रस्तुत कार्ययोजना भ्रष्टाचार विरुद्ध संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धिको कार्यान्वयनको लागि तयार गरिएको हो। भ्रष्टाचार विरुद्ध संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धिले पक्ष राष्ट्रले अवलम्बन गर्नुपर्ने भनी बाध्यात्मक रूपमा निश्चित गरेका क्रियाकलापहरूलाई प्रस्तुत कार्ययोजनामा प्रमुखताका साथ महत्व दिई कार्ययोजना तयार गरिएको छ। संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धिमा उल्लिखित कम बाध्यात्मक प्रकृतिका क्रियाकलापहरू र स्वेच्छिक प्रकृतिका क्रियाकलापहरूको महत्वलाई पनि ध्यानमा राखी ती क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयनको लागि यथासम्भव प्रयास गर्दै कार्ययोजना तयार गरिएको छ। भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न नेपालमा भ्रष्टाचार विरुद्धको राष्ट्रिय रणनीति तथा

कार्ययोजना २०६५ नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) बाट स्वीकृत भई लागू भइरहेको छ । यसैगरी भ्रष्टाचार नियन्त्रण सम्बन्धमा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ लगायतका विभिन्न कानूनी व्यवस्थाहरू लागू भएका छन् । त्यसैले उक्त रणनीति तथा कार्ययोजना २०६५ तथा मौजुदा संवैधानिक एवं कानूनी व्यवस्थाले समेटेका विषयहरूलाई प्रस्तुत कार्ययोजनामा समावेश गरिएको छैन । प्रस्तुत कार्ययोजना तयार गर्दा नेपालको स्रोत र साधन उपलब्धता, मौजुदा कानूनी व्यवस्था, भ्रष्टाचार विरुद्धको नीति, रणनीति, कार्यनीति र कार्ययोजना समेतका कुराहरूलाई विचार गरिएको छ । अतः प्रस्तुत कार्ययोजनालाई एकांकी रूपमा हेरिनुहुँदैन । यो कार्ययोजना भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धिको कार्यान्वयनको लागि पूरक कार्ययोजनाको रूपमा अगाडि आएको छ ।

३.५ महासन्धिको प्रावधान र मौजुदा कानूनी व्यवस्था

भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धि, २००३ ले भ्रष्टाचार निवारणका उपायहरू, अपराधीकरण र कानून कार्यान्वयन, अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग, सम्पत्ति फिर्ता, प्राविधिक सहायता र सूचना आदान-प्रदान लगायतका व्यवस्थाहरू समेटेको छ । उक्त महासन्धिले व्यवस्था गरेका निम्नलिखित प्रावधानहरूलाई हाम्रो मौजुदा कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्थाले कुनै न कुनै रूपमा समेटेको छ ।

१. भ्रष्टाचार विरुद्धको निरोधात्मक नीतिको तर्जुमा र कार्यान्वयन ।
२. भ्रष्टाचार हुन नदिन प्रभावकारी अभ्यासहरूको विकास र प्रवर्द्धन ।
३. भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न स्थापित निकायहरूको स्वायत्तता सुनिश्चित गरी भौतिक तथा मानव संसाधन उपलब्ध गराउने ।
४. निजामती कर्मचारी तथा निर्वाचनबाट पूर्ति नगरिने सार्वजनिक पदाधिकारीको नियुक्ति, बहुवा तथा अवकाशसम्बन्धी व्यवस्थालाई वस्तुगत र पारदर्शी बनाउने ।
५. सार्वजनिक पदको लागि निर्वाचन तथा उम्मेदवारीसम्बन्धी मापदण्ड निर्धारण ।
६. निर्वाचित हुने सार्वजनिक पदको उम्मेदवारीको लागि हुने कोषसम्बन्धी व्यवस्था तथा राजनीतिक दलको कोष सम्बन्धमा पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्ने ।
७. पारदर्शिता अभिवृद्धि तथा स्वार्थको द्वन्द्व (Conflict of interest) निवारण गर्ने व्यवस्था गर्ने ।
८. सार्वजनिक पदाधिकारीको स्वाभिमान, इमान्दारी तथा उत्तरदायित्वको प्रवर्द्धन गर्ने ।
९. सार्वजनिक कार्य सही तथा समुचित ढंगले सम्पादन गर्नको लागि आचारसंहिता वा आचरणका मापदण्डहरू लागू गर्ने ।
१०. सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले आफ्नो जानकारीमा आएको भ्रष्टाचारजन्य कार्यको सूचना सम्बन्धित निकायलाई दिने ।
११. आचारसंहिता उल्लंघन गर्ने सार्वजनिक पदाधिकारी विरुद्ध कारवाही गर्ने ।
१२. पारदर्शिता, प्रतिस्पर्धी तथा वस्तुगत आधारमा सार्वजनिक खरिद एवं सार्वजनिक वित्तको व्यवस्थापन गर्ने ।
१३. सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनमा पारदर्शिता र जवाफदेहिता प्रवर्द्धन गर्ने उपायहरू अवलम्बन गर्ने ।
१४. सार्वजनिक व्यय र राजस्वसँग सम्बन्धित लेखासम्बन्धी श्रेस्ता, अभिलेख, आर्थिक प्रतिवेदनको शुद्धता कायम राख्ने ।
१५. सार्वजनिक प्रशासन, संगठन, कार्य र निर्णय प्रक्रियामा पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्ने ।
१६. न्यायपालिकामा भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने ।
१७. भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न नागरिक समाज तथा गैरसरकारी संस्थाको सहभागिता गराउने ।
१८. विद्यालय तथा विश्वविद्यालयका पाठ्यक्रममा भ्रष्टाचारसम्बन्धी विषय समावेश गर्ने ।
१९. भ्रष्टाचार विरुद्धका निकायमा सर्वसाधारणको पहुँच कायम गर्ने ।
२०. सम्पत्ति शुद्धीकरण विरुद्धका उपायहरू अवलम्बन गर्ने ।
२१. राष्ट्रिय सार्वजनिक पदाधिकारीले घुस रिसवत लिएमा वा भ्रष्टाचार गरेमा त्यस्तो कार्यलाई फौजदारी कसुर कायम गरी दण्डित गर्ने ।

२२. सार्वजनिक पदाधिकारीले सम्पत्तिको हिनामिना गर्ने, दुरूपयोग गर्ने वा अन्यत्र लगाउने कार्यलाई फौजदारी कसुर कायम गरी दण्डित गर्ने ।
२३. प्रभावको दुरूपयोग गरी कुनै व्यक्ति वा सार्वजनिक पदाधिकारीले अनुचित फाइदा लिने वा अरू कसैलाई फाइदा दिलाइदिने सम्बन्धी कार्यलाई फौजदारी कसुर कायम गरी दण्डित गर्ने ।
२४. आफ्नो लागि वा अरू कसैको लागि अनुचित लाभ पुग्ने गरी पदको दुरूपयोग गर्ने कार्यलाई अपराधीकरण गर्ने ।
२५. सार्वजनिक पदाधिकारीले आफ्नो वैध आम्दानीको तुलनामा आफूसँग रहेको सम्पत्तिको सारभूत वृद्धिलाई तर्कसंगत तरिकाबाट पुष्टि गर्न नसकेको अवस्थामा फौजदारी कसुर काम गर्ने ।
२६. अपराधबाट कमाएको सम्पत्तिलाई शुद्धीकरण गर्ने कार्यलाई फौजदारी कसुरको रूपमा स्थापित गर्ने ।
२७. अपराध गरी कमाएको सम्पत्ति राख्ने र लुकाउने कार्यलाई फौजदारी कसुरको रूपमा स्थापित गर्ने ।
२८. भ्रष्टाचारजन्य कसुरका मतियार एवं सहअभियुक्तको सहभागिता तथा उद्योगलाई अपराधीकरण गर्ने ।
२९. भ्रष्टाचारजन्य कसुरको तत्वको रूपमा आवश्यक पर्ने जानकारी, आशय र उद्देश्यजस्ता कुराहरू वस्तुगत तथ्यपरक परिवेशबाट ग्रहण गर्ने ।
३०. भ्रष्टाचारको कसुरमा लामो हदम्याद हुनुपर्ने ।
३१. भ्रष्टाचारको कसुरमा अपराधको गम्भीरता केही सजाय गर्ने ।
३२. भ्रष्टाचारको अनुसन्धान, अभियोजन तथा न्यायसम्पादनको कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने सम्भाव्यता तथा सम्बन्धित सार्वजनिक अधिकारीलाई दिएको उन्मुक्ति तथा क्षेत्राधिकार जस्ता सुविधाबीच सन्तुलन कायम गर्ने ।
३३. कानून कार्यान्वयनलाई अधिकतम हदसम्म प्रभावकारी बनाउन तथा अपराध गर्ने कार्यलाई निरुत्साहित गर्न भ्रष्टाचारको कसुरमा अभियोजनसम्बन्धी स्वविवेकीय अधिकार प्रयोग भएको निश्चित गर्नुपर्ने ।
३४. भ्रष्टाचारसम्बन्धी कसुरका अभियुक्तको अधिकारलाई सुनिश्चित गर्ने ।
३५. भ्रष्टाचारको आरोप लागेको सार्वजनिक पदाधिकारीलाई बर्खास्त, निलम्बन वा पुनर्नियुक्ति गर्ने ।
३६. भ्रष्टाचारमा कसुरदार ठहरिएको व्यक्तिलाई निश्चित अवधिसम्म सार्वजनिक पद वा सार्वजनिक संस्थाको पदमा नियुक्तिको लागि अयोग्य बनाउने ।
३७. भ्रष्टाचार गर्न निजामती कर्मचारी विरुद्ध सक्षम अधिकारीको अनुशासनसम्बन्धी कारवाही गर्ने अधिकारलाई प्रतिकूल असर नपर्ने ।
३८. भ्रष्टाचारको कसुरअन्तर्गत पर्ने कुनै कार्य अन्य प्रचलित कानूनबमोजिम पनि अपराध मानिने भएमा सोबमोजिम कारवाही चलाउन बाधा नपर्ने ।
३९. भ्रष्टाचारबाट आर्जित सम्पत्ति जफत गर्ने ।
४०. बैंक, वित्तीय वा व्यापारिक अभिलेख सम्बन्धित अदालतको आदेशबमोजिम प्राप्त हुने ।
४१. सम्पत्तिको कानूनी स्रोत देखाउने भार अभियुक्तको बनाउन सकिने ।
४२. सम्पत्ति, रोक्का, बरामद वा जफतसम्बन्धी व्यवस्थाका कारण वास्तविक तेस्रो पक्ष (Bonafide third party) को हितमा असर नपर्ने व्यवस्था गर्ने ।
४३. भ्रष्टाचारको अनुसन्धान र अभियोजनमा सहयोग गर्ने अभियुक्तलाई कम सजाय गर्ने वा अभियोजनबाट उन्मुक्ति दिने ।
४४. भ्रष्टाचारको अपराध भएको सूचना अनुसन्धान तथा अभियोजन गर्ने निकायलाई दिन आफ्नो नागरिक वा आफ्नो देशमा बसोवास गर्ने व्यक्तिलाई प्रोत्साहित गर्ने ।
४५. आफ्नो देशको प्रादेशिक क्षेत्रभित्र भ्रष्टाचारजन्य कसुर भएको सम्बन्धमा क्षेत्राधिकार कायम गर्ने ।
४६. भ्रष्टाचारको कसुर सम्बन्धमा आफ्नो नागरिक भएको मात्रै आधारमा त्यस्तो व्यक्तिलाई सुपुर्दगी नगरिएमा त्यस्तो व्यक्तिले गरेको सो अपराधको सम्बन्धमा क्षेत्राधिकार कायम गर्ने ।
४७. भ्रष्टाचार सम्बन्धमा कुनै व्यक्तिलाई सुपुर्दगी नगरिएमा निजले गरेको अपराध सम्बन्धमा क्षेत्राधिकार कायम गर्न सकिने ।

४८. शंकास्पद वित्तीय कारोवारसम्बन्धी प्रतिवेदन प्राप्त गर्न तथा विश्लेषण गर्न वित्तीय निगरानी इकाई (Financial Intelligence Unit) स्थापना गर्न विचार गर्ने ।
४९. भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने र प्रतिरोध गर्ने जिम्मेवारी पाएका कर्मचारीलाई तालिम दिने ।
५०. भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न द्विपक्षीय वा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग अभिवृद्धि गर्ने ।

उल्लिखित प्रावधानहरूलाई हाम्रो कानून, नीतिगत एवं संस्थागत व्यवस्थाले समेटेको भए तापनि महासन्धिको व्यवस्थाअनुरूप कतिपय व्यवस्थालाई थप परिमार्जन वा सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । उल्लिखित प्रावधानहरूका हकमा हामी शून्य अवस्थामा भने छैनौं । यसै कुरालाई आधार मानी प्रस्तुत कार्ययोजना तयार गरिएको छ ।

३.६. कार्ययोजनाको जोखिम पक्ष

प्रस्तुत कार्ययोजना भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धिको कार्यान्वयनको लागि नेपाल राज्यको तर्फबाट व्यक्त गरिएको प्रतिबद्धता हो । प्रस्तुत कार्ययोजनाका रणनीति, कार्यनीति एवं तिनको आधारमा निर्धारित क्रियाकलापहरूलाई व्यवहारमा प्रभावकारी रूपले उतार्न पर्याप्त रूपले स्रोत, साधन र जनशक्तिको आपूर्ति गर्नुपर्ने हुन्छ । जस्तोसुकै चुनौती र परिवेशको सामना गरेर भए पनि यो कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्ने नीतिगत, कानूनी एवं संस्थागत व्यवस्था गर्न उपलब्ध स्रोत र साधनको परिचालन गरिनेछ । तथापि, मुलुकको विद्यमान आर्थिक स्थिति एवं स्रोत, साधन र जनशक्तिको सीमितताले यसको कार्यान्वयनमा कठिनाई र बाधा उत्पन्न हुनसक्ने कुरालाई अन्देखा गर्न सकिँदैन । यसैगरी, मुलुकको राजनीतिक स्थिरता तथा राजनीतिक दलहरूको भ्रष्टाचार विरुद्धको प्रतिबद्धताले पनि प्रस्तुत कार्ययोजनाको सफल कार्यान्वयनमा प्रभाव पर्ने तथ्यलाई अस्वीकार गर्न सकिँदैन । प्रस्तुत कार्ययोजना तयार भई नेपाल सरकारबाट स्वीकृत हुँदा व्यवस्थापिका-संसद नरहेकोले कार्ययोजनामा कानून निर्माण तथा संशोधन गर्ने सम्बन्धमा उल्लेख भएका विषयहरू कार्यान्वयन गर्न नयाँ व्यवस्थापिका-संसदलाई पर्खनुपर्ने हुन्छ ।

४. महासन्धिको कार्यान्वयनको लागि गरिनुपर्ने कानूनी तथा संस्थागत सुधार

४.१. कानूनी सुधार

४.१.१. संशोधन गर्नुपर्ने ऐनहरू

- अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८
- भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९
- सैनिक ऐन, २०६३
- करार ऐन, २०५५
- बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३
- निर्वाचन सम्बन्धी ऐनहरू (राजनैतिक दल सम्बन्धी ऐन २०५८, स्थानीय निकाय (निर्वाचन कार्यविधि) ऐन, २०४८, निर्वाचन आयोग ऐन, २०६३, निर्वाचन (कसुर र सजाय) ऐन, २०६३ आदि)
- निजामती सेवा ऐन, २०४९
- सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६३
- आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५
- न्याय परिषद् ऐन, २०४७
- न्याय प्रशासन ऐन, २०४८
- कम्पनी ऐन, २०६३
- नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८
- बीमा ऐन, २०४९
- विशेष अदालत ऐन, २०५९

- दूरसञ्चार ऐन, २०५३
- साभेदारी ऐन, २०२०,
- संस्था दर्ता ऐन, २०३४
- प्राइभेट संस्था रजिष्ट्रेशन ऐन, २०१४
- नागरिक उड्डयन प्राधिकरण ऐन, २०५३
- सपुर्दगी ऐन, २०४५
- लेखापरीक्षण ऐन, २०४८
- नेपाल चार्टर्ड एकाउण्टेण्ट ऐन, २०५३
- निर्माण व्यवसाय ऐन, २०५५
- महाअभियोग (कार्यविधि नियमित गर्ने) ऐन, २०५९
- सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण ऐन, २०६४
- राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, २०५२

४.१.२. नयाँ निर्माण गर्नुपर्ने ऐनहरू

- स्वार्थको द्वन्द्वका सम्बन्धमा ।
- सुराकी संरक्षण सम्बन्धमा ।
- अन्तर्राष्ट्रिय संगठित अपराध सम्बन्धमा ।
- पारस्परिक कानूनी सहायताका सम्बन्धमा ।
- पीडित, साक्षी तथा विशेषज्ञको संरक्षण सम्बन्धमा ।
- सपुर्दगी सम्बन्धमा ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग र राजस्व अनुसन्धान विभागलाई छुट्टै स्वतन्त्र निकायहरूको रूपमा विकास गर्ने सम्बन्धमा ।

४.२. संरचनागत व्यवस्थाहरू

सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग र राजस्व अनुसन्धान विभागको पुनःसंरचना गरी कानूनद्वारा छुट्टै स्वतन्त्र निकायको रूपमा विकसित गरी ती निकायको क्षमतामा थप सुधार गरिनेछ । त्यसैगरी हालको वित्तीय जानकारी एकाईलाई वित्तीय निगरानी एकाईको रूपमा रूपान्तरण गरी थप सुदृढ गरिनेछ । महासन्धिको कार्यान्वयनको लागि निम्न संस्थाहरूको क्षमता सुदृढीकरण गरिनेछ ।

- सर्वोच्च अदालत
- विशेष अदालत
- अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग
- महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय
- राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र
- महालेखा परीक्षकको विभाग
- महालेखा नियन्त्रकको कार्यालय
- सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय
- सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग
- राजस्व अनुसन्धान विभाग

५. भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्ययोजना, २०६५

उद्देश्य-१ : भ्रष्टाचार विरुद्ध निरोधात्मक नीति तर्जुमा, कार्यान्वयन तथा अभ्यासहरूको विकास र प्रवर्द्धन गर्ने ।

क्र. स.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुसमन गर्ने निकाय	अनुसमन सूचक
१.	कानूनको शासन, सार्वजनिक क्षेत्र तथा सार्वजनिक सम्पत्तिको उचित व्यवस्थापन, सदाचार, पारदर्शिता र उत्तरदायित्व तथा समाजको सहभागिता सुनिश्चित हुने गरी भ्रष्टाचार विरुद्ध नीति तर्जुमा तथा भइरहेका नीतिको परिमार्जन एवं संशोधन गर्ने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	सबै मन्त्रालय तथा केन्द्रीय स्तरका निकायहरू	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले ३६० दिन	नेपाल सरकार	कानूनको शासन, सार्वजनिक क्षेत्र तथा सार्वजनिक सम्पत्तिको उचित व्यवस्थापन, सदाचार, पारदर्शिता र उत्तरदायित्व सुनिश्चित हुने गरी भ्रष्टाचार विरुद्ध नीति तर्जुमा तथा भइरहेका नीतिको परिमार्जन एवं संशोधन भएको हुने ।
२.	भ्रष्टाचार हुन नदिने प्रभावकारी अभ्यासहरूको विकास र प्रवर्द्धन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	सबै मन्त्रालय तथा केन्द्रीय स्तरका निकायहरू	निरन्तर	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	भ्रष्टाचार हुन नदिने प्रभावकारी अभ्यासको विकास र प्रवर्द्धन भएको हुने ।
३.	भ्रष्टाचार नियन्त्रणसँग सम्बन्धित नीति, कानूनी व्यवस्था तथा प्रशासनिक उपायहरूको कम्तीमा प्रत्येक तीन वर्षमा आवधिक मूल्याङ्कन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	सबै मन्त्रालय तथा केन्द्रीय स्तरका निकायहरू	निरन्तर	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	भ्रष्टाचार नियन्त्रणसँग सम्बन्धित नीति, कानूनी व्यवस्था तथा प्रशासनिक उपायहरूको प्रत्येक तीन वर्षमा आवधिक मूल्यांकन भएको हुने ।
४.	सार्वजनिक पदाधिकारीहरूको स्वविवेकीय प्रशासनिक अधिकारको न्यूनीकरण गर्ने ।	सबै मन्त्रालय तथा केन्द्रीय स्तरका निकायहरू	कानून, न्याय, सिविलियनसभा तथा ससदीय मामिला मन्त्रालय	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले ३६० दिन	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	सार्वजनिक पदाधिकारीहरूको स्वविवेकीय प्रशासनिक अधिकारको न्यूनीकरण गर्ने सुशासन (व्यवस्था तथा सञ्चालन) ऐन, २०६३ मा संशोधन भएको हुने ।

उद्देश्य-२ : भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न स्थापित निकायहरूको स्वतन्त्रता सुनिश्चित गरी प्रभावकारिता तथा संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

क्र. स.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन सूचक
१.	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई आवश्यक पर्ने स्रोत साधन उपलब्ध गराउने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	अर्थ मन्त्रालय	निरन्तर	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई आवश्यक पर्ने स्रोत साधन उपलब्ध भएको हुने ।
२.	राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रलाई अधिकार सम्पन्न र प्रभावकारी बनाउने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	निरन्तर	नेपाल सरकार	राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रलाई अधिकार सम्पन्न र प्रभावकारी बनाउन भ्रष्टाचार निवर्ण ऐन, २०५९ मा संशोधन तथा केन्द्रको लागि छुट्टै नयाँ ऐनको तर्जुमा भएको हुने ।
३.	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग एवं राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रमा कार्यरत जनशक्तिलाई आवश्यक पर्ने तालिम लगायतका सीप तथा ज्ञान अभिवृद्धि हुने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय अर्थ मन्त्रालय राष्ट्रिय न्यायिक प्रतिष्ठान	निरन्तर	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग एवं राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रको काममा प्रभावकारिता आएको हुने ।
४.	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको क्षमता विकास गरी संस्थागत सुदृढीकरण गर्ने ।	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	नेपाल न्याय सेवा तालिम केन्द्र कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालय	निरन्तर	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको क्षमता विकास गरी संस्थागत सुदृढीकरण भएको हुने ।
५.	महालेखा परीक्षकको विभागको क्षमता विकास र भूमिकाको सबलीकरण गर्ने ।	महालेखा परीक्षकको विभाग	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय अर्थ मन्त्रालय	निरन्तर	नेपाल सरकार	महालेखा परीक्षकको विभागको क्षमता विकास र भूमिकाको सबलीकरण भएको हुने ।

उद्देश्य-३ : भ्रष्टाचारको रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्न सार्वजनिक क्षेत्रको व्यवस्थापन गर्ने ।

क्र. सं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन सूचक
१.	योग्यता, दक्षता, पारदर्शिता जस्ता वस्तुगत मापदण्डको आधारमा सार्वजनिक संस्थानको पदमा भर्ना, नियुक्ति, पदस्थापना, सरुवा एवं बढुवाको व्यवस्था गर्न आवश्यक एकीकृत कानूनको निर्माण तथा संस्थान सेवा आयोग ऐन तर्जुमा गर्ने ।	नियमनकारी मन्त्रालय तथा केन्द्रीय स्तरका निकायहरू	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय अर्थ मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले दुई वर्षभित्र ।	नेपाल सरकार	सार्वजनिक संस्थानको पदमा भर्ना, नियुक्ति, पदस्थापना, सरुवा एवं बढुवाको व्यवस्थाका लागि आवश्यक एकीकृत कानूनको निर्माण र संस्थान सेवा आयोग ऐन तर्जुमा भई लागू भएको हुने ।
२.	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीहरूको निजी सचिवालयमा रहने सल्लाहकार तथा अन्य कर्मचारीहरूको नियुक्ति तथा सेवा शर्तसम्बन्धी विषयलाई ऐनद्वारा नियमित गर्ने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले दुई वर्षभित्र ।	नेपाल सरकार	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीहरूको निजी सचिवालयमा रहने सल्लाहकार तथा अन्य कर्मचारीहरूको नियुक्ति तथा सेवा शर्तसम्बन्धी ऐन तर्जुमा भएको हुने ।
३.	स्थानीय निकायका कर्मचारीको सेवा शर्तसम्बन्धी ऐन तथा स्थानीय सेवा आयोग गठन गर्ने सम्बन्धी कानून तर्जुमा गर्ने ।	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले दुई वर्षभित्र ।	नेपाल सरकार	स्थानीय निकायका कर्मचारीको सेवा शर्तसम्बन्धी ऐन तथा स्थानीय सेवा आयोगसम्बन्धी कानून तर्जुमा भएको हुने ।
४.	बजेट विनियोजनको पारदर्शी र वस्तुगत मापदण्ड लागू गर्ने ।	अर्थ मन्त्रालय	राष्ट्रिय योजना आयोग सम्बन्धित मन्त्रालय तथा केन्द्रीय स्तरका निकायहरू	निरन्तर	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	बजेट विनियोजनको पारदर्शी र वस्तुगत मापदण्ड तयार भई लागू भएको हुने ।
५.	भ्रष्टाचार हुन सक्ने उच्चतम खतरा रहेका निकाय र स्थानहरूको पहिचान गरी उच्चतम निगरानी गर्ने ।	राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय सम्बन्धित सबै मन्त्रालय तथा केन्द्रीय निकायहरू	निरन्तर	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार हुन सक्ने उच्च खतरा रहेका निकाय र स्थानहरूको पहिचान गरी उच्चतम निगरानी गर्ने सम्बन्धमा राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रले आवश्यक व्यवस्था गरेको हुने ।

क्र. स.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन सूचक
६.	मुलुकको आर्थिक विकासको स्तर एवं आर्थिक श्रवस्था अनुरूप सार्वजनिक जवाफदेहीको पदमा तलब तथा सुविधामा सुधार गर्ने ।	अर्थ मन्त्रालय	सामान्य प्रशासन मन्त्रालय प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	निरन्तर	नेपाल सरकार	आर्थिक विकासको स्तर एवं आर्थिक अवस्था अनुरूप सार्वजनिक जवाफदेहीको पदमा कार्यरत व्यक्तिहरूको तलब तथा सुविधामा सुधार भएको हुने ।
७.	प्रभावकारी र स्त्रीय कार्यसम्पादन गर्न र भ्रष्टाचारको सम्भाव्य जोखिमसित परिचित गराउन सार्वजनिक जवाफदेहीको पदमा कार्यरत व्यक्तिहरूलाई विशिष्टीकृत तालिमको व्यवस्था गर्ने ।	सम्बन्धित सबै मन्त्रालय तथा केन्द्रीय निकायहरू	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	निरन्तर	नेपाल सरकार	प्रभावकारी र स्त्रीय कार्यसम्पादन गर्न र भ्रष्टाचारको जोखिमसित परिचित गराउन सार्वजनिक जवाफदेहीको पदमा कार्यरत व्यक्तिहरूलाई विशिष्टीकृत तालिमको व्यवस्था भएको हुने ।

उद्देश्य-४ : सार्वजनिक पदाधिकारीहरूको आचारसंहिता तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने ।

क्र. स.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन सूचक
१.	संयुक्त राष्ट्रसंघ महासभाबाट १२ डिसेम्बर १९९६ मा पारित प्रस्ताव नं. ४१/४९ विचार गरी सार्वजनिक पदाधिकारीहरूमा सदाचार, इमान्दारी र जिम्मेवारीको भावना विकास गर्न आचारसंहिता विकास र परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	सम्बन्धित केन्द्रीस्तरका निकायहरू सबै	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	तर्जुमा र परिमार्जनको हकमा कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन र कार्यान्वयनको हकमा निरन्तर	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	सार्वजनिक पदाधिकारी एवं निजामती, संस्थान, स्थानीय निकायका कर्मचारी लगायत सबै सवैधानिक अंग तथा कानून एवं कार्यकारी निर्णयद्वारा स्थापित निकायका सार्वजनिक पदाधिकारीको आचारसंहिता तयार भएको भए सो प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भएको हुने र नभएकाहरूको हकमा तर्जुमा भई लागू भएको हुने ।
२.	सार्वजनिक पदाधिकारीले आफूले थाहा पाएको भ्रष्टाचार मानिने कार्यहरूको सूचना दिने प्रक्रियालाई सरल र सहज बनाउने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय सम्बन्धित सबै मन्त्रालय तथा केन्द्रीय निकायहरू	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले ३६० दिन	नेपाल सरकार	सार्वजनिक पदाधिकारीले आफूले थाहा पाएको भ्रष्टाचार मानिने कार्यहरूको सूचना दिने प्रक्रियालाई सरल र सहज बनाउन कार्यविधि तयार भई लागू भएको हुने ।

क्र. स.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन सूचक
३.	सार्वजनिक पदाधिकारीले आफ्नो कार्यसम्पादन गर्दा स्वार्थको दृष्ट देखिन सक्ने बाह्य क्रियाकलाप, रोजगारी, लगानी, सम्पत्ति, उपहार वा लाभ लगायतका कुराहरू बारे सम्बद्ध निकायलाई जानकारी दिने कानूनी व्यवस्था गर्ने ।	सबै सम्बन्धित निकायहरू	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	निरन्तर	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	स्वार्थको दृष्टसम्बन्धी नयाँ कानूनमा प्रस्तुत विषय पनि समावेश भएको हुने ।
४.	आचारसंहिता वा मापदण्ड उल्लंघन गर्ने सार्वजनिक पदाधिकारी विरुद्ध अनुशासनात्मक कारवाही गर्ने गरी कानूनी व्यवस्था गर्ने ।	सबै सम्बन्धित केन्द्रीय स्तरका निकायहरू		निरन्तर	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	सम्बद्ध कानूनमा अनुशासनात्मक कारवाही गर्ने व्यवस्था भएको हुने ।

उद्देश्य-५ : सार्वजनिक खरिद तथा लेखा प्रणाली व्यवस्थित गर्ने तथा सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनमा उत्तरदायित्व र पारदर्शिता प्रवर्द्धन गर्ने ।

क्र. स.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन सूचक
१.	पारदर्शिता, प्रतिस्पर्धा र निष्पक्ष प्रक्रिया वस्तुगत आधारमा हुने गरी सार्वजनिक खरिद पद्धति स्थापित गर्न सोसम्बन्धी मापदण्ड तयार गरी लागू गर्ने ।	सम्बन्धित मन्त्रालय तथा केन्द्रीय निकायहरू	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	निरन्तर	सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय	पारदर्शिता, प्रतिस्पर्धी र निष्पक्ष निर्माण प्रक्रिया वस्तुगत आधारमा हुने गरी खरिद पद्धति स्थापित गर्न सोसम्बन्धी मापदण्ड तयार भई लागू भएको हुने ।
२.	बोलपत्र तयार पार्न र पेश गर्न पर्याप्त समयको लागि बोलपत्र आह्वानसम्बन्धी सूचना र ठेक्कापट्टासम्बन्धी सम्बद्ध र महत्वपूर्ण सूचना र ठेक्कापट्टासँग सम्बन्धित सूचनाको सार्वजनिक प्रवाह गर्ने ।	सम्बन्धित सबै मन्त्रालय तथा केन्द्रीय निकायहरू	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय अर्थ मन्त्रालय	निरन्तर	सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय	टेन्डरदाताहरूलाई टेण्डर तयार पार्न र पेश गर्न पर्याप्त समयको लागि टेण्डर आह्वान सम्बन्धी सूचना र ठेक्कापट्टासँग सम्बन्धित सूचनाको सार्वजनिक प्रवाह भएको हुने ।
३.	सार्वजनिक खरिद सम्बन्धी ऐन नियम तथा कार्यविधिको पालना भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन गर्ने ।	सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय सम्बन्धित सबै मन्त्रालय तथा केन्द्रीय निकायहरू	निरन्तर	महालेखापरीषद्को कार्यालय	सार्वजनिक खरिद सम्बन्धी नियम तथा कार्यविधिको पालना भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन भएको हुने ।
४.	लेखा सम्बन्धी सेस्ताहरू, अभिलेखहरू, वित्तीय विवरण तथा सार्वजनिक खर्च र राजस्व सम्बन्धी विवरणहरूको शुद्धता कायम राखी तिनिमा मिथ्याकरण (falsification) हुन नदिने ।	सम्बन्धित सबै मन्त्रालय तथा केन्द्रीय निकायहरू	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय अर्थ मन्त्रालय महालेखा नियन्त्रकको कार्यालय	निरन्तर	महालेखापरीषद्को कार्यालय	लेखा सम्बन्धी सेस्ताहरू, अभिलेखहरू, वित्तीय विवरण तथा सार्वजनिक खर्च र राजस्वसम्बन्धी विवरणहरूको शुद्धता कायम राखी तिनिमा मिथ्याकरण नभएको हुने ।

उद्देश्य-६: . सार्वजनिक प्रशासनमा पारदर्शिता वृद्धि गर्न सार्वजनिक सूचना प्रवाह गर्ने ।

क्र. सं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन सूचक
१.	सार्वजनिक प्रशासनको संगठन, क्रियाकलाप र नीति निर्माणसम्बन्धी प्रक्रियाहरूको सूचना सार्वजनिक रूपमा प्रवाह गर्ने ।	सम्बन्धित सबै मन्त्रालय तथा केन्द्रीय निकायहरू	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	निरन्तर	राष्ट्रिय सूचना आयोग	सार्वजनिक प्रशासनको संगठन, क्रियाकलाप र नीति निर्माणसम्बन्धी प्रक्रियाहरूको सूचना सार्वजनिक रूपमा प्रवाह भएको हुने ।
२.	सबै सार्वजनिक निकायहरूले आफ्नो website निर्माण गरी आफूले सम्पादित गरेका र गर्न लागेका क्रियाकलापहरू प्रचलित कानून बमोजिम website मा अद्यावधिक गर्दै जाने ।	सम्बन्धित सबै मन्त्रालय तथा केन्द्रीय निकायहरू	वातावरण, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	निरन्तर	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	सबै सार्वजनिक निकायहरूले आफ्नो website निर्माण गरी आफूले सम्पादित गरेका र गर्न लागेका क्रियाकलापहरू प्रचलित कानून बमोजिम website मा अद्यावधिक भएको हुने ।
३.	सार्वजनिक निकायहरूले आफूलाई विनियोजित बजेट एवं त्यसमा भएको खर्च तथा प्रगतिको विवरण सार्वजनिक गर्ने ।	सम्बन्धित सबै मन्त्रालय तथा केन्द्रीय निकायहरू	अर्थ मन्त्रालय राष्ट्रिय योजना आयोग	निरन्तर	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	सार्वजनिक निकायहरूले आफूलाई विनियोजित बजेट एवं त्यसमा भएको खर्च तथा प्रगतिको विवरण सार्वजनिक गर्नु पर्ने व्यवस्थाको विकास भएको हुने ।
४.	सूचना प्राप्तिसम्बन्धी कार्यविधिलाई सुधार गरी समयानुकूल बनाउने ।	सबै सार्वजनिक निकायहरू	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	राष्ट्रिय सूचना आयोग	सूचना प्राप्तिसम्बन्धी कार्यविधिमा सुधार भएको हुने ।
५.	निर्णय गर्न सक्षम पदाधिकारिसम्म सर्वसाधारणको पहुँचलाई सरलीकृत गर्न प्रशासनिक कार्यविधि सरल बनाउने ।	सबै सार्वजनिक निकायहरू	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	राष्ट्रिय सूचना आयोग	सेवाप्रवाहमा सर्वसाधारणको पहुँचलाई सरलीकृत गर्न प्रशासनिक कार्यविधि सरल भएको हुने ।
६.	सार्वजनिक प्रशासनमा हुनसक्ने भ्रष्टाचारको जोखिम, कारण र परिणाम बारे सूचना सप्रेषण गर्ने ।	सबै सार्वजनिक निकायहरू	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	निरन्तर	राष्ट्रिय सूचना आयोग राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	सार्वजनिक प्रशासनमा हुनसक्ने भ्रष्टाचारको जोखिम, कारण र परिणाम बारे सूचना सप्रेषण भएको हुने ।

उद्देश्य-७: स्वच्छ, स्वतन्त्र र सक्षम न्यायपालिकाको विकास गरी भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने ।

क्र. सं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन सूचक
१.	स्वतन्त्र न्यायपालिकासम्बन्धी विश्वव्यापी मान्यता अनुरूप कानूनी, नीतिगत एवं भौतिक लगायतका पूर्वाधार विकास गरी न्यायपालिकाको सुदृढीकरण गर्ने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	सर्वोच्च अदालत	निरन्तर	न्यायपरिषद्	स्वतन्त्र न्यायपालिकासम्बन्धी विश्वव्यापी मान्यता अनुरूप कानूनी, नीतिगत एवं भौतिक लगायतका पूर्वाधार विकास गरी न्यायपालिकाको सुदृढीकरण भएको हुने ।
२.	भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा न्यायपालिकाको भूमिका प्रभावकारी बनाउने ।	सर्वोच्च अदालत	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	निरन्तर	न्यायपरिषद्	भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा न्यायपालिकाको भूमिका प्रभावकारी भएको हुने ।
३.	न्यायपालिकामा हुनसक्ने भ्रष्टाचार र अनियमितता रोक्न न्यायपरिषद्को संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने	सर्वोच्च अदालत	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय अर्थ मन्त्रालय	निरन्तर	न्यायपरिषद्	न्यायपालिकामा हुन सक्ने भ्रष्टाचार र अनियमितता रोक्न न्यायपरिषद्को संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि भएको हुने ।
४.	न्यायाधीशहरूको आचारसंहिता प्रभावकारी रूपमा लागू गर्ने ।	सर्वोच्च अदालत	कानून तथा न्याय मन्त्रालय नेपाल बार एसोसिएशन	निरन्तर	न्यायपरिषद्	न्यायाधीशहरूको आचारसंहिता प्रभावकारी रूपमा लागू भएको हुने ।

उद्देश्य-८: निजी क्षेत्रसँग सम्बन्धित भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने ।

क्र. सं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन सूचक
१.	निजी क्षेत्रको आम्दानी र खर्चको लेखा तथा सेस्ता राख्ने तरिका एवं लेखापरीक्षणको मापदण्ड निर्धारण गर्ने ।	महालेखापरीक्षकको कार्यालय अर्थ मन्त्रालय	सम्बन्धित सबै मन्त्रालय तथा केन्द्रीय निकायहरू	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले ३६० दिन	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	संस्था दर्ता ऐन, २०३४, कम्पनी ऐन, २०६३, प्राइभेट फर्म रजिष्ट्रेशन ऐन, २०१४, साझेदारी ऐन, २०२०, सहकारी ऐन, २०४८, बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३, दूरसञ्चार ऐन, २०४३, नागरिक उड्डयन प्राधिकरण ऐन, २०४३, बीमा ऐन, २०४९, नेपाल चार्टर्ड एकाउण्टेन्ट ऐन, २०४३, भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९, नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०४८ लगायतका ऐनहरूमा आवश्यक संशोधन गरी निजी क्षेत्रको आम्दानी र खर्चको लेखा र सेस्ता राख्ने तरिका र लेखापरीक्षणको मापदण्ड तयार भएको हुने ।

क्र. स.	क्रियाकलाप	लिम्बेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन सूचक
२.	सार्वजनिक पद धारणा गरेका व्यक्तिहरूले आफ्नो कार्यकालमा पदमा रहेदा सुपरिवेक्षण गरेका वा त्यस्ता कार्य गर्दा प्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्ध भएका क्रियाकलापसँग त्यस्ता सार्वजनिक पदाधिकारी सेवाबाट मुक्त भएपछि उनीहरूलाई निजी क्षेत्रले काममा लगाउने सम्बन्धमा कम्तीमा तीन वर्षसम्म प्रतिबन्ध लगाउन सक्ने गरी स्वार्थको दृष्टमा रोक लगाउने सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गर्ने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले दुई वर्षभित्र ।	नेपाल सरकार	नयाँ निर्माण हुने स्वार्थको दृष्टसम्बन्धी कानूनमा प्रस्तुत विषय समावेश भएको हुने ।
३.	निजी क्षेत्रका निकायहरूले आम्दानी र खर्चको हरिहासबको अभिलेखमा हेरफेर गर्ने वा अभिलेखमा नजनाउने वा नभएको खर्च देखाउने वा गलत लिखत प्रयोग गर्ने वा सेस्तालाई मनसायपूर्वक नष्ट गर्ने जस्ता कार्यलाई दण्डनीय बनाउन कानूनी व्यवस्था गर्ने ।	सम्बन्धित सबै मन्त्रालय तथा केन्द्रीय निकायहरू	महालेखा परीक्षकको कार्यालय अर्थ मन्त्रालय	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले ३६० दिन	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	संस्था दर्ता ऐन, २०३४, कम्पनी ऐन, २०६३, प्राइभेट फर्म रजिष्ट्रेशन ऐन, २०१४, साभेदारी ऐन, २०२०, सहकारी ऐन, २०४८, बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३, दूरसञ्चार ऐन, २०४३, नागरिक उड्डयन प्राधिकरण ऐन, २०५३, बीमा ऐन, २०४९, नेपाल चार्टर्ड एकाउण्टेण्ट ऐन, २०५३, भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९, नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ लगायतका ऐनहरूमा आवश्यक संशोधन गरी निजी क्षेत्रका निकायहरूले आम्दानी र खर्चको हरिहासबको अभिलेखमा हेरफेर गर्ने वा अभिलेखमा नजनाउने वा नभएको खर्च देखाउने वा गलत लिखत प्रयोग गर्ने वा सेस्तालाई मनसायपूर्वक नष्ट गर्ने जस्ता कार्यलाई दण्डनीय बनाउन कानूनी व्यवस्था भएको हुने ।
४.	निजी क्षेत्रको आर्थिक, वित्तीय वा व्यापारिक क्रियाकलापहरूमा घुस लिन दिने कार्यलाई दण्डनीय बनाउने ।	अर्थ मन्त्रालय	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले दुई वर्षभित्र ।	नेपाल सरकार	संस्था दर्ता ऐन, २०३४, कम्पनी ऐन, २०६३, प्राइभेट फर्म रजिष्ट्रेशन ऐन, २०१४, साभेदारी ऐन, २०२०, सहकारी ऐन, २०४८, बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३, दूरसञ्चार ऐन, २०४३, नागरिक उड्डयन प्राधिकरण ऐन, २०५३, बीमा ऐन, २०४९, नेपाल चार्टर्ड एकाउण्टेण्ट ऐन, २०५३, भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ लगायतका ऐनहरूमा आवश्यक संशोधन गरी निजी क्षेत्रको आर्थिक, वित्तीय वा व्यापारिक क्रियाकलापहरूमा घुस लिन दिने कार्यलाई दण्डनीय भएको हुने ।

क्र. स.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन सूचक
५.	निजी क्षेत्रको सम्पत्ति हिनामीना गर्ने कार्यलाई दण्डनीय बनाउने ।	अर्थ मन्त्रालय	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय कानून, न्याय, साविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले दुई वर्षभित्र ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धानआयोग	संस्था दर्ता ऐन, २०३४, कम्पनी ऐन, २०६३, प्राइभेट फर्म रजिष्ट्रेशन ऐन, २०१४, साभेदारी ऐन, २०२०, सहकारी ऐन, २०४८, बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३, दूरसञ्चार ऐन, २०४३, नागरिक उड्डयन प्राधिकरण ऐन, २०५३, बीमा ऐन, २०४९, नेपाल चार्टर्ड एकाउण्टेण्ट ऐन, २०५३, भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ लगायतका ऐनहरूमा आवश्यक संशोधन गरी निजी क्षेत्रको सम्पत्ति हिनामीना गर्ने कार्यलाई कसुरजन्य कार्यको रूपमा कानूनी व्यवस्था भएको हुने ।
६.	निजी क्षेत्रको लेखाको सेस्ता र लेखापरीक्षणका स्थापित मापदण्डहरू परिपालना भए नभएको अनुगमन गरी नभएमा दण्डित गर्ने कानूनी व्यवस्था गर्ने ।	अर्थ मन्त्रालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले दुई वर्षभित्र ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	संस्था दर्ता ऐन, २०३४, कम्पनी ऐन, २०६३, प्राइभेट फर्म रजिष्ट्रेशन ऐन, २०१४, साभेदारी ऐन, २०२०, सहकारी ऐन, २०४८, बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३, दूरसञ्चार ऐन, २०४३, नागरिक उड्डयन प्राधिकरण ऐन, २०५३, बीमा ऐन, २०४९, नेपाल चार्टर्ड एकाउण्टेण्ट ऐन, २०५३, भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ लगायतका ऐनहरूमा आवश्यक संशोधन गरी लेखाको सेस्ता र लेखापरीक्षणका स्थापित मापदण्डहरू परिपालना नभएमा दण्डित गर्ने व्यवस्था भएको हुने ।
७.	निजी क्षेत्रको भ्रष्टाचारलाई भ्रष्टाचारजन्य कसुरको रूपमा मानी दण्डित गर्ने ।	अर्थ मन्त्रालय	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले दुई वर्षभित्र ।	नेपाल सरकार	संस्था दर्ता ऐन, २०३४, कम्पनी ऐन, २०६३, प्राइभेट फर्म रजिष्ट्रेशन ऐन, २०१४, साभेदारी ऐन, २०२०, सहकारी ऐन, २०४८, बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३, दूरसञ्चार ऐन, २०४३, नागरिक उड्डयन प्राधिकरण ऐन, २०५३, बीमा ऐन, २०४९, नेपाल चार्टर्ड एकाउण्टेण्ट ऐन, २०५३, भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ लगायतका ऐनहरूमा आवश्यक संशोधन भएको हुने ।
८.	कानून कार्यान्वयन निकाय र सम्बद्ध निजी संस्थाबीच सहयोग अभिवृद्धि गर्ने ।	सम्बन्धित सबै मन्त्रालय तथा केन्द्रीय स्तरका निकाय	अर्थ मन्त्रालय नेपाल राष्ट्र बैंक उद्योग वाणिज्य महासंघ	निरन्तर	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	कानून कार्यान्वयन निकाय र सम्बद्ध निजी संस्थाबीच सहयोग अभिवृद्धि गर्न कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था भएको हुने ।

क्र. स.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन सूचक
९.	निजी संस्थाको कामकारवाहीमा स्वार्थको दृष्ट हुन नदिन र व्यवसायसम्बन्धी कामकारवाहीको उचित सम्पादन गर्न तथा सम्बद्ध निजी संस्थाको कामकारवाहीमा शुद्धता कायम गर्न आचारसंहिता, मापदण्ड र कार्यविधिको विकास गर्ने ।	सम्बन्धित मन्त्रालय तथा केन्द्रीय स्तरका निकाय	अर्थ मन्त्रालय उद्योग वाणिज्य महासंघ	निरन्तर	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	संस्था दर्ता ऐन, २०३४, कम्पनी ऐन, २०६३, प्राइभेट फर्म रजिष्ट्रेशन ऐन, २०१४, साभेदारी ऐन, २०२०, सहकारी ऐन, २०४८, बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३, दूरसञ्चार ऐन, २०५३, नागरिक उड्डयन प्राधिकरण ऐन, २०५३, बीमा ऐन, २०४९, नेपाल चार्टर्ड एकाउण्टेण्ट ऐन, २०५३, भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९, निर्माण व्यवसाय ऐन, २०५५ लगायतका ऐनहरूमा आवश्यक संशोधन गरी निजी संस्थाको कामकारवाहीमा स्वार्थको दृष्ट हुन नदिन र व्यवसायसम्बन्धी कामकारवाहीको उचित सम्पादन गर्न तथा सम्बद्ध निजी संस्थाको कामकारवाहीमा शुद्धता कायम गर्न आचारसंहिता, मापदण्ड र कार्यविधिको व्यवस्था भएको हुने ।
१०.	निजी संस्थाहरूको बीचमा पारदर्शिताको अभिवृद्धि गर्ने ।	सम्बन्धित मन्त्रालय तथा केन्द्रीय स्तरका निकाय	अर्थ मन्त्रालय उद्योग वाणिज्य महासंघ	निरन्तर	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	निजी संस्थाहरूको बीचमा पारदर्शिताको अभिवृद्धि गर्ने कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्था भएको हुने ।
११.	निजी संस्थामा आन्तरिक लेखापरीक्षण नियन्त्रणको व्यवस्थालाई सुदृढ तुल्याउने ।	सम्बन्धित मन्त्रालय तथा केन्द्रीय स्तरका निकाय	अर्थ मन्त्रालय उद्योग वाणिज्य महासंघ	निरन्तर	नियमनकारी निकाय	निजी संस्थामा आन्तरिक लेखापरीक्षण नियन्त्रणको व्यवस्था सुदृढ भएको हुने ।

उद्देश्य-५: भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन नयाँ कानून तर्जुमा गर्ने ।

क्र. स.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन सूचक
१.	साक्षी, विशेषज्ञ, तथा पीडितको संरक्षणसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गर्ने ।	कानून, न्याय, सिविलसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय नेपाल कानून आयोग महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले दुई वर्षभित्र ।	नेपाल सरकार	साक्षी, विशेषज्ञ, तथा पीडितको संरक्षणसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था भएको हुने ।

क्र. स.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुसमन गर्ने निकाय	अनुसमन सूचक
२.	भ्रष्टाचारको अनुसन्धान, अभियोजन तथा फौसला कार्यान्वयनसम्बन्धी विषयलाई समेटेर सहायतासम्बन्धी कानून बनाउने ।	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय नेपाल कानून आयोग महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले दुई वर्षभित्र ।	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचारको अनुसन्धान, अभियोजन तथा फौसला कार्यान्वयनसम्बन्धी विषयलाई समेटेर पारस्परिक कानूनी सहायतासम्बन्धी कानून तर्जुमा भएको हुने ।
३.	संगठित अपराध नियन्त्रणसम्बन्धी ऐन बनाउने ।	गृह मन्त्रालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय नेपाल कानून आयोग महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले दुई वर्षभित्र ।	नेपाल सरकार	संगठित अपराध नियन्त्रणसम्बन्धी ऐन तर्जुमा भएको हुने ।
४.	सुपुर्दगी ऐन, २०४५ लाई खारेज गरी महासन्धिको प्रावधानबमोजिम नयाँ सुपुर्दगी ऐन बनाउने ।	गृह मन्त्रालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय नेपाल कानून आयोग परराष्ट्र मन्त्रालय	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले दुई वर्षभित्र ।	नेपाल सरकार	महासन्धिको प्रावधानबमोजिम नयाँ सुपुर्दगी ऐन तर्जुमा भएको हुने ।
५.	स्वार्थको दृष्टि नियन्त्रण सम्बन्धमा नयाँ एकीकृत ऐन बनाउने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले दुई वर्षभित्र ।	नेपाल सरकार	स्वार्थको दृष्टि नियन्त्रण सम्बन्धमा नयाँ एकीकृत ऐनको तर्जुमा भएको हुने ।
६.	भ्रष्टाचारविरुद्ध सूचना दिने सूचनादाताको संरक्षण गर्ने ऐन बनाउने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले दुई वर्षभित्र ।	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचारविरुद्ध सूचना दिने सूचनादाताको संरक्षण गर्ने ऐनको तर्जुमा भएको हुने ।

उद्देश्य-१० : भ्रष्टाचार हुन नदिन र भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न मौजूदा कानूनमा संशोधन तथा परिमार्जन गर्ने ।

क्र. स.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुमान गर्ने निकाय	अनुमान सूचक
१.	निर्वाचनवाट छनोट हुने सार्वजनिक पदको लागि निर्वाचन तथा उम्मेदवारीसम्बन्धी मापदण्डलाई थप प्रभावकारी र पारदर्शी बनाउन स्थानीय निकाय निर्वाचन कार्यविधि ऐन, २०४८, राजनीतिक दलसम्बन्धी ऐन, २०५८, निर्वाचन आयोग ऐन, २०६३ र निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐन, २०६३ लगायतका कानूनमा संशोधन गर्ने ।	निर्वाचन आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	निर्वाचनवाट छनोट हुने सार्वजनिक पदको लागि निर्वाचन तथा उम्मेदवारीसम्बन्धी मापदण्डलाई थप प्रभावकारी र पारदर्शी बनाउन स्थानीय निकाय निर्वाचन कार्यविधि ऐन, २०४८, राजनीतिक दलसम्बन्धी ऐन, २०५८, निर्वाचन आयोग ऐन, २०६३ र निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐन, २०६३ लगायतका कानूनमा संशोधन भएको हुने ।
२.	निर्वाचित हुने सार्वजनिक पदको उम्मेदवारीको लागि हुने कोषसम्बन्धी व्यवस्था तथा राजनीतिक दलको कोष सम्बन्धमा पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्ने ।	निर्वाचन आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	निर्वाचित हुने सार्वजनिक पदको उम्मेदवारीको लागि हुने कोषसम्बन्धी व्यवस्था तथा राजनीतिक दलको कोष सम्बन्धमा पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्न स्थानीय निकाय निर्वाचन कार्यविधि ऐन, २०४८, राजनीतिक दलसम्बन्धी ऐन, २०५८, निर्वाचन आयोग ऐन, २०६३ र निर्वाचन (कसुर तथा सजाय) ऐन, २०६३ मा संशोधन भएको हुने ।
३.	न्यायपालिकामा हुन सक्ने भ्रष्टाचारजन्य कार्यको नियन्त्रण गर्न न्यायपरिषद् ऐन, २०४७ मा संशोधन गर्ने ।	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	सर्वोच्च अदालत नेपाल बार एसोसिएशन	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	न्यायपरिषद्	न्यायपालिकामा हुन सक्ने भ्रष्टाचारजन्य कार्य नियन्त्रण गर्न न्यायपरिषद् ऐन, २०४७ मा संशोधन भएको हुने ।
४.	विदेशी सार्वजनिक अधिकारी र सार्वजनिक अन्तर्राष्ट्रिय संगठनका अधिकारीले घुस रिखत लिएमा सो कार्यलाई फौजदारी कसुर कायम गर्न भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन भएको हुने ।

क्र. स.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुमोदन गर्ने निकाय	अनुमोदन सूचक
५.	स्वदेशी सार्वजनिक पदाधिकारीलाई घुस दिने विदेशी सार्वजनिक अधिकारी र सार्वजनिक अन्तर्राष्ट्रिय संगठनका पदाधिकारीहरूलाई दण्डित गर्न भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन भएको हुने ।
६.	सार्वजनिक अधिकारीद्वारा सम्पत्तिको हिनामिना गर्ने, दुरुपयोग गर्ने वा अपचलन गर्ने कार्यलाई फौजदारी कसुर मानी दण्डित गर्न भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन भएको हुने ।
७.	महासन्धिको धारा १८ बमोजिमको पदीय प्रभावको दुरुपयोगसम्बन्धी व्यवस्थालाई समेट्न भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन भएको हुने ।
८.	भ्रष्टाचारबाट आर्जित सम्पत्ति राख्ने, लुकाउने तथा प्रयोग गर्ने जस्ता कार्यलाई कसुर कायम गर्न भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन भएको हुने ।
९.	भ्रष्टाचारसम्बन्धी मुद्दामा साक्षीलाई भुटा बकपत्र गर्न लगाउने वा बकपत्र गर्नबाट रोक्ने वा अनुचित प्रभावमा पार्ने वा प्रमाण पेश गर्न रोक लगाउने वा न्यायाधीश वा कर्मचारीलाई कर्तव्य पालना गर्न रोक लगाउने जस्ता न्याय निरूपणमा बाधा पुऱ्याउने कार्य (Obstruction of justice) लाई दण्डनीय बनाउन भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९, न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ र विशेष अदालत ऐन, २०५९ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय सर्वोच्च अदालत नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९, न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ र विशेष अदालत ऐन, २०५९ मा संशोधन भएको हुने ।

क्र. स.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुमोदन गर्ने निकाय	अनुमोदन सूचक
१०.	भ्रष्टाचारमा संलग्न कानूनी व्यक्तिको अपराधिक, देवानी र प्रशासनिक दायित्व स्थापित गरी खासगरी फौजदारी दायित्व हुने गरी आवश्यक कानूनी व्यवस्था गर्न भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ मा संशोधन भएको हुने ।
११.	भ्रष्टाचारको कसुरदारलाई प्यारोल (Parol) मा राख्ने वा समय अगावै छोड्ने (Pre-release) व्यवस्था गर्दा कसुरको गम्भीरतालाई विचार गर्नुपर्ने गरी भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ र कारागार ऐन, २०१९ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग गृह मन्त्रालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ र कारागार ऐन, २०१९ मा संशोधन भएको हुने ।
१२.	भ्रष्टाचारबाट आर्जित सम्पत्ति रोक्का, बरामदी वा जफत सम्बन्धमा महासन्धिको व्यवस्थाबमोजिम भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ मा संशोधन भएको हुने ।
१३.	भ्रष्टाचारबाट आर्जित सम्पत्ति परिवर्तित भएमा वा अन्य सम्पत्तिसँग मिसिएमा त्यस्तो सम्पत्ति छुट्ट्याई जफत गर्ने सम्बन्धमा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ मा संशोधन भएको हुने ।
१४.	बैंकिङ, वित्तीय वा व्यापारिक अभिलेखहरू उपलब्ध गराउन वा बरामद गर्न अदालतलाई आदेश जारी गर्न सक्षम बनाउने गरी बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ लगायतका कानूनमा संशोधन गर्ने ।	सम्बन्धित मन्त्रालय	नेपाल राष्ट्र बैंक कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ लगायतका कानूनमा संशोधन भएको हुने ।

क्र. स.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुमोदन गर्ने निकाय	अनुमोदन सूचक
१५.	भ्रष्टाचारबाट आर्जित सम्पत्तिको कानूनी स्रोत देखाउने भाग अभियुक्तको हुने गरी भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन भएको हुने ।
१६.	भ्रष्टाचारजन्य कार्यको परिणाम सम्बन्धित गर्न सम्बन्धित करार वा ठेक्कापट्टा खारेज गर्ने वा रद्द गर्ने, कुनै अनुमतिपत्र वा छुट खारेज गर्ने, कुनै लिखित फिर्ता लिने वा अन्य कुनै उपचारात्मक कारवाही गर्ने व्यवस्था गर्न भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ तथा करार ऐन, २०५५ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ तथा करार ऐन, २०५५ मा संशोधन भएको हुने ।
१७.	भ्रष्टाचारजन्य कार्यको परिणामस्वरूप कुनै नोक्सानी व्यहोर्नुपरेकोमा पीडित व्यक्तिले नोक्सानी पुऱ्याउने व्यक्तिबाट क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्न उजुरी गर्न पाउने व्यवस्था गर्न भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन भएको हुने ।
१८.	भ्रष्टाचारको कसुरसम्बन्धी मुद्दामा अनुसन्धान तथा अभियोजनमा सहयोग गर्ने अभियुक्तलाई कम सजाय गर्न वा अभियोजनबाट उन्मुक्ति दिने सम्बन्धमा विद्यमान कानूनी व्यवस्थालाई अझ स्पष्ट र विस्तृत पार्न भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन भएको हुने ।
१९.	सार्वजनिक निकाय र कसुरको अनुसन्धान र अभियोजन गर्ने निकायबीच सूचना आदान प्रदानसम्बन्धी सहयोग अभिवृद्धि गर्ने सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्न भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन भएको हुने ।

क्र. स.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुमोदन गर्ने निकाय	अनुमोदन सूचक
२०.	भ्रष्टाचार सम्बन्धमा अनुसन्धान तथा अभियोजनसम्बन्धी निकाय र निजी क्षेत्रको वित्तीय संस्थाबीच सहयोग अभिवृद्धि गर्ने सम्बन्धमा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ तथा निजी क्षेत्रसँग सम्बन्धित अन्य कानूनमा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग सम्बन्धित नियमनकारी मन्त्रालय	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ तथा निजी क्षेत्रसँग सम्बन्धित अन्य कानूनमा संशोधन भएको हुने ।
२१.	भ्रष्टाचारसम्बन्धी मुद्दामा सजाय गर्दा अर्को राज्यमा भएको पूर्व सजायलाई विचार गर्न सकिने व्यवस्था गर्न भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ मा संशोधन भएको हुने ।
२२.	नेपालको भण्डावाहक जहाजभित्र वा नेपालमा दर्ता भएको वायुयानमा भएको भ्रष्टाचार सम्बन्धमा क्षेत्राधिकार कायम गर्ने भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ मा संशोधन भएको हुने ।
२३.	भ्रष्टाचारजन्य मुद्दामा कसुरदार उठेरिएको व्यक्तिलाई माफी नदिने वा निजलाई भएको सजाय कम वा परिवर्तन नगर्ने व्यवस्था गर्न भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ मा संशोधन भएको हुने ।
२४.	भ्रष्टाचारको आरोपमा महाअभियोगबाट पदमुक्त सार्वजनिक पदाधिकारीका विरुद्ध भ्रष्टाचार सम्बन्धमा अनुसन्धान, अभियोजन र न्यायिक कारवाही गर्ने व्यवस्था गर्न भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ र महाअभियोग (कार्यविधि नियमित गर्ने) ऐन, २०४९ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०४९ र महाअभियोग (कार्यविधि नियमित गर्ने) ऐन, २०४९ मा संशोधन भएको हुने ।

क्र. स.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुमोदन गर्ने निकाय	अनुमोदन सूचक
२५.	भ्रष्टाचारसम्बन्धी मुद्दाको अनुसन्धानमा बैकड्ड गोप्यतासम्बन्धी व्यवस्थाका कारण अवरोध नपुगोस भन्ने व्यवस्था गर्ने सम्बन्धमा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ र बैक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग अर्थ मन्त्रालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग नेपाल राष्ट्र बैक	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ र बैक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ मा संशोधन भएको हुने ।
२६.	भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न नियन्त्रित प्रवाह (Control Deleverly) तथा अन्य सतर्कतासम्बन्धी अनुसन्धानात्मक प्रविधि अपनाउन सक्ने गरी भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन भएको हुने ।
२७.	कुनै अनुचित फाईदा लिई सार्वजनिक अधिकारीले गर्नुपर्ने काम नगर्ने वा गर्न नहुने कार्य गर्ने कार्यलाई दण्डनीय बनाउन भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा संशोधन भएको हुने ।
२८.	सैनिक ऐन, २०६३ लागू हुने व्यक्तिबाट हुनसक्ने भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने सम्बन्धमा सो ऐनमा आवश्यक संशोधन गर्ने ।	रक्षा मन्त्रालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	सैनिक ऐन, २०६३ मा संशोधन भएको हुने ।
२९.	सार्वजनिक वित्तको व्यवस्थापन तथा आन्तरिक नियन्त्रणको व्यवस्थामा प्रभावकारिता वृद्धि गर्न आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ मा संशोधन गर्ने ।	अर्थ मन्त्रालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग महालेखा परीक्षकको विभाग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ मा संशोधन भएको हुने ।
३०.	मुलुकमा प्रभावकारी रूपमा सुशासन कायम गर्न सुशासन (व्यवस्था तथा सञ्चालन) ऐन, २०६३ मा संशोधन गर्ने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल कानून आयोग	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले १८० दिन	नेपाल सरकार	सुशासन (व्यवस्था तथा सञ्चालन) ऐन, २०६३ मा संशोधन भएको हुने ।

उद्देश्य-११ : भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने कार्यमा समाजको सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने ।

क्र. सं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अङ्गमन गर्ने निकाय	अनुगमन सूचक
१.	मुलुकको क्षमता र कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी भ्रष्टाचारले सिर्जना गर्ने चुनौती र त्यसको अस्तित्व, कारण र गम्भीरताका सम्बन्धमा सर्वसाधारणमा जागरुकता ल्याउन र भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न तथा त्यस विरुद्ध लड्न, नागरिक समाज, गैरसरकारी संस्था र समुदायमा आधारित संस्थाहरू जस्ता सार्वजनिक क्षेत्र बाहिरका व्यक्तिहरू र समूहहरूको सक्रिय सहभागिता अभिवृद्धि गर्न महासन्धिमा व्यवस्था भएवमोजिमका उपायहरू अवलम्बन गर्ने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	सम्बन्धित केन्द्रीय स्तरका सबै निकायहरू नागरिक समाज	निरन्तर	नेपाल सरकार	मुलुकको क्षमता र कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी भ्रष्टाचारले सिर्जना गर्ने चुनौती र त्यसको अस्तित्व, कारण र गम्भीरताका सम्बन्धमा सर्वसाधारणमा जागरुकता ल्याउन र भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न तथा त्यस विरुद्ध लड्न, नागरिक समाज, गैरसरकारी संस्था र समुदायमा आधारित संस्थाहरू जस्ता सार्वजनिक क्षेत्र बाहिरका व्यक्तिहरू र समूहहरूको सक्रिय सहभागिता अभिवृद्धि गर्न महासन्धिमा व्यवस्था भएवमोजिमका उपायहरू अवलम्बन भएको हुने ।
२.	भ्रष्टाचारको कसुर भएको मानिने कुनै पनि घटना बारे उपयुक्तता अनुसार आफ्नो नाम उल्लेख नगरिकन समेत सूचित गर्न सम्बन्धित निकायहरूसम्म नागरिकको पहुँच हुने गरी आवश्यक व्यवस्था गर्न महासन्धिमा व्यवस्था गरिए अनुरूपका भ्रष्टाचार-विरुद्धका निकायहरूबाट सर्वसाधारण जनतालाई जानकारी हुने व्यवस्था सुनिश्चित गर्न समुचित उपायहरू अवलम्बन गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	सम्बन्धित केन्द्रीय स्तरका सबै निकायहरू	निरन्तर	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचारको कसुर भएको मानिने कुनै पनि घटना बारे उपयुक्तता अनुसार आफ्नो नाम उल्लेख नगरिकन समेत सूचित गर्न सम्बन्धित निकायहरूसम्म नागरिकको पहुँच हुने गरी आवश्यक व्यवस्था गर्न महासन्धिमा व्यवस्था गरिए अनुरूपका भ्रष्टाचार-विरुद्धका निकायहरूबाट सर्वसाधारण जनतालाई जानकारी हुने व्यवस्था सुनिश्चित गर्न समुचित उपायहरू अवलम्बन भएको हुने ।
३.	भ्रष्टाचार-विरुद्ध क्रियाशील निकायहरूबाट भइरहेका कामकारवाही बारे सर्वसाधारणलाई जानकारी हुने व्यवस्था सुनिश्चित गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	सम्बन्धित केन्द्रीय स्तरका सबै निकायहरू	निरन्तर	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार-विरुद्ध क्रियाशील निकायहरूबाट भइरहेका कामकारवाही बारे सर्वसाधारणलाई जानकारी हुने व्यवस्था सुनिश्चित गर्न समुचित उपायहरू अवलम्बन भएको हुने ।
४.	भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न अनुसन्धानमूलक पत्रकारिता (Investigative Journalism) प्रवर्द्धन गर्ने ।	सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	सबै मन्त्रालय तथा केन्द्रीय स्तरका निकाय नेपाल पत्रकार महासंघ	निरन्तर	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्न अनुसन्धानमूलक पत्रकारिता (Investigative Journalism) प्रवर्द्धन गर्न नीतिगत व्यवस्था भएको हुने ।
५.	भ्रष्टाचार विरुद्धको विषयलाई विद्यालय, महाविद्यालय र विश्व विद्यालयको पाठ्यक्रममा समावेश गर्ने ।	शिक्षा मन्त्रालय	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, विश्व विद्यालयहरू	निरन्तर	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	भ्रष्टाचार विरुद्धको विषयलाई विद्यालय, महाविद्यालय र विश्व विद्यालयको पाठ्यक्रममा समावेश भएको हुने ।

उद्देश्य-१२: भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा संलग्न निकायहरूको संस्थागत सुदृढीकरण गर्ने ।

क्र. सं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहायोगी निकाय	समयावधि	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन सूचक
१.	पारस्परिक कानूनी सहायताको केन्द्रीय निकायको रूपमा कार्य गर्ने निकायलाई सक्षम बनाउने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय अर्थ मन्त्रालय महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	निरन्तर	नेपाल सरकार	पारस्परिक कानूनी सहायताको केन्द्रीय निकायको रूपमा कार्य गर्ने निकाय सक्षम भएको हुने ।
२.	हालको वित्तीय जानकारी एकाईलाई वित्तीय निगरानी एकाईको रूपमा रूपान्तरण गरी थप सुदृढ गर्ने ।	अर्थ मन्त्रालय	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय नेपाल राष्ट्र बैंक	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले ३६० दिनेभित्र	नेपाल सरकार	Financial Intelligence Unit स्थापना भएको हुने ।
३.	सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागलाई पुनर्संरचना गरी कानूनद्वारा छुट्टै स्वतन्त्र निकायको रूपमा विकास गरी यसको क्षमता सुदृढीकरण गर्ने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	अर्थ मन्त्रालय कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय नेपाल राष्ट्र बैंक	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले ३६० दिनेभित्र	नेपाल सरकार	सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागलाई पुनर्संरचना गरी कानूनद्वारा छुट्टै स्वतन्त्र निकायको रूपमा विकास गरी यसको क्षमता सुदृढीकरण भएको हुने ।
४.	राजस्व अनुसन्धान विभागलाई पुनर्संरचना गरी कानूनद्वारा छुट्टै स्वतन्त्र निकायको रूपमा विकास गरी यसको क्षमता सुदृढीकरण गर्ने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	अर्थ मन्त्रालय कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले ३६० दिनेभित्र	नेपाल सरकार	राजस्व अनुसन्धान विभागलाई पुनर्संरचना गरी कानूनद्वारा छुट्टै स्वतन्त्र निकायको रूपमा विकास गरी यसको क्षमता सुदृढीकरण भएको हुने ।
५.	भ्रष्टाचार भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजनाको कार्यान्वयनका लागि केन्द्रीय सचिवालयको भूमिका निर्वाह गर्ने प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयअन्तर्गतको कानून तथा मानव अधिकार महाशाखाको क्षमता सुदृढीकरण गर्ने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	अर्थ मन्त्रालय	कार्ययोजना स्वीकृत भएको मितिले ३६० दिनेभित्र	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजनाको कार्यान्वयनका लागि केन्द्रीय सचिवालयको भूमिका निर्वाह गर्ने प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयअन्तर्गतको कानून तथा मानव अधिकार महाशाखाको क्षमता सुदृढीकरण भएको हुने ।

उद्देश्य-१३: प्राविधिक सहायता तथा सूचना आदान प्रदानसम्बन्धी सहयोग अभिवृद्धि गर्ने ।

क्र. सं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन सूचक
१.	आवश्यकता अनुसार महासन्धिक पक्ष राष्ट्र (विकासशील) लाई भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने आवश्यक पर्ने रणनीति, योजना तथा कार्ययोजना बनाउन एवं भ्रष्टाचारको किसिम, कारण र असरका सम्बन्धमा मूल्याङ्कन तथा अनुसन्धान गर्न सहयोग गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	निरन्तर	नेपाल सरकार	सहयोग सम्बन्धमा द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सन्धि, सम्झौता वा समझदारी भएको हुने ।
२.	अन्तर्राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीयस्तरका संगठनमा भ्रष्टाचार विरुद्धको तालिम कार्यक्रमलाई बढावा दिने प्रयत्नलाई सुदृढ गर्ने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	निरन्तर	नेपाल सरकार	भ्रष्टाचार विरुद्धको तालिम कार्यक्रम समावेश गर्न बढावा दिएको हुने ।
३.	भ्रष्टाचारबाट आर्जित सम्पत्ति फिर्ता गर्ने कार्यलाई सरल बनाई मद्दत पुर्याउन सोसम्बन्धी विशेषज्ञहरूको नामावली एक-अर्का राज्यलाई उपलब्ध गराई सहयोग पुर्याउने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	निरन्तर	नेपाल सरकार	सहयोग सम्बन्धमा द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सन्धि, सम्झौता वा समझदारी भएको हुने ।
४.	भ्रष्टाचारसम्बन्धी सूचना संकलन, आदान प्रदान र विश्लेषणमा सहयोग पुर्याउने ।	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	निरन्तर	नेपाल सरकार	सहयोग सम्बन्धमा द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सन्धि, सम्झौता वा समझदारी भएको हुने ।

उद्देश्य-१४: भ्रष्टाचार नियन्त्रण सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग अभिवृद्धि गर्ने ।

क्र. सं.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन सूचक
१.	महासन्धिको व्यवस्था बमोजिम भ्रष्टाचारसम्बन्धी कारवाहीमा सुपुर्दगी गर्ने सम्बन्धमा आवश्यकता अनुसार पक्ष मुलुकहरूसँग सम्झौता गर्ने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय परराष्ट्र मन्त्रालय	निरन्तर	नेपाल सरकार	सहयोग सम्बन्धमा द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सन्धि, सम्झौता वा समझदारी भएको हुने ।
२.	भ्रष्टाचारसम्बन्धी मुद्दामा कसुरदार ठहरिएको व्यक्तिलाई सम्बन्धित स्थानमा नै सजाय भुक्तान गर्ने व्यवस्थाका लागि आवश्यकता अनुसार पारस्परिकताका आधारमा पक्ष मुलुकसँग द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता गर्ने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय परराष्ट्र मन्त्रालय	निरन्तर	नेपाल सरकार	सहयोग सम्बन्धमा द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सन्धि, सम्झौता वा समझदारी भएको हुने ।
३.	भ्रष्टाचारको कसुरमा अनुसन्धान, अभियोजन तथा न्यायिक कारवाहीमा पारस्परिक कानूनी सहायता आदान-प्रदान गर्न आवश्यकतानुसार पक्ष मुलुकसँग द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता गर्ने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय परराष्ट्र मन्त्रालय	निरन्तर	नेपाल सरकार	सहयोग सम्बन्धमा द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सन्धि, सम्झौता वा समझदारी भएको हुने ।

क्र. स.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहायोगी निकाय	समयावधि	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन सूचक
४.	भ्रष्टाचारको अभियोजनसम्बन्धी कारवाहीलाई अर्को राज्यमा स्थानान्तरण गर्ने आवश्यकतानुसार पक्ष मुलुकसँग सम्झौता गर्ने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय परराष्ट्र मन्त्रालय	निरन्तर	नेपाल सरकार	सहयोग सम्बन्धमा द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सन्धि, सम्झौता वा समझदारी भएको हुने ।
५.	भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने महासन्धिको पक्ष भएको मुलुकको कानून कार्यान्वयन गर्ने अधिकारीसँग भ्रष्टाचारसम्बन्धी कसुरको अनुसन्धान, भ्रष्टाचारबाट आर्जित सम्पत्ति तथा भ्रष्टाचारमा प्रयोग भएका उपकरणको ओसारपसार एवं जफत आदिका सम्बन्धमा सहयोग आदानप्रदान गर्ने पक्ष मुलुकसँग आवश्यकतानुसार द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता गर्ने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय परराष्ट्र मन्त्रालय	निरन्तर	नेपाल सरकार	सहयोग सम्बन्धमा द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सन्धि, सम्झौता वा समझदारी भएको हुने ।
६.	भ्रष्टाचारसम्बन्धी कसुरको अनुसन्धान, तहकिकाल, अभियोजन वा न्यायिक कारवाहीमा एकम्बन्ध बढी मुलुकका सक्षम अधिकारीहरूले संयुक्त रूपमा अनुसन्धान (Joint Investigation) गर्ने सक्ने व्यवस्था गर्न आवश्यकतानुसार पक्ष मुलुकसँग द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता गर्ने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय परराष्ट्र मन्त्रालय	निरन्तर	नेपाल सरकार	सहयोग सम्बन्धमा द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सन्धि, सम्झौता वा समझदारी भएको हुने ।
७.	भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने भ्रष्टाचारसम्बन्धी कसुरको अनुसन्धानमा Control Delevery लगायतका विद्युतीय वा अन्य किसिमका सुराकी वा गुप्त कारवाही जस्ता विशेष अनुसन्धानात्मक प्रविधि अवलम्बन गर्न र ती प्रविधिबाट प्राप्त प्रमाणहरूलाई अदालतमा ग्रहणयोग्य बनाउन आवश्यकता अनुसार पक्ष मुलुकसँग द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता गर्ने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय परराष्ट्र मन्त्रालय	निरन्तर	नेपाल सरकार	सहयोग सम्बन्धमा द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सन्धि, सम्झौता वा समझदारी भएको हुने ।
८.	भ्रष्टाचारबाट आर्जित सम्पत्तिको खोजतलास, रोक्का, स्थानान्तरण नियन्त्रण, जफत एवं फिर्तासम्बन्धी प्रयोजनका लागि आवश्यकता अनुसार अन्य पक्ष मुलुकसँग सहयोग आदान-प्रदान गर्ने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय परराष्ट्र मन्त्रालय	निरन्तर	नेपाल सरकार	सहयोग सम्बन्धमा द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सन्धि, सम्झौता वा समझदारी भएको हुने ।

उद्देश्य-१५: पुनरावलोकन संयन्त्र (Review Mechanism) तयार गर्ने ।

क्र. स.	क्रियाकलाप	जिम्मेवार निकाय	सहयोगी निकाय	समयावधि	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन सूचक
१.	स्वमूल्याङ्कन सूची (Self Assessment Checklist) बनाउने ।	सबै मन्त्रालय तथा केन्द्रीय स्तरका निकायहरू	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	कार्ययोजना स्वीकृत भएको भित्तिले ३६० दिन	नेपाल सरकार	सूची तयार भएको हुने ।
२.	विज्ञ समूह निर्माण गर्ने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	सबै मन्त्रालय तथा केन्द्रीय स्तरका निकायहरू	तुरुन्त	नेपाल सरकार	सूची तयार भएको हुने ।
३.	पुनरावलोकन प्रक्रिया सम्पन्न गर्ने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	निरन्तर	नेपाल सरकार	मूल्याङ्कन सम्पन्न भएको हुने ।

नोट:- (१) प्रस्तुत कार्ययोजना प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धित निकाय/मन्त्रालयहरूमा महाशाखा/शाखा तोकिएको छ ।

(२) प्रस्तुत कार्ययोजना तयार भई नेपाल सरकारबाट स्वीकृत हुँदा व्यवस्थापिका-संसद नरहेकोले कार्ययोजनामा कानून निर्माण तथा संशोधन गर्ने सम्बन्धमा उल्लेख भएका विषयहरू कार्यान्वयन गर्ने नयाँ व्यवस्थापिका-संसद गठन नभएसम्म पर्खनुपर्ने अवस्था रहेको ।

६. कार्यान्वयन, अनुगमन तथा आर्थिक व्यवस्था

६.१. पृष्ठभूमि :

नेपाल सरकार भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयन गर्न र यो महासन्धिले सिर्जना गरेका दायित्व निर्वाह गर्न प्रतिबद्ध छ । विभिन्न मन्त्रालय, विभाग र अन्य सरकारी क्षेत्रमा कार्ययोजनाको समन्वय एवं प्रभावकारी कार्यान्वयन र अनुगमनको सुनिश्चितताको साथै दैनिक क्रियाकलापको रेखदेख गर्न नेपाल सरकारले प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको क्षमतालाई सुदृढ गर्नेछ । प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयलाई सुदृढीकरण गर्नुको मुख्य उद्देश्य रणनीति तथा कार्ययोजनाको कार्यान्वयन स्थितिको अनुगमन र विभिन्न मन्त्रालयहरूबाट रणनीति तथा कार्ययोजनाको कार्यान्वयनको सिलसिलामा हुने कामकारवाहीलाई व्यवस्थित र समन्वयका लागि त्यससम्बन्धी कार्यको सुनिश्चितता गर्नु हो ।

नेपाल सरकारको तर्फबाट प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले राष्ट्रिय योजना आयोग, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, सम्बन्धित मन्त्रालय, निकाय, स्थानीय निकाय र गैरसरकारी संस्थाको संलग्नतामा कार्ययोजनाको कार्यान्वयन पक्षको अनुगमन गर्नेछ । यसले आफ्ना क्रियाकलापहरूलाई त्रिवर्षीय योजना र नेपाल सरकारले ग्रहण गरेका अन्य मानव विकास कार्यक्रमहरूसँग घनिष्ठ सम्बन्ध राख्नेछ । कार्यालयले सम्बद्ध मन्त्रालय र संस्थाहरूसँगको सहकार्यमा आवश्यकता अनुसार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले कार्ययोजनाको पुनरावलोकनको लागि सिफारिस समेत गर्नेछ ।

त्रिवर्षीय योजना, नेपाल सरकारका अन्य कार्ययोजना र नेपालको आर्थिक तथा सामाजिक विकाससम्बन्धी अवधारणामा प्रतिविम्बित मापदण्ड अनुसार सबै सम्बद्ध मन्त्रालय, निकाय र संस्थाले भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्नेबारे आफ्नो वार्षिक कार्ययोजनामा उपयुक्त कदमहरू समावेश गर्नेछन् । सम्बद्ध मन्त्रालयहरूले राष्ट्रिय कार्ययोजना कार्यान्वयन तथा अनुगमन समितिको निर्देशन अनुसार कार्ययोजनाको कार्यान्वयन गर्नेछन् । यस सन्दर्भमा समितिले तोकेको ढाँचामा सम्बद्ध मन्त्रालयहरूले समितिलाई त्रैमासिक, अर्धवार्षिक एवं वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्नेछ ।

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले नेपाल सरकारका हरेक मन्त्रालयको क्षेत्राधिकारभित्र रहेर प्रस्तुत कार्ययोजनाको कार्यान्वयन र त्यसबाट प्राप्त परिणामलाई सारांशकृत गर्नेछ ।

सबै स्थानीय निकायहरूले उनीहरूको वार्षिक कार्ययोजनामा भ्रष्टाचार निवारणका लागि कार्यक्रमहरू समावेश गर्नेछन्, त्यसको कार्यान्वयन गर्नेछन् र त्यससम्बन्धी प्रतिवेदन नेपाल सरकारसमक्ष पेश गर्नेछन् ।

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयलाई आवश्यकतानुसार सम्बन्धित मन्त्रालयहरूलाई नेपाल सरकारको कार्यक्रम, नेपालको आर्थिक तथा सामाजिक विकाससम्बन्धी राष्ट्रिय अवधारणा कार्यान्वयनको क्रममा ज्यादै महत्वपूर्ण कार्यहरू समावेश वा प्रतिविम्बित गर्न सल्लाह दिने क्षेत्राधिकार हुनेछ । साथै त्यसको कार्यान्वयन पक्षको अनुगमन र पुनरावलोकन तथा कार्ययोजनामा संशोधन गर्न प्रस्ताव गर्ने क्षेत्राधिकार समेत हुनेछ ।

६.२. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको भूमिका :

मुख्य सचिवद्वारा नेतृत्व गरिएको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय नेपाल सरकारको सर्वोच्च प्रशासनिक निकाय हो र यसलाई अरू सबै सरकारी निकायहरूको समन्वय, सुपरिवेक्षण र नियन्त्रण गर्ने अधिकार प्राप्त छ । भ्रष्टाचार निवारणका सम्बन्धमा समन्वय गर्न र भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी राष्ट्रिय कार्ययोजनाको कार्यान्वयन पक्षको प्रभावकारी अनुगमनको सुनिश्चितताका लागि प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयलाई सुदृढ गरिनेछ । मुख्य सचिव र सम्बन्धित सचिवले यस राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजनाको कार्यान्वयन पक्षको सुनिश्चितताको लागि कार्यान्वयन स्थितिको नियमित रूपमा अनुगमन गर्ने र राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजनाको कार्यान्वयनसम्बन्धी केन्द्रीय सचिवालयको भूमिका निर्वाह गर्ने प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयअन्तर्गतको कानून तथा मानव अधिकार महाशाखालाई आवश्यक निर्देशन दिने छन् ।

६.३. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको भूमिका :

भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्ययोजनाको कार्यान्वयन पक्षको स्वतन्त्ररूपमा अनुगमन गर्नमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्नेछ । यस भूमिकाको साथै संविधान र अन्य प्रचलित कानूनद्वारा प्रदत्त भ्रष्टाचारसम्बन्धी कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन एवं भ्रष्टाचारसम्बन्धी अभियोग सम्बन्धमा छानविन तथा अनुसन्धान गरी दोषी उपर मुद्दा चलाउनका लागि अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई संविधान तथा ऐनले नै अधिकार प्रदान गरेको छ । आयोगलाई सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन गर्न आवश्यक पर्ने तथ्याङ्क तथा सूचना नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउँदै आएको छ ।

६.४. राष्ट्रिय योजना आयोगको भूमिका :

राष्ट्रिय योजना आयोग नेपालमा सम्पूर्ण विकास योजना, बजेट तथा कार्यक्रमको लागि जिम्मेवार निकाय हो । यसको भूमिका भविष्यका योजना र बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन र त्यसको अनुगमनका सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई आवश्यक सहयोग गर्नु पनि हो । त्यसका साथै यस आयोगले विभिन्न सरकारी निकायहरूले योजना र परियोजनाहरू कार्यान्वयनका क्रममा कसरी कार्यसम्पादन गरेका छन् भनी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने कार्य पनि गर्नछ । अतः राष्ट्रिय योजना आयोगले प्रस्तुत कार्ययोजनाको कार्यान्वयन पक्षको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने समेत अधिकार राख्दछ ।

६.५. अर्थ मन्त्रालयको भूमिका :

राष्ट्रिय योजनाहरू स्वीकृत गर्ने र वार्षिक बजेटको माध्यमद्वारा राष्ट्रिय कोषबाट त्यस्ता योजनाहरूको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक बजेटको व्यवस्था गर्नमा अर्थ मन्त्रालयको नेतृत्वदायी भूमिका हुन्छ । त्यसैगरी भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्न सम्बन्धित मन्त्रालयहरूद्वारा प्रस्ताव गरिएका योजनाहरू स्वीकृत गर्ने र त्यस्तो योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक बजेट छुट्टाउनमा पनि अर्थ मन्त्रालयले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न अर्थ मन्त्रालयले प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय र राष्ट्रिय योजना आयोगसँग समन्वय राखी कार्य गर्नेछ ।

६.६. राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रको भूमिका :

भ्रष्टाचारजन्य कार्यलाई प्रभावकारी रूपमा नियन्त्रण गर्न तथा भ्रष्टाचार विरुद्ध जनचेतना अभिवृद्धि गर्न प्रधानमन्त्रीको प्रत्यक्ष रेखदेख तथा नियन्त्रणमा रहने गरी राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र स्थापना भएको छ । भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मा यस केन्द्रको काम, कर्तव्य र अधिकार स्पष्ट रूपमा व्यवस्था गरिएको छ । नेपाल सरकारअन्तर्गतका निकाय र सार्वजनिक संस्थाबाट सम्पादन हुनुपर्ने कार्यहरू नियमित रूपमा भए नभएको विषयमा सूचना संकलन गर्ने, नियमित रूपमा भएको नपाइएमा सम्बन्धित निकायलाई सतर्क गराउने तथा भ्रष्टाचार हुन सक्ने स्थान र काममा नियमित निगरानी राखी छुड्के जाँच एवं अन्वेषण गर्न यस केन्द्रको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । सार्वजनिक जवाफदेहीको पदमा रहेका व्यक्तिको सम्पति विवरण लिई आयको अनुगमन गर्ने समेतको अधिकार केन्द्रलाई रहेको परिप्रेक्षमा भ्रष्टाचार हुनै नदिन निवारणात्मक भूमिका सम्पादन गर्न केन्द्रको सक्षमता र प्रभावकारितालाई अझ बढी सुनिश्चित गर्नुपर्ने आवश्यकता बोध गरिएको छ । त्यसैले प्रस्तुत कार्ययोजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न र विभिन्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न यस केन्द्रको महत्वपूर्ण भूमिका रहने अपेक्षा गरिएको छ ।

६.७. महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको भूमिका:

संवैधानिक तथा कानूनी प्रश्नमा नेपाल सरकारलाई राय परामर्श दिने, भ्रष्टाचारसम्बन्धी विषयमा अनुसन्धान तथा छानविनमा सहयोग पुऱ्याउने र भ्रष्टाचारको मुद्दामा नेपाल सरकारको तर्फबाट बहसपैरवी र प्रतिरक्षा गर्ने

लगायतका कार्य जिम्मेवारीको माध्यमबाट भ्रष्टाचार रोकथाम तथा नियन्त्रणमा महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । प्रस्तुत कार्ययोजनाको सन्दर्भमा उक्त कार्यालयबाट कार्ययोजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न र विभिन्न क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न महत्वपूर्ण भूमिका रहने अपेक्षा गरिएको छ ।

६.८. दातृ निकायहरूको भूमिका :

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्न दातृ निकायहरूबाट आवश्यकता अनुसार सहयोग र सहायताको अपेक्षा गरेको छ ।

६.९ भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्ययोजना कार्यान्वयन तथा अनुगमन समिति :

भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्ययोजनाको कार्यान्वयनका लागि सहभागिता, भेदभावरहितता, पूर्ण पारदर्शी र जिम्मेवार संयन्त्रको सुनिश्चितताका लागि नेपाल सरकारको मुख्य सचिवको अध्यक्षतामा भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्ययोजना कार्यान्वयन तथा अनुगमन समितिको स्थापना गरिएको छ । प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयका साथसाथै कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि कार्यरत विभिन्न मन्त्रालयका इकाई (Focal Points) लाई निर्देशन दिने, भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्ययोजनाको कार्यान्वयनको क्रममा सञ्चालन गरिने क्रियाकलापहरूको अन्तिम पहिचान र गतिशील प्रक्रियाको पुनरावलोकन र स्वीकृति दिने, भ्रष्टाचारका विषयमा नेपाल सरकारले लिने नीतिगत विषयमा राय परामर्श गर्ने तथा भ्रष्टाचार निवारणसम्बन्धी मौजुदा स्थितिको समीक्षा गर्ने कार्यहरू यस समितिको जिम्मेवारीभित्र पर्दछन् ।

पारदर्शिताको सुनिश्चितताका लागि समितिका हरेक स्वीकृत निर्णय अभिलेख सार्वजनिकरूपमा उपलब्ध हुनेछन् । भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्ययोजना कार्यान्वयन तथा अनुगमन समितिमा देहायबमोजिमका सदस्यहरू रहनेछन् :

१) मुख्य सचिव, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	- अध्यक्ष
२) सचिव (शासकीय सुधार), प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	- सदस्य
३) सचिव, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय	- सदस्य
४) सचिव, महिला, बालबालिका तथा समाजकल्याण मन्त्रालय	- सदस्य
५) सचिव, कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	- सदस्य
६) सचिव, शिक्षा मन्त्रालय	- सदस्य
७) सचिव, गृह मन्त्रालय	- सदस्य
८) सचिव, श्रम तथा रोजगार मन्त्रालय	- सदस्य
९) सचिव, स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय	- सदस्य
१०) सचिव, शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय	- सदस्य
११) सचिव, अर्थ मन्त्रालय	- सदस्य
१२) सचिव, उद्योग मन्त्रालय	- सदस्य
१३) सचिव, युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय	- सदस्य
१४) सचिव, सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	- सदस्य
१५) सचिव, राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	- सदस्य

१६) सचिव, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	- सदस्य
१७) प्रमुख अधिकृत, राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	- सदस्य
१८) सचिव (कानून), प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको	- सदस्य-सचिव

आवश्यकतानुसार अन्य सम्बन्धित मन्त्रालयका सचिवहरू र विभिन्न आयोगका अध्यक्षहरूलाई समितिको बैठकमा आमन्त्रण गर्न सकिनेछ । समितिको बैठक कम्तीमा प्रत्येक तीन महिनामा एकपटक बस्नेछ । समितिको सचिवालयको रूपमा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको कानून तथा मानव अधिकार महाशाखाले कार्य गर्नेछ ।

६.१० भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्ययोजना कार्यान्वयनका लागि आर्थिक व्यवस्था :

भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि कार्यान्वयनसम्बन्धी कार्ययोजनाको कार्यान्वयनका लागि देहायको स्रोतबाट आर्थिक व्यवस्था गरिनेछ :

- १) राष्ट्रिय एवं स्थानीय बजेटबाट प्राप्त रकम
- २) संयुक्त राष्ट्रसङ्घ, अन्य अन्तर्राष्ट्रिय संस्था तथा दातृ मित्रराष्ट्रहरूबाट प्राप्त आर्थिक सहयोग ।

भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि

प्रस्तावना

यस महासन्धिका राज्य पक्षहरू,

भ्रष्टाचारका कारण सामाजिक स्थायित्व र सुरक्षामा उत्पन्न हुने गम्भीर समस्या र चुनौती, प्रजातन्त्रको मूल्य र सो सम्बद्ध संस्थाको नैतिक मूल्य र न्याय प्रतिको उपेक्षा एवं दिगो विकास तथा कानूनको शासनको खतरा प्रति सरोकार राख्दै,

भ्रष्टाचार र अन्य किसिमका अपराध, खासगरी सम्पत्ति शुद्धीकरण लगायतका सङ्गठित अपराध र आर्थिक अपराधको अन्तरसम्बन्ध प्रति पनि सरोकार राख्दै,

राज्यहरूको राजनीतिक स्थायित्व एवं दिगो विकासलाई चुनौती दिने खालका बृहत् परिमाणका सम्पत्तिसँग सम्बन्धित रहेका भ्रष्टाचारका मुद्दाहरूमा राज्यका स्रोतहरू ठूलो अनुपातमा रहने कुरातर्फ थप सरोकार राख्दै,

भ्रष्टाचार अब स्थानीय समस्या मात्र नभई सबै समाज एवं अर्थव्यवस्थाहरूलाई प्रभावित गर्ने बहुराष्ट्रिय क्रियाकलाप भएको, यसको रोकथाम तथा नियन्त्रणका लागि अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग आवश्यक पर्ने कुरामा विश्वस्त हुँदै,

भ्रष्टाचारलाई प्रभावकारी रूपमा रोकथाम गर्न र त्यसको प्रतिरोध गर्न व्यापक र बहुआयामिक दृष्टिकोण आवश्यक पर्ने कुरामा समेत विश्वस्त हुँदै,

भ्रष्टाचारको प्रभावकारी रोकथाम गर्न र त्यसको प्रतिरोध गर्नका लागि क्षमता वृद्धि एवं संस्थागत विकास लगायत राज्यहरूको कार्यक्षमता अभिवृद्धि गर्न प्राविधिक सहायता प्राप्त भएमा त्यसले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने कुरातर्फ थप विश्वस्त हुँदै,

गैरकानूनी रूपमा आर्जन गरिएको व्यक्तिगत सम्पत्तिले खासगरी प्रजातान्त्रिक संस्थाहरू, राष्ट्रिय अर्थव्यवस्था एवं कानूनको शासनलाई क्षति पुऱ्याउने कुरामा विश्वस्त हुँदै,

गैरकानूनी रूपमा आर्जित सम्पत्तिलाई अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा एकवाट अर्को देशमा सार्ने कुरालाई अझ प्रभावकारी तरिकाबाट रोकथाम गर्ने, पत्ता लगाउने र दुरुत्साहित गर्ने र सम्पत्ति फिर्ता गराउने कार्यमा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग अभिवृद्धि गर्ने बारे अठोट गर्दै,

फौजदारी तथा देवानी वा प्रशासकीय कारवाहीमा सम्पत्ति सम्बन्धी अधिकारबारे न्यायिक निरूपण गर्न कानूनको उचित प्रक्रियाका आधारभूत सिद्धान्तहरूलाई आत्मसात गर्दै,

भ्रष्टाचार निवारण र उन्मूलन सबै राज्यहरूको उत्तरदायित्व भएको र राज्यहरूले यदि यस क्षेत्रमा चालिएका उनीहरूका प्रयासलाई प्रभावकारी तुल्याउने हो भने सार्वजनिक क्षेत्र बाहिरका नागरिक समाज, गैरसरकारी संस्था र समुदायमा आधारित सङ्गठनहरूका व्यक्ति तथा समूहहरूको समर्थन र संलग्नतामा एक अर्कालाई सहयोग गर्नुपर्ने कुरालाई ध्यानमा राख्दै,

सार्वजनिक सम्पत्ति र सार्वजनिक कार्यहरूको समुचित व्यवस्थापन, निष्पक्षता, उत्तरदायित्व र कानूनको अगाडि समानताका सिद्धान्त र स्वाभिमानको रक्षाको आवश्यकता एवं भ्रष्टाचारलाई तिरष्कार गर्ने संस्कृतिलाई परिपालित गर्ने कुरालाई समेत ध्यानमा राख्दै,

भ्रष्टाचार निवारण एवं त्यसको प्रतिरोधमा अपराध नियन्त्रण तथा फौजदारी न्याय सम्बन्धी आयोग तथा संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय लागू औषध तथा अपराध सम्बन्धी कार्यालयका कार्यको प्रशंसा गर्दै,

यस क्षेत्रमा कार्यरत अफ्रिकन सङ्गठन, युरोपीय परिषद्, भन्सार सहयोग परिषद् (विश्व भन्सार परिषद् पनि भनिने) युरोपीयन युनियन, अरब राज्यहरूको लिग, आर्थिक सहयोग र विकास सम्बन्धी सङ्गठन र अमेरिकी राज्यहरूको सङ्गठन लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय सङ्गठनहरूले गरेका कार्यहरूलाई स्मरण गर्दै,

भ्रष्टाचार निवारण एवं त्यसको प्रतिरोधमा अमेरिकी राज्यहरूको सङ्गठनले सन् १९९६ को मार्च २९ मा पारित गरेको भ्रष्टाचार विरुद्धको अन्तरअमेरिकी महासन्धि, युरोपीयन युनियनको परिषद्ले सन् १९९७ को मई २६ मा पारित गरेको युरोपीयन समुदायका अधिकारीहरूको वा युरोपीयन युनियनका सदस्य राष्ट्रहरूका अधिकारीहरूको भ्रष्टाचारमा संलग्नता बारेको महासन्धि, आर्थिक सहायता तथा विकास सम्बन्धी सङ्गठनले सन् १९९७ को नोभेम्बर २१ मा पारित गरेको अन्तर्राष्ट्रिय व्यावसायिक कारोवारमा संलग्न वैदेशिक सार्वजनिक अधिकारीसँग सम्बन्धित घुस रिसवत विरुद्धको महासन्धि, युरोपीय मन्त्रपरिषद्को समितिद्वारा १९९९ को जनवरी २७ मा पारित भ्रष्टाचार सम्बन्धी फौजदारी कानून महासन्धि, युरोपीय मन्त्रपरिषद्को समितिद्वारा १९९९ को नोभेम्बर ४ मा अनुमोदित भ्रष्टाचार सम्बन्धी देवानी कानून महासन्धि र अफ्रिकन सङ्गठनका राज्यप्रमुख तथा सरकार प्रमुखहरूद्वारा २००३ को जुलाई १२ मा पारित भ्रष्टाचार निवारण तथा त्यसको प्रतिरोध सम्बन्धी अफ्रिकी युनियन महासन्धि लगायतका भ्रष्टाचार निवारण र प्रतिरोध सम्बन्धी बहुराष्ट्रिय आलेखहरूलाई स-सम्मान ध्यानमा राख्दै,

बहुराष्ट्रिय सङ्गठित अपराध सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय महासन्धि सन् २००३ को नोभेम्बर २९ मा प्रारम्भ भएको कुरालाई स्वागत गर्दै, देहाय बमोजिम गर्न मञ्जुर गरेका छन् :

परिच्छेद- एक

सामान्य प्रावधानहरू

धारा १

उद्देश्य सम्बन्धी अभिकथन

यस महासन्धिको देहायका उद्देश्यहरू रहेका छन् :

- (क) भ्रष्टाचार निवारण तथा त्यसको प्रतिरोध सम्बन्धी उपायहरू अझ दक्षतापूर्वक र प्रभावकारी रूपमा विकसित र सुदृढ गर्नु,
- (ख) भ्रष्टाचार निवारण तथा त्यसको प्रतिरोध लगायत सम्पत्ति फिर्ता गर्ने सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग र प्राविधिक सहायताको अभिवृद्धि, सहजीकरण र समर्थन गर्नु,
- (ग) सार्वजनिक कार्य र सार्वजनिक सम्पत्तिको इमान्दारी, जवाफदेहिता तथा उचित व्यवस्थापनको अभिवृद्धि गर्नु ।

धारा २

परिभाषा

यस महासन्धिको प्रयोजनका लागि :

- (क) “सार्वजनिक अधिकारी” भन्नाले (i) जुनसुकै वरिष्ठताको भए पनि कुनै राज्य पक्षको विधायिकी, कार्यकारी, प्रशासनिक वा न्यायिक कार्यालयमा नियुक्त वा निर्वाचित भई, स्थायी वा अस्थायी रूपमा रही, पारिश्रमिक पाई वा नपाई, कुनै पदमा बहाल रहेको व्यक्ति, (ii) कुनै सार्वजनिक निकाय वा सार्वजनिक संस्थाको लागि सार्वजनिक कार्य गर्ने वा राज्य पक्षको आफ्नै मुलुकको कानूनमा परिभाषित भए बमोजिम र राज्य पक्षको कुनै खास कानूनी क्षेत्रभित्र रही सार्वजनिक सेवा प्रदान गर्ने अन्य कुनै व्यक्ति, (iii) राज्य पक्षको आफ्नै मुलुकको कानूनद्वारा “सार्वजनिक अधिकारी” भनी परिभाषित गरिएको अन्य कुनै व्यक्ति सम्भन्तुपर्छ ।
तथापि, यस महासन्धिको परिच्छेद-२ मा उल्लिखित केही खास उपायहरूको प्रयोजनको लागि “सार्वजनिक अधिकारी” भन्नाले राज्य पक्षको आफ्नै मुलुकको कानून बमोजिम सार्वजनिक कार्य गर्ने र सार्वजनिक सेवा प्रदान गर्ने तथा त्यस्तो सदस्य राज्यको खास कानूनी क्षेत्रभित्र पर्ने व्यक्तिलाई समेत जनाउन सक्नेछ ।
- (ख) “विदेशी सार्वजनिक अधिकारी” भन्नाले कुनै विदेशी मुलुकको विधायिकी, कार्यकारी वा न्यायिक कार्यालयमा नियुक्त वा निर्वाचित भई पदमा रहेको र कुनै सार्वजनिक एजेन्सी वा सार्वजनिक संस्था लगायतका पदमा रही विदेशी मुलुकका लागि सार्वजनिक कार्य गरिरहेको व्यक्ति समेत सम्भन्तुपर्छ ।
- (ग) “सार्वजनिक अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाको अधिकारी” भन्नाले अन्तर्राष्ट्रिय निजामती कर्मचारी वा त्यस्तो संस्थाका तर्फबाट कार्य गर्न अख्तियारी पाएको व्यक्तिलाई सम्भन्तुपर्छ ।

- (घ) “सम्पत्ति” भन्नाले भौतिक वा अभौतिक, चल वा अचल, स्पर्शीय वा अस्पर्शीय, जुनसुकै प्रकारको सम्पत्ति र त्यस प्रकारको सम्पत्ति माथिको हक वा हित प्रमाणित गर्ने कानूनी लिखत वा आलेख सम्झनुपर्छ ।
- (ङ) “आपराधिक आर्जन” भन्नाले अपराधजन्य कार्यमार्फत् सम्बन्धित प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा आएको वा प्राप्त भएको कुनै सम्पत्ति सम्झनुपर्छ ।
- (च) “रोक्का” वा “कब्जा” भन्नाले अदालत वा अन्य सक्षम निकायद्वारा जारी गरिएको आदेशका आधारमा सम्पत्तिलाई हस्तान्तरण गर्न, परिवर्तन गर्न, विक्री गर्न वा स्थानान्तरण गर्नबाट अस्थायी रूपमा निषेध गर्नु वा सम्पत्तिलाई अस्थायी रूपमा कब्जा गर्नु वा नियन्त्रणमा लिनुलाई सम्झनुपर्छ ।
- (छ) “जफत” जसमा अवस्था अनुसार हरण पनि पर्दछ, भन्नाले अदालत वा अन्य सक्षम निकायको आदेश बमोजिम सम्पत्तिबाट स्थायी रूपमा वञ्चित गर्नुलाई सम्झनुपर्छ ।
- (ज) “सम्बद्ध कसूर” भन्नाले त्यस्तो कसूरलाई सम्झनुपर्छ, जसबाट प्राप्त लाभहरू यस महासन्धिको धारा २३ मा परिभाषा गरिएको कसूरसँग सम्बन्धित विषय बन्न सक्छ ।
- (झ) “नियन्त्रित आपूर्ति” भन्नाले कसूरको अनुसन्धान र कसूर गर्नमा संलग्न भएका व्यक्तिहरूको पहिचान गर्ने उद्देश्यले सक्षम निकायहरूको सुपरीवेक्षण र जानकारीका साथ एक वा सोभन्दा बढी राज्यहरूको क्षेत्र बाहिर वा भित्र वा क्षेत्र भएर गैरकानूनी वा शंकास्पद खेपहरूलाई ओहोर-दोहोर गराउन अनुमति दिइने प्रविधि सम्झनुपर्छ ।

धारा ३ लागू हुने क्षेत्र

- यो महासन्धि यसै महासन्धिवारा स्थापित व्यवस्था अनुसार, भ्रष्टाचारजन्य कसूरको निवारण, अनुसन्धान र अभियोजन तथा आपराधिक आर्जन रोक्का राख्ने, कब्जा गर्ने, र जफत गर्ने एवं फिर्ता गर्ने कुरामा हकमा लागू हुनेछ ।
- यो महासन्धिको कार्यान्वयनको प्रयोजनका लागि, यसमा अन्यथा उल्लेख भए बमोजिम बाहेक, यस महासन्धिमा व्यवस्था गरिएका कसूरहरूले कुनै राज्यको सम्पत्तिलाई नोक्सानी वा क्षति पुर्याएको हुनु आवश्यक मानिने छैन ।

धारा ४ सार्वभौमसत्ताको संरक्षण

- यस महासन्धि अन्तर्गतका दायित्व निर्वाह गर्दा राज्य पक्षहरूले अन्य राज्यहरूको आन्तरिक मामिलामा हस्तक्षेप नहुने गरी तथा राज्यहरूको क्षेत्रीय अखण्डता एवं सार्वभौम समानताका सिद्धान्तहरूको विपरीत नहुने गरी गर्नेछन् ।
- यस महासन्धिमा उल्लेख भएका कुनै पनि व्यवस्थाले कुनै पनि राज्य पक्षलाई अर्को राज्यको क्षेत्रभित्र क्षेत्राधिकारको अभ्यास गर्न र सम्बन्धित राज्यको आन्तरिक कानूनले आफ्ना निकायहरूलाई निरपेक्ष रूपमा प्रदान गरेका कार्यहरू गर्न कुनै पनि अधिकार प्रदान गर्नेछैन ।

परिच्छेद- दुई निवारणात्मक उपायहरू

धारा ५ भ्रष्टाचार विरुद्धका निवारणात्मक नीति तथा व्यवहारहरू

- प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो कानूनी प्रणालीका आधारभूत सिद्धान्तहरूको अनुकूल हुने गरी सामाजिक सहभागिताको अभिवृद्धि हुने, कानूनको शासनका सिद्धान्तहरू प्रतिबिम्बित हुने एवं सार्वजनिक सम्पत्ति र सार्वजनिक कार्यहरूको समुचित व्यवस्थापन गरिने, इमान्दारी, पारदर्शिता र जवाफदेहिता कायम रहने गरी प्रभावकारी र समन्वयात्मक रूपमा भ्रष्टाचार विरोधी नीतिहरू विकसित गर्ने, लागू गर्ने र कायम राख्नेछ ।

२. प्रत्येक राज्य पक्षले भ्रष्टाचार निवारण गर्ने उद्देश्यले प्रभावकारी व्यवहारहरूको स्थापना र अभिवृद्धि गर्ने प्रयास गर्नेछ ।
३. प्रत्येक राज्य पक्षले भ्रष्टाचार रोकन र त्यस विरुद्ध लड्न आफ्ना सम्बद्ध कानूनी आलेख र प्रशासनिक उपायहरू पर्याप्त छन् वा छैनन् भनी पत्ता लगाउनका लागि तिनको आर्वाधिक मूल्याङ्कन गर्ने प्रयास गर्नेछ ।
४. राज्य पक्षहरूले उपयुक्तता अनुसार र आफ्नो कानून प्रणालीका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी यस धारामा उल्लिखित उपायहरूको प्रवर्द्धन र विकास गर्नका लागि सम्बद्ध अन्तर्राष्ट्रिय एवं क्षेत्रीय सङ्गठनहरूसँग र एक-आपसमा साभेदारी कायम राख्नेछन् । यस्तो साभेदारीभित्र भ्रष्टाचार निवारण गर्ने उद्देश्य रहेका अन्तर्राष्ट्रिय कार्यक्रम र परियोजनाहरूमा सहभागी हुने कुराहरू समावेश हुन सक्नेछन् ।

धारा ६

भ्रष्टाचार-विरोधी निवारणात्मक निकाय र निकायहरू

१. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो कानूनी प्रणालीका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुसार भ्रष्टाचार निवारण गर्न उपयुक्तता अनुसार देहायका व्यवस्था अनुरूपका निकाय वा निकायहरू गठन गर्ने कार्य सुनिश्चित गर्नेछ :
  - (क) यस महासन्धिको धारा ५ मा उल्लेख गरिएका नीतिहरू लागू गर्न र, उपयुक्तता अनुसार, ती नीतिहरूको कार्यान्वयन पक्षको सिंहावलोकन र समन्वय गर्न,
  - (ख) भ्रष्टाचार निवारण सम्बन्धी ज्ञान अभिवृद्धि र सम्प्रेषण गर्न ।
२. प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो कानूनी प्रणालीका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी, यस्ता निकाय वा निकायहरूले कुनै पनि अनुचित प्रभावबाट मुक्त रहेर र प्रभावकारी रूपमा आफ्नो वा आफ्ना कार्यसञ्चालन गर्न सक्षम रहन सक्ने गरी यस धाराको प्रकरण १ मा उल्लिखित निकाय वा निकायहरूलाई आवश्यक स्वतन्त्रता प्रदान गर्नेछ । त्यस्ता निकायहरूलाई आवश्यक भौतिक स्रोत र विशिष्टीकृत कर्मचारी लगायत ती कर्मचारीलाई आफ्ना कार्यहरू गर्नका लागि आवश्यक पर्न सक्ने तालीम समेत प्रदान गर्नुपर्दछ ।
३. प्रत्येक राज्य पक्षले भ्रष्टाचार निवारणका लागि खास उपायहरू विकसित गर्न र कार्यान्वयन गर्न अरू राज्य पक्षलाई सहायता पुऱ्याउन सक्ने निकाय वा निकायहरूको नाम र ठेगाना बारे संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवलाई सूचित गर्नेछ ।

धारा ७

सार्वजनिक क्षेत्र

१. प्रत्येक राज्य पक्षले, उपयुक्त भएसम्म र आफ्नो कानूनी प्रणालीका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी, निजामती कर्मचारीहरू र उपयुक्त भएसम्म अन्य अनिर्वाचित सार्वजनिक पद धारण गरेका व्यक्तिहरूको भर्ना गर्ने (recruitment), नियुक्ति गर्ने (hiring), कायम राख्ने, बहुवा र अवकाश सम्बन्धी पद्धति लागू गर्न, यथावत राख्न र सबलीकृत गर्न प्रयास गर्नेछ :
  - (क) ती कुराहरू सक्षमता, पारदर्शिता र वस्तुगत आधारहरू, जस्तै: योग्यता, समन्याय र आर्जित क्षमताका सिद्धान्तहरूमा आधारित हुनेछन्,
  - (ख) ती कुराहरूभित्र खासगरी भ्रष्टाचार हुनसक्ने खतरा रहेको मानिने सार्वजनिक पदहरूमा व्यक्तिहरूको छनौट र तालीम प्रदान गर्ने र सम्भव भएसम्म त्यस्ता व्यक्तिहरूलाई अरू पदमा स्थानान्तरित गरिरहने पर्याप्त परिपाटीहरू समावेश हुनेछन्,
  - (ग) ती कुराहरूभित्र राज्य पक्षको आर्थिक विकासको दरलाई ध्यानमा राख्दै पर्याप्त पारिश्रमिक र न्यायोचित तलबमान अभिवृद्धि गर्ने कुरा पर्नेछन्,
  - (घ) ती कुराहरूभित्र त्यस्ता अधिकारीहरूलाई सार्वजनिक कार्य समुचित, सही र सम्मानजनक तरिकाबाट सम्पादन गर्न आवश्यक हुने योग्यता प्रदान गर्न शिक्षा र तालीम सम्बन्धी कार्यक्रमहरू विकसित

गर्ने र उनीहरूले आफ्नो कार्यसम्पादन गर्ने कुरासँग अन्तरनिहित रहेको भ्रष्टाचारको सम्भाव्य जोखिमप्रति जागरुकता अभिवृद्धि गर्न विशिष्टीकृत र समुचित तालीम प्रदान गर्ने कुरा पर्नेछन् । यस्ता कार्यक्रमहरूले सम्बद्ध क्षेत्रमा आचारसंहिता वा आचरणका मापदण्डलाई निर्दिष्ट गर्न सक्नेछन् ।

२. प्रत्येक राज्य पक्षले, यस महासन्धिको उद्देश्यहरूको अनुकूल हुने गरी र आफ्नो मुलुकको कानूनी प्रणालीका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी सार्वजनिक पदको उम्मेदवारी र निर्वाचनसँग सम्बन्धित आधारहरू प्रदान गर्न समुचित विधायिकी र प्रशासनिक उपायहरू लागू गरिने विषयमा पनि विचार गर्नेछ ।
३. प्रत्येक राज्य पक्षले, यस महासन्धिको उद्देश्यहरूको अनुकूल हुने गरी र आफ्नो मुलुकको कानूनी प्रणालीका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी, निर्वाचित हुने सार्वजनिक कार्यालय र राजनीतिक दलहरूको कोष सम्बन्धी विषयमा लागू हुने हदसम्म पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्न समुचित विधायिकी र प्रशासनिक उपायहरू लागू गर्ने विषयमा पनि विचार गर्नेछ ।
४. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्ने र स्वार्थ सङ्घर्षलाई निवारण गर्ने पद्धति अनुमोदन गर्न, कायम राख्न र त्यसको सवलीकरणका लागि प्रयास गर्नेछ ।

धारा ८

सार्वजनिक अधिकारीहरूको आचारसंहिता

१. प्रत्येक राज्य पक्षले भ्रष्टाचार विरुद्ध लड्नका लागि, आफ्नो कानूनी प्रणालीका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी आफ्ना सार्वजनिक अधिकारीहरूमा अन्य कुराका अतिरिक्त निष्ठा, इमान्दारी र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्नेछ ।
२. प्रत्येक राज्य पक्षले सार्वजनिक कार्यहरूको सही, सम्मानजनक र समुचित सम्पादनका लागि विशेष गरी, आफ्ना संस्थागत र कानूनी पद्धतिहरूभित्र आचारसंहिता र आचरणका मापदण्डहरू लागू गर्न प्रयास गर्नेछ ।
३. प्रत्येक राज्य पक्षले यस धाराका प्रावधानहरू कार्यान्वयन गर्ने प्रयोजनका लागि, उपयुक्त भएसम्म र आफ्नो कानूनी पद्धतिका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी, महासभाको १२ डिसेम्बर १९९६ को प्रस्ताव नं. ५१/५९ को परिशिष्टमा उल्लिखित सार्वजनिक अधिकारीका अन्तर्राष्ट्रिय आचारसंहिता जस्ता क्षेत्रीय, अन्तरक्षेत्रीय र बहुपक्षीय सङ्गठनका सम्बद्ध प्रयासहरूलाई जानकारीमा लिनेछ ।
४. प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी, कुनै सार्वजनिक पद धारण गरेका व्यक्तिहरूलाई आफ्नो कार्यसम्पादनको सिलसिलामा भ्रष्टाचारको कुनै कार्य भएको भन्ने कुरा जानकारी हुन आएमा, उनीहरूले सो कुराको सूचना उपयुक्त अधिकारीलाई प्रदान गर्न सहजीकरण गर्ने पद्धति र उपायहरू स्थापित गर्न समेत विचार गर्नेछ ।
५. प्रत्येक राज्य पक्षले, उपयुक्त भएसम्म र आफ्नो कानूनी पद्धतिका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी, सार्वजनिक पदाधिकारीले त्यस्तो पदाधिकारीको रूपमा आफ्नो कार्यसम्पादन गर्दा स्वार्थ सङ्घर्ष (Conflict of Interest) देखिन सक्ने आफ्ना बाह्य क्रियाकलापहरू, रोजगारी, लगानी, सम्पत्ति र ठूलाठूला उपहार र लाभ प्राप्त गर्ने लगायतका कुराहरू बारे सम्बद्ध निकायसमक्ष घोषणा गर्ने पद्धति र उपायहरू स्थापित गर्न प्रयास गर्नेछ ।
६. प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो कानूनी पद्धतिका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी, यसै धाराद्वारा स्थापित आचारसंहिता वा मापदण्डहरू उल्लंघन गर्ने सार्वजनिक पदधारण गरेका व्यक्तिहरू विरुद्ध अनुशासनात्मक कारवाही गर्ने वा अन्य उपाय अवलम्बन गर्नेतर्फ विचार गर्नेछ ।

धारा ९

सार्वजनिक खरिद एवं सार्वजनिक वित्तको व्यवस्थापन

१. प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो कानूनी पद्धतिका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुसार, अन्य कुराका अतिरिक्त, भ्रष्टाचार निवारण गर्न प्रभावकारी हुने गरी पारदर्शिता, प्रतिस्पर्धा र निर्णय-निर्माण प्रक्रिया वस्तुगत

आधारमा हुने गरी उपयुक्त खरिद पद्धति स्थापित गर्न आवश्यक कदम चाल्नेछ । यस्ता पद्धति, जसले आफ्नो कार्यान्वयनमा समुचित आधार मूल्यलाई ख्याल गर्नेछन्, ले अन्य कुराका अतिरिक्त निम्न कुरालाई सम्बोधित गर्नेछन् :

- (क) सम्भाव्य टेण्डरदाताहरूलाई आफ्नो टेण्डर तयार गर्न र पेश गर्न पर्याप्त समय प्रदान गर्नको लागि टेण्डर आव्हान सम्बन्धी सूचना र ठेक्कापट्टा सम्बन्धी सम्बद्ध र महत्वपूर्ण सूचना लगायत खरिद-बिक्री सम्बन्धी कार्यविधिहरू र ठेक्कापट्टाहरूसँग सम्बन्धित सूचनाको सार्वजनिक प्रवाह;
  - (ख) छनौट र प्रदान गर्ने शर्त र टेण्डर सम्बन्धी नियमहरू र तिनको प्रकाशन लगायत सहभागिताका शर्तहरूको अग्रिम व्यवस्था सम्बन्धी;
  - (ग) नियम र कार्यविधिहरूको सही प्रयोग भए नभएको बारे तदनन्तर जाँचबुझ प्रक्रियालाई सहजीकरण गर्नको लागि सार्वजनिक खरिद-बिक्री सम्बन्धी निर्णयका निमित्त वस्तुगत र पूर्वनिर्धारित आधारहरूको प्रयोग;
  - (घ) यस प्रकरण बमोजिम स्थापित नियम र कार्यविधिहरू पालना नभएको अवस्थामा कानूनी उपाय र उपचार सुनिश्चित गर्न पुनरावेदनको प्रभावकारी प्रणाली लगायत आन्तरिक पुनरावलोकनको प्रभावकारी प्रणाली;
  - (ङ) उपयुक्तता अनुसार, खरिद र प्राप्तिका लागि जिम्मेवार कर्मचारीसँग सम्बन्धित विषयहरू, जस्तै-खास सार्वजनिक खरिदसँग सम्बन्धित स्वार्थको घोषणा, छनौट गर्ने सम्बन्धी कार्यविधिहरू र तालीम सम्बन्धी आवश्यकताहरूसँग सम्बन्धित कुराहरू नियमित गर्ने उपायहरू;
२. प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो कानूनी पद्धतिका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी सार्वजनिक वित्तको व्यवस्थापनमा पारदर्शिता र जिम्मेवारीको अभिवृद्धि गर्न समुचित उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ । त्यस्ता उपायहरूमा, अन्य कुराका अतिरिक्त निम्न कुरा समावेश हुनेछन् :
- (क) राष्ट्रिय बजेट अनुमोदन सम्बन्धी कार्यविधिहरू;
  - (ख) राजश्व र व्ययको सामयिक जानकारी;
  - (ग) लेखा तथा लेखापरीक्षणका मापदण्ड सम्बन्धी पद्धति र सम्बद्ध नियन्त्रण;
  - (घ) जोखिम व्यवस्थापन र आन्तरिक नियन्त्रण सम्बन्धी प्रभावकारी र सक्षम पद्धति;
  - (ङ) उपयुक्त भएसम्म यस प्रकरणमा व्यवस्थित प्रावधानहरूको परिपालना गर्न असफल भएका अवस्थामा लिइने सुधारात्मक कारवाही ।
३. प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी लेखा सम्बन्धी सेस्ताहरू, अभिलेखहरू, वित्तीय विवरणहरू वा सार्वजनिक खर्च र राजश्व सम्बन्धी लिखतहरूको शुद्धता कायम राख्न र त्यस्ता लिखतहरूको मिथ्याकरण रोक्न आवश्यकता अनुरूपका देवानी र प्रशासनिक उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।

धारा १० **सार्वजनिक सूचना प्रवाह**

प्रत्येक राज्य पक्षले, भ्रष्टाचारको प्रतिरोध गर्न आवश्यक पर्ने कुरालाई ध्यानमा राखी, आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्त अनुरूप हुने गरी, उपयुक्तता अनुसार सङ्गठन, क्रियाकलाप र निर्णय-निर्माण प्रक्रियाहरू लगायतका सार्वजनिक प्रशासन सम्बन्धी विषयमा पारदर्शिता बढाउन आवश्यकता अनुसारका उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ । यस्ता उपायहरूमा, अन्य कुराका अतिरिक्त निम्न कुराहरू समावेश हुन सक्नेछन् :

- (क) सर्वसाधारण जनतालाई उपयुक्तता अनुसार सार्वजनिक प्रशासनका सङ्गठन, क्रियाकलाप र निर्णय-निर्माण प्रक्रियाहरूको बारेमा र गोपनीयता एवं वैयक्तिक सूचनाहरूको संरक्षणलाई समुचित सम्मान प्रदान गर्दै, सर्वसाधारण जनतासँग सम्बन्धित निर्णयहरू र कानूनी कार्यहरूका सम्बन्धमा, सूचना प्राप्त गर्न अनुमति प्रदान गर्ने गरी कार्यविधि र नियमहरू लागू गर्ने;

- (ख) निर्णय गर्ने सक्षम अधिकारीहरूसम्म सर्वसाधारणको पहुँचलाई सरलीकृत गर्ने प्रयोजनका लागि उपयुक्तता अनुसार प्रशासनिक कार्यविधिहरू सरलीकरण गर्ने; र
- (ग) सार्वजनिक प्रशासनमा हुन सक्ने भ्रष्टाचारको जोखिम बारे आवधिक प्रतिवेदन समाहित भएको सूचना प्रकाशित गर्ने ।

धारा ११

न्यायपालिका र अभियोजन सेवासँग सम्बन्धित उपायहरू

१. प्रत्येक राज्य पक्षले, न्यायपालिकाको स्वतन्त्रता र भ्रष्टाचारको प्रतिरोधमा यसको महत्वपूर्ण भूमिकालाई ध्यानमा राख्दै, आफ्नो कानूनी पद्धतिका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी र न्यायपालिकाको स्वतन्त्रताको प्रतिकूल नहुने गरी न्यायपालिकाका सदस्यहरूको निष्ठा बढाउने र उनीहरूलाई भ्रष्टाचारको मौका प्राप्त हुन नदिने उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ। यस्ता उपायहरू अन्तर्गत न्यायपालिकाका सदस्यहरूको आचारसंहितासँग सम्बन्धित नियमहरू समेत पर्न सक्नेछन् ।
२. ती राज्य पक्षहरू, जहाँ अभियोजन सेवा न्यायपालिकाको अङ्ग नभएको तर यस सेवाले न्याय सेवाले जस्तै स्वतन्त्रताका उपभोग गर्ने गर्दछ, मा यस धाराको प्रकरण १ मा उल्लेख भए सरहकै उपायहरूको थालनी गर्न र लागू गर्न सकिनेछ ।

धारा १२

निजी क्षेत्र

१. प्रत्येक राज्य पक्षले निजी क्षेत्रसँग सम्बन्धित भ्रष्टाचार निवारण गर्न आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी निजी क्षेत्रमा लेखा र लेखापरीक्षणका मापदण्डहरू विकसित गर्न उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ र उपयुक्तता अनुसार त्यस्ता उपायहरूको परिपालना गर्न असफल रहेमा प्रभावकारी आनुपातिक र दुरुत्साहनमुखी (dissuasive) देवानी, प्रशासनिक वा फौजदारी दण्ड दिने व्यवस्था गर्नेछ ।
२. ती उद्देश्य प्राप्त गर्ने उपायहरूमा, अन्य कुराका अतिरिक्त निम्न कुराहरू समावेश हुन सक्नेछन् :
- (क) कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायहरू र सम्बद्ध निजी इकाईका बीच सहयोगको अभिवृद्धि गर्ने;
- (ख) राज्य र व्यवसायीहरू बीच करारीय सम्बन्ध राख्न र व्यवसायीहरू बीच असल व्यापारिक व्यवहारहरूको प्रयोगमा अभिवृद्धि गर्न र स्वार्थ-सङ्घर्षको निवारण गर्न र सम्बद्ध सबै पेशाहरू र व्यावसायिक क्रियाकलापहरूको सही, सम्मानजनक र समुचित सम्पादनका लागि आचारसंहिता लगायत सम्बद्ध निजी इकाईहरूको स्वाभिमानको रक्षाका लागि व्यवस्थित मापदण्डहरू र कार्यविधिहरूको विकासको प्रवर्द्धन गर्ने,
- (ग) संस्थागत निकायहरूको स्थापना र व्यवस्थापनमा संलग्न रहेका कानूनी र प्राकृतिक व्यक्तिहरूको पहिचान गर्ने लगायतका निजी इकाईहरूमा पारदर्शिता प्रवर्द्धन गर्ने उपायहरू उपयुक्तता अनुसार अवलम्बन गर्ने;
- (घ) सार्वजनिक निकायहरूले व्यापारिक क्रियाकलापको सम्बन्धमा छुट र अनुमति-पत्र प्रदान गर्ने सम्बन्धी कार्यविधिहरू लगायतका निजी इकाईको नियमन गर्ने कार्यविधिहरूको दुरुपयोग हुन रोक लगाउने;
- (ङ) सार्वजनिक पदधारण गरेका व्यक्तिहरूले आफ्नो कार्यकालमा पदमा रहँदा सुपरीवेक्षण गरेका वा त्यस्ता कार्य गर्दा वा काममा रहँदा प्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्ध भएका क्रियाकलापसँग त्यस्ता सार्वजनिक अधिकारीहरूले राजीनामा गरेपछि वा अवकास प्राप्त गरेपछि उनीहरूलाई निजी क्षेत्रले काममा लगाउने सम्बन्धमा वा पूर्व सार्वजनिक अधिकारीहरूका व्यावसायिक क्रियाकलाप सम्बन्धमा उपयुक्तता अनुसार र मनासिव समयावधि सम्म प्रतिबन्ध लगाएर स्वार्थ-सङ्घर्षमा रोक लगाउने;
- (च) निजी प्रतिष्ठानहरूको संरचना र आकारलाई ध्यानमा राख्दै भ्रष्टाचारजन्य कार्यको रोकथाम गर्ने र पत्ता लगाउने कार्यमा सहयोग पुऱ्याउने सिलसिलामा पर्याप्त आन्तरिक लेखापरीक्षण नियन्त्रण

- सम्बन्धी व्यवस्थाहरूको विद्यमानता र त्यस्ता प्रतिष्ठानहरूको लेखा र वित्तीय विवरणहरू उपयुक्त लेखापरीक्षण र प्रमाणीकरण कार्यविधिको अधीनमा रहने कुराको सुनिश्चितता प्रदान गर्ने;
३. भ्रष्टाचार निवारण गर्नका लागि, प्रत्येक राज्य पक्षले श्रेस्ता र अभिलेख, वित्तीय विवरणको सार्वजनिकीकरण तथा लेखा र लेखापरीक्षणको मापदण्ड (standards) सम्बन्धी आफ्नो मुलुकको कानून र नियम अनुसार यस महासन्धि बमोजिम व्यवस्था गरिएका कुनै कसूर गर्ने उद्देश्यले देहायका कुनै कार्य गर्न रोक लगाउन आवश्यकता अनुरूपका उपायहरू अवलम्बन गर्नेछः
- (क) वास्तविक श्रेस्ता बाहिरै लेखा राख्नु;
  - (ख) वास्तविक श्रेस्ता बाहिरै वा पर्याप्त रूपमा पहिचान हुन नसक्ने किसिमका कारोवारहरू देखाउनु;
  - (ग) अस्तित्वमै नरहेका खर्चहरू हिसाब किताबमा देखाउनु;
  - (घ) विषयको गलत पहिचान हुने गरी दायित्वको उल्लेख गर्नु;
  - (ङ) गलत लिखतहरू प्रयोग गर्नु; र
  - (च) कानूनले निर्धारण गरेभन्दा अगावै खातापाता सम्बन्धी लिखतहरू मनसायपूर्वक नष्ट गर्नु ।
४. प्रत्येक राज्य पक्षले, करछुट गर्न योग्य खर्चको निर्धारण गर्दा उपयुक्त भएसम्म यस महासन्धिको धारा १५ र १६ मा उल्लेख भए अनुसार कसूरजन्य तत्वको रूपमा स्थापित घुस र भ्रष्ट आचरणलाई प्रोत्साहित गर्ने अन्य खर्चहरूको गणनालाई निषेध गर्नेछ ।

धारा १३ समाजको सहभागिता

१. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो क्षमता र आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी भ्रष्टाचारले सिर्जना गर्ने चुनौती र त्यसको अस्तित्व, कारण र गम्भीरताका सम्बन्धमा सर्वसाधारणमा जागरुकता ल्याउन र भ्रष्टाचार निवारण गर्न तथा त्यस विरुद्ध लड्न, नागरिक समाज, गैरसरकारी संस्था र समुदायमा आधारित संस्थाहरू जस्ता सार्वजनिक क्षेत्र बाहिरका व्यक्तिहरू र समूहहरूको सक्रिय सहभागिता अभिवृद्धि गर्न समुचित उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ । यस्तो सहभागिताको सबलीकरण निम्नानुसारका उपायहरूद्वारा गरिनुपर्छ :
- (क) निर्णय निर्माण प्रक्रियाहरूमा पारदर्शिता र सर्वसाधारणको सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने कार्यलाई बढावा दिएर;
  - (ख) सर्वसाधारणलाई सूचनासम्मको प्रभावकारी पहुँच पुग्ने कुरामा सुनिश्चितता दिलाएर;
  - (ग) विश्वविद्यालय एवं विद्यालयस्तरीय पाठ्यक्रम लगायतका सार्वजनिक शिक्षा कार्यक्रममा भ्रष्टाचार प्रति असहिष्णुता पैदा गर्ने सार्वजनिक सूचना प्रणाली अवलम्बन गरेर;
  - (घ) भ्रष्टाचारसँग सम्बन्धित सूचनाहरू खोजी गर्ने, प्राप्त गर्ने, प्रकाशित गर्ने र प्रवाहित गर्ने स्वतन्त्रताको सम्मान, प्रवर्द्धन र संरक्षण गरेर । त्यस्तो स्वतन्त्रता कुनै खास प्रतिबन्धहरूको अधिनस्थ हुन सक्नेछ, तर यस्ता प्रतिबन्धहरू :
    - (i) अन्य व्यक्तिहरूका अधिकारहरू र प्रतिष्ठाको सम्मान गर्नका लागि;
    - (ii) राष्ट्रिय सुरक्षा वा सार्वजनिक सुव्यवस्था वा सार्वजनिक स्वास्थ्य वा नैतिकताको रक्षा गर्नका लागि; कानूनद्वारा व्यवस्था गरिएको र आवश्यक भएको हुनुपर्नेछ ।
२. प्रत्येक राज्य पक्षले यस महासन्धि अनुसार कसूर भएको मानिने कुनै पनि घटना बारे उपयुक्तता अनुसार आफ्नो नाम उल्लेख नगरिकन समेत सूचित गर्न सम्बन्धित निकायहरूसम्म पहुँच प्रदान गर्ने सम्बन्धमा र यस महासन्धिमा व्यवस्था गरिए अनुरूपका भ्रष्टाचार-विरुद्धका निकायहरूबाट सर्वसाधारण जनतालाई जानकारी हुने व्यवस्था सुनिश्चित गर्न समुचित उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण रोक्ने उपायहरू

१. प्रत्येक राज्य पक्षले:

- (क) मुद्रा र मूल्यको प्रसार गर्नका लागि औपचारिक र अनौपचारिक सेवा प्रदान गर्ने प्राकृतिक वा कानूनी व्यक्तिहरू र सबै किसिमका सम्पत्ति शुद्धीकरण कार्यलाई दुरुत्साहित गर्न र पत्ता लगाउनका लागि आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र आवश्यकता अनुरूप, खासगरी सम्पत्ति शुद्धीकरणसँग संवेदनशीलता राख्ने अन्य निकायहरू, लगायत बैंक र गैरबैंकजन्य वित्तीय संस्थाहरूका लागि समग्र प्रकृतिको आन्तरिक नियमन र सुपरीवेक्षण गर्ने पद्धति स्थापना गर्नेछन्, त्यस्तो पद्धतिले उपभोक्ताका आवश्यकता र उपयुक्तता अनुरूप, लाभ प्राप्त गर्ने धनीको पहिचान गर्ने, अभिलेख राख्ने र शंकास्पद कारोवारहरूको सूचना दिने कार्यलाई बढावा दिनेछ;
- (ख) यस महासन्धिको धारा ४६ को प्रतिकूल नहुने गरी, सम्पत्ति शुद्धीकरणको प्रतिरोध गर्न प्रतिबद्ध रहेका प्रशासनिक, नियामक, कानून कार्यान्वयन गर्ने र अन्य निकायहरूसँग (आफ्नो मुलुकको कानून बमोजिम उपयुक्तता अनुसार न्यायिक निकायहरू समेत) आफ्नो मुलुकको कानूनद्वारा व्यवस्था गरिएका शर्तहरूभित्र रही राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय तहमा सहयोग गर्ने र सूचना आदान-प्रदान गर्ने क्षमता सुनिश्चित गर्नेछन् र त्यस उद्देश्यका लागि सम्भावित सम्पत्ति शुद्धीकरणसँग सम्बन्धित सूचना संकलन गर्ने, विश्लेषण गर्ने र प्रवाहित गर्ने राष्ट्रिय केन्द्रको रूपमा कार्य गर्न वित्तीय निगरानी एकाई स्थापना गर्न विचार गर्नेछ ।

२. राज्य पक्षहरूले, वैध पूँजीको ओहोर-दोहोरमा कुनै पनि किसिमले अवरोध नगर्ने गरी र सूचनाको समुचित प्रयोगलाई सुनिश्चित गर्ने सुरक्षा व्यवस्थाहरूको अधीनमा रही, आफ्ना सीमाहरूभित्र नगद र समुचित विनियोजन अधिकारपत्रको ओहोर-दोहोर (movement) पत्ता लगाउने र निगरानी गर्ने सम्भाव्य उपायहरू लागू गर्न विचार गर्नेछन् । यस्तो उपाय अन्तर्गत व्यक्ति तथा व्यवसायहरूले उल्लेखनीय परिमाणमा नगद र समुचित विनियोजनपत्रहरूको हुने सीमा वारपार स्थानान्तरणको बारेमा सूचना दिनुपर्ने कुरा पर्न सक्नेछ ।

३. राज्य पक्षहरूले मुद्रा विप्रेषक लगायतका वित्तीय संस्थाहरूको लागि आवश्यक पर्ने उपयुक्त र सम्भाव्य उपायहरू अवलम्बन गर्न निम्नानुसार विचार गर्नेछन् :

- (क) विद्युतीय माध्यमबाट रकम कलम स्थानान्तरण गर्न सम्बन्धित फर्ममा उद्गमकर्ताबाट एकदमै सही र सारभूत सूचना एवं सम्बन्धित जानकारीहरू समावेश गर्नुपर्ने;
- (ख) भुक्तानीका श्रृंखलाबद्ध तहभरि नै यस्ता सूचना कायम राख्ने;
- (ग) सम्पूर्ण सूचना प्राप्त नभएका उद्गमकर्ताबाट रकम कलम स्थानान्तरण भएकोमा बढी सतर्कता अपनाउने ।

४. यस धाराको शर्त अनुरूप र यस महासन्धिका अन्य धाराहरूको प्रतिकूल नहुने गरी आन्तरिक रूपमा नियामक र सुपरीवेक्षणीय प्रणाली स्थापना गर्ने क्रममा राज्य पक्षहरूलाई सम्पत्ति शुद्धीकरण विरुद्ध कार्यरत क्षेत्रीय, अन्तरक्षेत्रीय र बहुपक्षीय सङ्गठनहरूका सम्बद्ध प्रयासहरूलाई मार्गदर्शनको रूपमा प्रयोग गर्न आह्वान गरिन्छ ।

५. राज्य पक्षहरूले सम्पत्ति शुद्धीकरणको प्रतिरोधका लागि न्यायिक, कानून कार्यान्वयन र वित्तीय नियामक निकायहरू बीच विश्वव्यापी, क्षेत्रीय, उपक्षेत्रीय र द्विपक्षीय सहयोगको विकास र प्रवर्द्धन गर्न प्रयास गर्नेछन् ।

परिच्छेद- तीन
अपराधीकरण र कानून कार्यान्वयन
धारा १५
राष्ट्रिय सार्वजनिक अधिकारीको घुस रिसवत सम्बन्धी

प्रत्येक राज्य पक्षले निम्न कार्यहरू मनसायपूर्वक गरिएमा त्यसलाई फौजदारी कसूर स्थापित गर्ने गरी आवश्यकता अनुसार विधायिकी र अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ :

- (क) कुनै सार्वजनिक अधिकारीबाट निजको सार्वजनिक कर्तव्यहरू पालना गराउन वा पालना गर्न इन्कार गराउनका लागि त्यस्तो सार्वजनिक अधिकारी स्वयंलाई वा अन्य व्यक्ति वा निकायलाई प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा, कुनै अनुचित लाभका लागि प्रतिज्ञा गर्नु, प्रस्ताव गर्नु वा प्रदान गर्नु;
- (ख) कुनै सार्वजनिक अधिकारीले आफ्नो सार्वजनिक कर्तव्यहरू पालना गर्न वा पालना गर्नबाट इन्कार गर्नका लागि त्यस्तो सार्वजनिक अधिकारी स्वयं आफैँलाई वा अन्य व्यक्ति वा निकायका लागि त्यस्तो सार्वजनिक अधिकारीले प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा कुनै अनुचित लाभको निम्ति याचना गर्नु वा स्वीकार गर्नु ।

धारा १६
विदेशी सार्वजनिक अधिकारी र सार्वजनिक अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठनहरूका
अधिकारीको घुस रिसवत सम्बन्धी

१. प्रत्येक राज्य पक्षले, कुनै विदेशी सार्वजनिक अधिकारी वा कुनै सार्वजनिक अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठनको अधिकारीलाई निजबाट उसको पदीय कर्तव्य पालना गराउन वा उसको पदीय कर्तव्य पालना नगराउन, कुनै व्यवसायजन्य कार्य प्राप्त गर्न वा त्यस्तो कार्य कायम राख्न वा अन्तर्राष्ट्रिय व्यवसायजन्य कार्यसञ्चालनका सिलसिलामा अनुचित फाइदाका लागि, प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा अधिकारी स्वयं वा अन्य व्यक्ति वा निकायलाई अनुचित लाभको प्रतिज्ञा गर्ने वा प्रस्ताव राख्ने वा प्रदान गर्ने कार्य मनसायपूर्वक गरेमा त्यस्तो कार्यलाई आवश्यकता अनुसार फौजदारी कसूर स्थापित गर्नसक्ने गरी विधायिकी र अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।
२. प्रत्येक राज्य पक्षले, कुनै विदेशी सार्वजनिक अधिकारीले वा कुनै सार्वजनिक अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठनको अधिकारीले उसको पदीय कर्तव्य पालना गरिदिए वापत वा गर्न इन्कार गरिदिए वापत कुनै निकायलाई प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा अनुचित लाभका लागि त्यस्तो अधिकारीले आग्रह गर्ने वा स्वीकार गर्ने कार्य मनसायपूर्वक गरेमा त्यस्ता कार्यलाई आवश्यकता अनुसार फौजदारी कसूर स्थापित गर्न विधायिकी वा अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्न विचार गर्नेछ ।

धारा १७
सार्वजनिक अधिकारीद्वारा सम्पत्तिको हिनामिना गर्ने, दुरुपयोग गर्ने वा
अन्यत्र लगाउने सम्बन्धी

प्रत्येक राज्य पक्षले कुनै सार्वजनिक अधिकारीले आफैँ वा अन्य व्यक्ति वा निकायलाई लाभ पुऱ्याउनका लागि निजको पदको आधारमा निजमाथि सार्वजनिक अधिकारीका हैसियतले सुम्पिएको कुनै सार्वजनिक वा निजी रकम वा धितोपत्रहरू वा मूल्य रहेको अन्य कुनै वस्तु हिनामिना वा दुरुपयोग वा अन्यत्र लगाउने गरी मनसायपूर्वक गरेको कार्यलाई फौजदारी कसूरको रूपमा स्थापित गर्न आवश्यक विधायिकी र अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।

धारा १८
प्रभावको दुरुपयोग

प्रत्येक राज्य पक्षले, देहायका कुनै कार्य मनसायपूर्वक गरिएमा, तिनलाई आवश्यकता अनुरूप फौजदारी कसूर स्थापित गर्न विधायिकी वा अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्ने बारेमा विचार गर्नेछन् :-

(क) राज्य पक्षको प्रशासन वा सार्वजनिक निकायबाट सम्बन्धित कार्यको मूल दुरुत्साहनकर्ता वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई अनुचित लाभ पुऱ्याउने दृष्टिबाट सार्वजनिक अधिकारी वा अन्य व्यक्तिलाई निजको वास्तविक वा अनुमानित प्रभाव दुरुपयोग गराउनका लागि कुनै सार्वजनिक अधिकारी वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा अनुचित लाभ पुऱ्याउन प्रतिज्ञा गर्नु, प्रस्ताव गर्नु वा त्यस्तो लाभ प्रदान गर्नु;

(ख) राज्य पक्षको प्रशासन वा सार्वजनिक निकायबाट अनुचित लाभ प्राप्त गर्ने दृष्टिबाट सार्वजनिक अधिकारी वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई निजको वास्तविक वा अनुमानित प्रभावको दुरुपयोग गराउनका लागि कुनै सार्वजनिक अधिकारी वा अन्य कुनै व्यक्तिले आफैं वा अन्य कुनै व्यक्तिद्वारा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा अनुचित लाभ पुऱ्याउन याचना गर्नु वा स्वीकार गर्नु ।

धारा १९ **कर्तव्यको दुरुपयोग**

प्रत्येक राज्य पक्षले, कुनै सार्वजनिक अधिकारीले आफ्नो कर्तव्यपालनको सिलसिलामा आफू वा अन्य कुनै व्यक्ति वा निकायलाई अनुचित लाभ प्राप्त हुने गरी कानूनको उल्लंघनद्वारा, कुनै काम गरेर वा नगरेर कर्तव्य वा पदको दुरुपयोग मनसायपूर्वक गरेको कार्यलाई आवश्यकता अनुसार फौजदारी कसूर स्थापित गर्न विधायिकी वा अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्ने बारेमा विचार गर्नेछ ।

धारा २० **गैरकानूनी सम्पन्नता**

प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो मुलुकको संविधान र कानूनी पद्धतिका आधारभूत सिद्धान्तहरूको अधीनमा रही मनसायपूर्वक हासिल गरिएको गैरकानूनी सम्पन्नता अर्थात कुनै सार्वजनिक अधिकारीले आफ्नो वैध आम्दानीको तुलनामा आफूसँग रहेको सम्पत्तिको सारभूत वृद्धिलाई तर्कसङ्गत तरिकाबाट पुष्टि गर्न नसकेको अवस्थालाई आवश्यकता अनुसार विधायिकी र अन्य उपायहरू अवलम्बन गरी फौजदारी कसूर स्थापित गर्ने कुरा लागू गर्न विचार गर्नेछ ।

धारा २१ **निजी क्षेत्रमा घुस रिसवत**

प्रत्येक राज्य पक्षले, आर्थिक, वित्तीय वा व्यापारिक क्रियाकलापहरूको सिलसिलामा मनसायपूर्वक गरिएका देहायका कार्यहरूलाई फौजदारी कसूर स्थापित गर्न आवश्यकता अनुसार विधायिकी र अन्य उपायहरू लागू गर्नेतर्फ विचार गर्नेछ :

(क) निजी क्षेत्रको निकायको लागि कुनै पनि हैसियतमा रही निर्देशित गर्ने वा कार्य गर्ने कुनै व्यक्तिलाई निजको कर्तव्यबाट च्युत गर्न वा कुनै काम गराउन वा नगराउनका लागि त्यस्तो व्यक्ति स्वयं वा अन्य कुनै व्यक्तिलाई प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा अनुचित लाभ पुऱ्याउन प्रतिज्ञा गर्नु, प्रस्ताव गर्नु वा प्रदान गर्नु;

(ख) निजी क्षेत्रको निकायका लागि कुनै पनि हैसियतमा रही निर्देशित गर्ने वा कार्य गर्ने कुनै व्यक्तिले आफ्नो कर्तव्यबाट च्युत हुन वा कुनै काम गर्न वा नगर्नका लागि स्वयंले वा अन्य व्यक्तिका लागि प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा अनुचित लाभको याचना गर्नु वा स्वीकार गर्नु ।

धारा २२ **निजी क्षेत्रको सम्पत्ति हिनामिना**

प्रत्येक राज्य पक्षले निजी क्षेत्रको निकायमा निर्देशन गर्ने वा कार्य गर्ने कुनै पनि हैसियतमा रहेको व्यक्तिले, आर्थिक वित्तीय वा व्यापारिक क्रियाकलापहरूको सिलसिलामा निजलाई उसको पदीय विश्वासको आधारमा प्रदान

गरिएको कुनै सम्पत्ति, निजी कोष वा धितोपत्र वा मूल्य रहने कुनै पनि वस्तु मनसायपूर्वक हिनामिना गरेको कार्यलाई कसूर स्थापित गर्न आवश्यकता अनुसार विधायिकी र अन्य उपाय अवलम्बन गर्नेतर्फ विचार गर्नेछ ।

धारा २३ आपराधिक आर्जनको शुद्धीकरण

१. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्त अनुसार देहायका कुनै कार्यहरू मनसायपूर्वक गरिएमा तिनलाई फौजदारी कसूर स्थापित गर्न आवश्यकता अनुसार विधायिकी र अन्य उपाय अवलम्बन गर्नेछ :
- (क) (i) आफ्नो कुनै कार्यबाट उत्पन्न हुने कानूनी कारवाहीको परिणामबाट बच्न, कुनै सम्पत्ति आपराधिक आर्जन हो भन्ने जानी जानी त्यस्तो सम्पत्तिको गैरकानूनी उत्पत्तिलाई लुकाउन छिपाउन सो सम्पत्तिको स्वरूप परिवर्तन गर्नु वा हस्तान्तरण गर्नु वा सम्बद्ध कसूर गर्नमा संलग्न रहेको कुनै व्यक्तिलाई सहयोग गर्नु;
- (ii) कुनै सम्पत्ति आपराधिक आर्जन हो भन्ने जानी जानी त्यस्तो सम्पत्तिको यथार्थ प्रकृति, स्रोत, स्थान, अवस्थिति, ओहोर-दोहोर वा त्यस्तो सम्पत्तिसँग सम्बद्ध स्वामित्व वा अधिकार लुकाउने छिपाउने वा आकृति परिवर्तन गर्ने कार्य गर्नु ।
- (ख) आफ्नो कानूनी पद्धतिका आधारभूत अवधारणाका अधीनमा रही :
- (i) कुनै सम्पत्ति आपराधिक आर्जन हो भन्ने कुरा सम्पत्ति प्राप्त गर्दाकै अवस्थामा जान्दाजान्दै त्यस्तो सम्पत्ति प्राप्त गर्नु, भोग गर्नु वा त्यस्तो सम्पत्तिको प्रयोग गर्नु;
- (ii) यस धाराबाट कसूर स्थापित गरिएको कुनै कार्य गर्न, त्यसको उद्योग गर्न, सहयोग गर्न दुरुत्साहन दिनु सुविधा पुऱ्याउन र परामर्श दिन सहभागिता जनाउनु, संलग्नता राख्नु वा षडयन्त्र गर्नु ।
२. यस धाराको प्रकरण १ को कार्यान्वयन वा लागू गर्ने उद्देश्यका लागि;
- (क) प्रत्येक राज्य पक्षले यस धाराको प्रकरण १ लागू गर्ने सिलसिलामा स्थापित कसूरलाई व्यापक क्षेत्रसम्म लागू गर्न खोज्नेछ;
- (ख) प्रत्येक राज्य पक्षले यो महासन्धिद्वारा स्थापित फौजदारी कसूरलाई न्यूनतम रूपमा व्यापक क्षेत्रसम्म सम्बद्ध कसूरमा समावेश गर्नेछ;
- (ग) पूर्वोक्त खण्ड (ख) को प्रयोजनका लागि स्थापित कसूरभित्र विवादमा रहेका राज्य पक्षहरूको अधिकार क्षेत्रभित्र र बाहिर गरिएका कसूरहरू समावेश हुनेछन् । तथापि, राज्य पक्षको अधिकार क्षेत्र बाहिर गरिएको कसूर स्थापित कसूर तबमात्र हुनसक्छ जब यो सम्बद्ध व्यवहार जहाँ भएको हो त्यहाँको आफ्नै कानून अन्तर्गत फौजदारी कसूर हुन्छ र यो धारा कार्यान्वयन गर्ने वा लागू गर्ने राज्य पक्षको आफ्नै मुलुकको कानून अन्तर्गत सोही मुलुकमा कसूर गरे सरह फौजदारी कसूर हुन सक्दछ;
- (घ) प्रत्येक राज्य पक्षले यो धारालाई प्रभावित गर्ने कानूनहरू र त्यस्ता कानूनमा भएका पछिल्ला कुनै पनि परिवर्तन वा तिनीहरूको विवरणका प्रतिहरू संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवलाई प्रदान गर्नेछन्;
- (ङ) यदि कुनै राज्य पक्षको आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरूबाट आवश्यक देखिएमा, यस धाराको प्रकरण १ मा व्यवस्था गरिएका कसूरहरू सम्बद्ध कसूर गर्ने व्यक्तिहरूको हकमा लागू नहुन सक्नेछन् ।

धारा २४ लुकाउने छिपाउने कार्य

प्रत्येक राज्य पक्षले, यस महासन्धिको धारा २३ को प्रतिकूल नहुने गरी, यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरमा सहभागी नभएको भए पनि यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरहरूबाट नै त्यस्तो सम्पत्ति प्राप्त भएको भन्ने थाहा पाए

पनि त्यस्तो सम्पत्ति जानी जानी लुकाउने छिपाउने वा लगातार नियन्त्रणमा राख्ने कार्यलाई आवश्यकता अनुसार फौजदारी कसूर स्थापित गर्न विधायिकी र अन्य उपाय अवलम्बन गर्नेतर्फ विचार गर्नेछ ।

धारा २५ न्यायमा अवरोध

प्रत्येक राज्य पक्षले देहायका कुनै कार्य मनसायपूर्वक गरिएमा तिनलाई आवश्यकता अनुसार फौजदारी कसूर स्थापित गर्न विधायिकी र अन्य उपाय अवलम्बन गर्नेछ :

- (क) यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरको कारवाहीको सम्बन्धमा भुट्टा साक्षी परीक्षणलाई उत्प्रेरित गर्न वा प्रमाण प्रस्तुतीकरण कार्यमा हस्तक्षेप गर्न भौतिक बल प्रयोग गर्नु, धम्काउनु, तर्साउनु वा अनुचित लाभको प्रतिज्ञा गर्नु, प्रस्ताव गर्नु वा त्यस्तो लाभ प्रदान गर्नु;
- (ख) यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरसँग सम्बन्धित विषयमा कानून कार्यान्वयन गर्ने अधिकारी वा न्यायकर्मीले आफ्नो पदीय कर्तव्य पालना गर्नमा हस्तक्षेप गर्न शारीरिक बल प्रयोग गर्नु, धम्की दिनु वा तर्साउनु । यस प्रकरणमा उल्लिखित कुनै पनि कुराले राज्य पक्षलाई अरू किसिमका सार्वजनिक अधिकारीको रक्षार्थ कानून बनाउन बाधा परेको मानिने छैन ।

धारा २६ कानूनी व्यक्तिको दायित्व

१. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्ना कानूनी सिद्धान्तको अनुकूल हुने गरी यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरमा कुनै कानूनी व्यक्ति सहभागी भएमा त्यसको दायित्व निर्धारित गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।
२. राज्यका कानूनी सिद्धान्तहरूको अधीनमा रही कानूनी व्यक्तिको दायित्व फौजदारी, देवानी वा प्रशासनिक हुन सक्नेछ ।
३. यस्तो दायित्व प्राकृतिक व्यक्तिले कसूर गरी बहन गर्नुपर्ने फौजदारी दायित्वलाई प्रतिकूल प्रभाव नपार्ने गरी कायम हुनेछ ।
४. प्रत्येक राज्य पक्षले, खासगरी यस धारा अन्तर्गत दायित्व बहन गर्नुपर्ने कानूनी व्यक्तिले प्रभावकारी, आनुपातिक र दुरुत्साहानोन्मुख (dissuasive) रूपमा आर्थिक सजाय लगायत फौजदारी वा गैरफौजदारी अनुसास्ती व्यहोर्नुपर्ने कुरा सुनिश्चित गर्नेछ ।

धारा २७ सहभागिता र उद्योग

१. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानून अनुरूप, यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरमा कुनै पनि हैसियत, जस्तै: मतियार, सहयोगी वा उक्साउने व्यक्तिका रूपमा सहभागी बन्ने कार्यलाई फौजदारी कसूर कायम गर्न आवश्यकता अनुसार विधायिकी र अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।
२. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानून अनुरूप, यो महासन्धिद्वारा कसूर स्थापित गरिएका कार्य गर्ने कुनै उद्योगलाई फौजदारी कसूर स्थापित गर्न आवश्यकता अनुसार विधायिकी र अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्न सक्नेछ ।
३. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानून अनुरूप, यो महासन्धिद्वारा कसूर स्थापित गरिएका कार्य गर्न तयारी गर्ने कार्यलाई फौजदारी कसूर स्थापित गर्न आवश्यकता अनुसार विधायिकी र अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्न सक्नेछ ।

धारा २८

कसूरको तत्वको रूपमा जानकारी, आशय र उद्देश्य

यस महासन्धिद्वारा स्थापित गरिएको कसूरको तत्वको रूपमा आवश्यक पर्ने जानकारी, आशय र उद्देश्य जस्ता कुराहरू वस्तुगत तथ्यपरक परिवेशबाट ग्रहण गरिनेछ ।

धारा २९

हदम्याद सम्बन्धी कानूनी प्रावधान

प्रत्येक राज्य पक्षले उपयुक्तता अनुसार यस महासन्धिद्वारा स्थापित गरिएका कुनै पनि कसूरका सम्बन्धमा कानूनी कारवाही शुरु गर्न आफ्नो मुलुकको कानूनमा लामो हदम्याद सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था स्थापना गर्ने तथा आरोपित कसूरदारले न्याय प्रशासनलाई छल्ने कार्य गरेकोमा हदम्याद सम्बन्धी कानूनी प्रावधानलाई लामो बनाउने वा हदम्याद सम्बन्धी कानूनी प्रावधानलाई निलम्बित गर्ने व्यवस्था स्थापित गर्नेछ ।

धारा ३०

अभियोजन, न्यायनिर्णयन र अनुसास्ती

१. प्रत्येक राज्य पक्षले, यो महासन्धिद्वारा कसूर स्थापित गरिएको कुनै कार्य गरिएमा कसूरको मात्रालाई ध्यानमा राख्दै त्यसको अनुसास्तीको निम्ति जिम्मेवार बनाउनेछ ।
२. प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो कानूनी पद्धति र सवैधानिक सिद्धान्तहरू अनुरूप आफ्ना सार्वजनिक अधिकारीहरूबाट उनीहरूलाई आफ्नो कार्यसम्पादन गर्न प्रदान गरिएका छुट वा क्षेत्राधिकारजन्य विशेषाधिकार र आवश्यक भएसम्म यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरहरूको प्रभावकारी अनुसन्धान, अभियोजन र न्यायनिर्णयन कार्यलाई सम्भव तुल्याउने कार्य बीच समुचित सन्तुलन स्थापित गर्न वा कायम राख्न आवश्यकता अनुसारका उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।
३. प्रत्येक राज्य पक्षले, यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूर गर्ने व्यक्ति विरुद्ध अभियोजन गर्ने सम्बन्धमा आफ्नो मुलुकको कानून अन्तर्गत स्वविवेकीय कानूनी अधिकारको प्रयोग गर्दा ती कसूरहरूका सम्बन्धमा कानून कार्यान्वयन गर्ने उपायहरूको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्ने र यस्ता कसूरहरूलाई दुरुत्साहित गर्ने आवश्यकता प्रति समुचित सम्मान सुनिश्चित गर्न प्रयास गर्नेछ ।
४. यस महासन्धिद्वारा कसूर स्थापित गरिएका मुद्दाका सम्बन्धमा प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानूनको र प्रतिरक्षाका अधिकारहरूको समुचित सम्मान गर्दै, मुद्दाको सुनुवाई हुँदा वा पुनरावेदन गर्नका लागि थुनाबाट मुक्त गर्ने निर्णय सम्बन्धी शर्तहरूका सम्बन्धमा विचार गर्दा पछि हुने फौजदारी कारवाहीहरूमा प्रतिवादी उपस्थित रहन सक्ने कुरा सुनिश्चित गर्न आवश्यक हुने समुचित उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।
५. प्रत्येक राज्य पक्षले कसूरहरूमा सजाय पाएका व्यक्तिहरूको पूर्व छुटकारा वा प्यारोलको सम्भावित घटना माथि विचार गर्दा सम्बन्धित कसूरको मात्रालाई ध्यानमा राख्नेछ ।
६. प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो कानूनी पद्धतिका आधारभूत सिद्धान्तहरूको अनुकूलताको सीमासम्म यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरको अभियुक्त रहेको सार्वजनिक अधिकारीलाई सम्बद्ध अख्तियारवालाद्वारा हटाउँदा, निलम्बन गर्दा वा पुनस्थापित गर्दा उपयुक्तता अनुसार निर्दोषिताको अनुमान गरिने सिद्धान्तको सम्मान प्रति ध्यान दिँदै कार्यविधिहरू स्थापित गर्न विचार गर्नेछ ।
७. प्रत्येक राज्य पक्षले, कसूरको मात्राले अपेक्षा गरे अनुरूप आफ्नो पद्धतिका आधारभूत सिद्धान्तहरूको अनुकूलताका सीमासम्म यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरमा अदालतको आदेश वा अन्य उपयुक्त माध्यमद्वारा सजाय पाएका व्यक्तिहरूलाई आफ्नो मुलुकको कानूनले निर्धारित गरेको समयावधिसम्म निम्न कार्यको लागि अयोग्य ठहराउने कार्यविधिहरू स्थापित गर्न विचार गर्नेछ :

- (क) सार्वजनिक पदमा रहिरहन; र
- (ख) राज्यको सम्पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व रहेको प्रतिष्ठानको पदमा रहिरहन ।
८. यस धाराको प्रकरण १ ले निजामती कर्मचारीहरू विरुद्ध अधिकारप्राप्त अधिकारीहरूले अभ्यास गर्ने अनुशासनात्मक कारवाहीमा प्रतिकूल प्रभाव पार्नेछैन ।
९. यस महासन्धिमा उल्लिखित कुनै पनि कुराले यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका कसूरको विवरणसँग सम्बन्धित सिद्धान्त र राज्य पक्षको आफ्नै मुलुकको कानूनबाट संरक्षित गर्ने व्यवहारको वैधानिकता नियन्त्रित गर्ने अन्य कानूनी सिद्धान्तहरूलाई प्रभावित गर्नेछैन र यस्ता कसूरहरूमा सोही कानून बमोजिम अभियोजन र दण्ड गरिनेछ ।
१०. राज्य पक्षहरूले यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरमा सजाय पाएका व्यक्तिहरूलाई समाजमा पुनरुत्थानको प्रवर्द्धन गर्न प्रयास गर्नेछन् ।

धारा ३१

रोक्का, बरामदी र जफत

१. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानूनी पद्धतिबाट अधिकाधिक रूपमा सम्भव भएसम्म निम्न कुराहरू जफत गर्न आवश्यकता अनुरूप देहायका उपायहरू अवलम्बन गर्नेछः
- (क) यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरहरूबाट उत्पत्ति भएका आपराधिक आर्जनहरू वा त्यस्ता आर्जनहरू सरह मूल्य रहेको सम्पत्ति ।
- (ख) यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरहरूको सन्दर्भमा प्रयोग भएका वा प्रयोगतर्फ लक्षित सम्पत्ति, साधन वा अन्य माध्यमहरू ।
२. प्रत्येक राज्य पक्षले यस धाराको प्रकरण १ मा उल्लिखित कुनै पनि वस्तुको अन्ततः जफतको प्रयोजनका लागि त्यस्तो वस्तुको पहिचान, खोजी, रोक्का वा बरामद जस्ता कार्य सम्भव बनाउन आवश्यकता अनुसारका उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।
३. प्रत्येक राज्य पक्षले यस धाराको प्रकरण १ र २ अन्तर्गत रोक्का राखिएको, बरामद गरिएको वा जफत गरिएको सम्पत्तिको सक्षम निकायद्वारा प्रशासन गर्न आफ्नो मुलुकको कानून बमोजिम आवश्यकता अनुसार विधायिकी र अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।
४. यदि यस्तो आपराधिक आर्जन पूर्ण वा आंशिक रूपमा अर्को कुनै सम्पत्तिमा रूपान्तरण वा परिवर्तन गरिएको भए यस धारामा उल्लिखित उपायको लागि त्यस्तो आर्जनको सट्टा यस्तो रूपान्तरित वा परिवर्तित सम्पत्ति नै जिम्मेवार हुनेछ ।
५. यदि त्यस्तो आपराधिक आर्जन वैधानिक स्रोतबाट प्राप्त गरिएको सम्पत्तिसँग मिसाइएको रहेछ भने यसरी मिसाइएको आर्जन मूल्याङ्कित मूल्यको हदसम्म रोक्का राख्ने र बरामद गर्ने अधिकारमा प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी त्यस्तो सम्पत्ति जफत गर्न सकिनेछ ।
६. त्यस्तो आपराधिक आर्जनबाट प्राप्त हुन आएको आम्दानी, आपराधिक आर्जनको रूपान्तरण वा परिवर्तन गरिएको सम्पत्तिबाट निकालिएको आम्दानी वा अन्य लाभहरू यस धारामा उल्लिखित उपायहरू प्रति आपराधिक आर्जन जस्तै सोही तरिका र सोही मात्रामा जिम्मेवार हुनेछन् ।
७. यस महासन्धिको यसै धारा र धारा ५५ को प्रयोजनका लागि प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्ना अदालतहरू वा अन्य सक्षम निकायहरूलाई बैकिङ्ग वा वित्तीय वा व्यापारिक अभिलेखहरू उपलब्ध गराउन वा बरामद गर्न आदेश जारी गर्न सक्षम बनाउनेछ । कुनै राज्य पक्षले बैक गोपनीयताको आधारमा यस प्रकरणका प्रावधान अन्तर्गत कार्य गर्न इन्कार गर्नेछैन ।
८. राज्य पक्षहरूले आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरू एवं न्यायिक र अन्य कारवाहीहरूको अनुकूलताको सीमाभित्र रही कसूरदारले आरोपित आपराधिक आर्जन वा जफत हुनसक्ने अन्य सम्पत्तिको वैधानिक उत्पत्ति बारे बताउनुपर्ने कुराको सम्भाव्यता बारे विचार गर्न सक्नेछन् ।

९. यस धाराका प्रावधानहरूको व्याख्या वास्तविक तेस्रो पक्षका अधिकारहरूको प्रतिकूल हुने गरी गरिनेछैन ।
१०. यस धारामा उल्लेख गरिएको कुनै पनि कुराले त्यहाँ उल्लिखित व्यवस्थाहरूको व्याख्या गरिँदा वा लागू गरिँदा राज्य पक्षको आफ्नै मुलुकको कानूनका प्रावधानको अधीनमा रही गरिने सिद्धान्तलाई प्रभावित गर्नेछैन ।

धारा ३२

साक्षी, विशेषज्ञ र पीडितको सुरक्षा

१. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानूनी प्रणाली अनुरूप र आफ्ना साधनको सीमाभित्र रही यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरका सम्बन्धमा बकपत्र गर्ने साक्षी र विशेषज्ञ एवं उपयुक्तता अनुसार उनीहरूका नातेदार र अन्य निकटस्थ व्यक्तिहरूलाई सम्भावित दुर्व्यवहार वा त्रासबाट प्रभावकारी सुरक्षा प्रदान गर्न समुचित उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।
२. यस धाराको प्रकरण १ मा व्यवस्था गरिएका उपायहरूभित्र अन्य कुराका अतिरिक्त, प्रतिवादीका अधिकारहरूको प्रतिकूल नहुने गरी, उचित प्रक्रियाको अधिकार लगायत देहायका कुराहरू समावेश हुन सक्नेछन् :
  - (क) त्यस्ता व्यक्तिहरूको भौतिक सुरक्षाको लागि आवश्यक र सम्भव भएसम्म उनीहरूलाई अन्यत्र पुनर्स्थापित गर्ने र उपयुक्तता अनुरूप यस्ता व्यक्तिहरूको गोप्यता कायम राख्ने तथा उनीहरूको पहिचान र अवस्थितिको खुलासा गर्न सीमा तोक्न अनुमति दिने जस्ता कार्यविधि स्थापित गर्ने कुराहरू;
  - (ख) साक्षी र विशेषज्ञहरूले साक्षी परीक्षण दिने क्रममा त्यस्ता व्यक्तिहरूको सुरक्षा सुनिश्चित गर्ने तरिका; जस्तै- भिडियो वा अन्य उपयुक्त साधन जस्तो सञ्चार प्रविधिको प्रयोगका माध्यमबाट परीक्षण गर्न सकिने गरी अनुमति प्रदान गर्ने नियमलाई मान्यता दिने कुराहरू ।
३. राज्य पक्षहरूले यस धाराको प्रकरण १ मा उल्लिखित व्यक्तिहरूको पुनर्स्थापन गर्ने विषयमा अरू राज्यहरूसँग सम्झौता गर्न वा व्यवस्था गर्न विचार गर्नेछन् ।
४. यस धाराका प्रावधानहरू पीडित व्यक्ति साक्षी रहेसम्म उनीहरूका लागि पनि लागू हुनेछन् ।
५. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानूनका अधीनमा रही कसूरदार विरुद्धका फौजदारी कारवाहीका प्रत्येक उपयुक्त चरणहरूमा प्रतिवादीका अधिकारहरूमा प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने तरिकाबाट पीडित व्यक्तिहरूका दृष्टिकोण र सरोकारहरूलाई प्रस्तुत गर्न तथा ध्यान दिन सक्षम बनाउनेछ ।

धारा ३३

सूचित गर्ने व्यक्तिहरूको सुरक्षा

प्रत्येक राज्य पक्षले यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरसँग सम्बन्धित कुनै तथ्यका विषयमा कुनै व्यक्तिले असल नियतले र तर्कसङ्गत आधारहरूसहित सक्षम निकायहरू समक्ष कुनै सूचना पेश गरेमा निजका विरुद्ध कुनै अवाञ्छित व्यवहार हुनबाट सुरक्षा प्रदान गर्न आफ्नो मुलुकको कानूनी प्रणालीमा समुचित उपायहरू अवलम्बन गर्ने व्यवस्था गर्न विचार गर्नेछ ।

धारा ३४

भ्रष्टाचारजन्य कार्यहरूको परिणाम

प्रत्येक राज्य पक्षले, उनीहरूबाट असल नियतले प्राप्त तेस्रो पक्षको अधिकारको समुचित सम्मान गर्दै, आफ्नो मुलुकका कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरूको अनुकूल हुने गरी, भ्रष्टाचारका परिणामहरूलाई सम्बोधित गर्न उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ । यस परिप्रेक्ष्यमा राज्य पक्षहरूले कुनै करार खारेज गर्ने वा रद्द गर्ने, कुनै छुट दिने वा अन्य त्यस्तै लिखित फिर्ता लिने वा अन्य कुनै उपचारात्मक कारवाही गर्ने जस्ता कानूनी कारवाहीका विषयहरूमा भ्रष्टाचारलाई एउटा सान्दर्भिक कारक तत्वको रूपमा विचार गर्न सक्नेछन् ।

धारा ३५ नोक्सानीको क्षतिपूर्ति

प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो मुलुकको कानूनका सिद्धान्तहरूको अनुकूल हुने गरी कुनै निकायहरू वा व्यक्तिहरूले भ्रष्टाचारजन्य कार्यको परिणामस्वरूप कुनै नोक्सानी व्यहोर्नु परेकोमा त्यस्तो नोक्सानी पुऱ्याउनेबाट क्षतिपूर्ति प्राप्त गर्ने किसिमको कानूनी कारवाही शुरु गर्ने अधिकार सुनिश्चित गर्न आवश्यकता अनुसारका उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ।

धारा ३६ विशिष्टीकृत निकायहरू

प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो मुलुकको कानूनी प्रणालीका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी कानून कार्यान्वयनको माध्यमबाट भ्रष्टाचारको प्रतिरोध गर्नका लागि विशिष्टीकृत निकाय वा निकायहरू वा व्यक्तिहरूको विद्यमानता सुनिश्चित गर्नेछ। यस्ता निकाय वा निकायहरू वा व्यक्तिहरूलाई राज्य पक्षको कानूनी पद्धतिका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप, उनीहरूले आफ्ना कार्य प्रभावकारी रूपमा र अनुचित प्रभाव बिना सम्पन्न गर्नसक्ने गरी आवश्यक स्वतन्त्रता प्रदान गरिनेछ। यस्ता व्यक्तिहरू वा निकाय वा निकायहरूका कर्मचारीलाई उनीहरूको कार्यसम्पादन गर्न समुचित तालीम र स्रोतहरू हुनुपर्नेछ।

धारा ३७ कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायहरू बीचको सहयोग

१. प्रत्येक राज्य पक्षले, यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरका सहभागी हुने वा भएका व्यक्तिहरूलाई, उनीहरूबाट अनुसन्धानजन्य र प्रमाणमूलक सूचनाहरू सक्षम निकायहरूलाई उपलब्ध गराउन प्रोत्साहित गर्न र कसूरदारहरूलाई आपराधिक आर्जनबाट वञ्चित गराउन तथा त्यस्तो आर्जन फिर्ता गराउने क्रममा सक्षम निकायहरूलाई तथ्यपरक एवं खास किसिमको सहयोग पुऱ्याउन योगदान पुग्न सक्ने गरी समुचित उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ।
२. प्रत्येक राज्य पक्षले यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरका सम्बन्धमा उपयुक्त ठानिएका मुद्दाहरूमा, अनुसन्धान वा अभियोजन क्रममा आधारभूत सहयोग प्रदान गर्ने अभियुक्तलाई सजायमा छुट दिलाउने सम्भावनातर्फ विचार गर्नेछ।
३. प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप यो महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरका सम्बन्धमा, त्यसको अनुसन्धान वा अभियोजनमा आधारभूत सहयोग पुऱ्याउने व्यक्तिलाई अभियोजनबाट छुट प्रदान गर्ने सम्भावनातर्फ विचार गर्नेछ।
४. यस्ता व्यक्तिहरूको सुरक्षा सम्बन्धी व्यवस्था, आवश्यक हेरफेरसहित यस महासन्धिको धारा ३२ मा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ।
५. यस धाराको प्रकरण १ मा उल्लेख गरिएको एका राज्य पक्षमा रहेको कुनै व्यक्तिले अर्को राज्य पक्षका सक्षम निकायहरूलाई आधारभूत सहायता पुऱ्याउन सक्ने भएमा सम्बद्ध राज्य पक्षहरू यस धाराको प्रकरण २ र ३ मा उल्लेख गरिएको उपचारसँग सम्बन्धित सम्भाव्य प्रावधानहरू अर्को राज्य पक्षद्वारा स्वीकार्ने गरी सम्भौता वा अन्य प्रबन्धमा प्रवेश गर्न विचार गर्न सक्नेछन्।

धारा ३८ राष्ट्रिय निकायहरू बीचको सहयोग

प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो मुलुकको कानून अनुरूप, एकातर्फ आफ्ना सार्वजनिक निकायहरू लगायत आफ्ना सार्वजनिक अधिकारीहरू र अर्कातिर फौजदारी कसूरको अनुसन्धान र अभियोजनका लागि जिम्मेवार

आफ्ना निकायहरू बीचको सहयोगलाई आवश्यकता अनुरूप प्रोत्साहित गर्ने उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ । त्यस्ता सहयोगभित्र निम्न कुरा समावेश हुन सक्नेछन् :-

- (क) यो महासन्धिको धारा १५, २१ र २३ बाट कसूर स्थापित गरिएका कुनै कसूर भएको भनी विश्वास गर्न सकिने तर्कसङ्गत आधारहरू भएकोमा पछिल्ला निकायहरूलाई आफ्नै प्रयासमा सूचना प्रदान गर्ने कुरा; वा
- (ख) पछिल्ला निकायहरूलाई अनुरोधका आधारमा सबै आवश्यक सूचना प्रदान गर्ने कुरा ।

धारा ३९

राष्ट्रिय निकाय र निजी क्षेत्र बीचको सहयोग

- १. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानून अनुरूप हुने गरी, यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूर गर्ने कार्यमा संलग्न रहेका विषयसँग सम्बन्धित कुरामा, अनुसन्धान र अभियोजन गर्ने राष्ट्रिय र निजी क्षेत्रका इकाईहरू, खासगरी वित्तीय संस्थाहरू बीचको सहयोगलाई आवश्यकता अनुरूप प्रोत्साहित गर्ने उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।
- २. प्रत्येक राज्य पक्षले यो महासन्धिद्वारा कसूर स्थापित गरिएका कार्य भएकोमा आफ्ना नागरिकहरू र आफ्नो क्षेत्रभित्र बसोबास गर्दै आएका व्यक्तिहरूले तत्सम्बन्धमा अनुसन्धान र अभियोजन गर्ने राष्ट्रिय निकायहरूलाई त्यसको सूचना दिने कार्यलाई प्रोत्साहित गर्न विचार गर्नेछ ।

धारा ४०

बैंकको गोपनीयता

प्रत्येक राज्य पक्षले, यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरहरूको सिलसिलामा आफ्नो मुलुकमा फौजदारी अनुसन्धानको सन्दर्भमा, बैंकको गोपनीयता सम्बन्धी कानूनहरूको कार्यान्वयनको क्रममा उत्पन्न हुन सक्ने बाधा व्यवधानहरूलाई हटाउन आफ्नो मुलुकको कानूनी प्रणालीभित्र समुचित संयन्त्रको उपलब्धता सुनिश्चित गर्नेछ ।

धारा ४१

फौजदारी अभिलेख

प्रत्येक राज्य पक्षले, उपयुक्त उद्देश्य र शर्तका अधीनमा रही, अर्को कुनै राज्यमा आरोपित कसूरदारलाई पहिले नै सजाय गरिएको कुराको सूचना यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरहरूसँग सम्बन्धित फौजदारी कारवाहीका सिलसिलामा विचार गर्न आवश्यकता अनुसार विधायिकी वा अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्न सक्नेछ ।

धारा ४२

अधिकार क्षेत्र

- १. प्रत्येक राज्य पक्षले यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरहरूका सम्बन्धमा देहायका अवस्थामा अधिकार क्षेत्र स्थापित गर्न आवश्यकता अनुसारका उपायहरू अवलम्बन गर्नेछः
  - (क) सो राज्य पक्षको क्षेत्रभित्र त्यस्तो कसूर गरिएकोमा;
  - (ख) त्यस्तो कसूर गर्दाका अवस्थामा सो राज्य पक्षको ध्वजावाहक जहाजभित्र वा सो राज्यको कानून अन्तर्गत दर्ता भएको हवाईजहाजभित्र कसूर गरेमा ।
- २. यस महासन्धिको धारा ४ को अधीनमा रही कुनै राज्य पक्षले देहायका कुनै कसूरका सम्बन्धमा पनि अधिकार क्षेत्र कायम गर्न सक्नेछः
  - (क) सम्बन्धित राज्य पक्षको नागरिक विरुद्ध कसूर गरिएमा; वा
  - (ख) सम्बन्धित राज्य पक्षको नागरिकद्वारा वा सो राज्य पक्षको क्षेत्रभित्र बसोबास गर्दै आएको राज्यविहीन व्यक्तिले कसूर गरेमा; वा

- (ग) सो कसूर यस महासन्धिको धारा २३ को प्रकरण १ (ख) (ii) अन्तर्गत स्थापित कसूर भएको र यस महासन्धिको धारा २३ को प्रकरण १ (क) (i) वा (ii) वा (ख) (i) अन्तर्गत स्थापित कसूर आफ्नो क्षेत्रभित्र गर्ने उद्देश्यले आफ्नो क्षेत्र बाहिर रही गरेमा;
- (घ) राज्य पक्षकै विरुद्धमा कसूर गरिएकोमा ।
३. यस महासन्धिको धारा ४४ को प्रयोजनका लागि, प्रत्येक राज्य पक्षले यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरको कुनै आरोपित कसूरदार आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेको र त्यस्तो व्यक्ति आफ्नो नागरिक भएको भन्ने मात्र आधारमा निजलाई सुपुर्दगी नगरिएको अवस्थामा त्यस्तो कसूरमा अधिकार क्षेत्र स्थापित गर्न आवश्यकता अनुसारका उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।
४. प्रत्येक राज्य पक्षले यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरका सम्बन्धमा आरोपित कसूरदार आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेको र निजलाई सुपुर्दगी नगरिएकोमा आफ्नो क्षेत्राधिकार स्थापित गर्न आवश्यकता अनुसारका उपाय अवलम्बन गर्न सक्नेछ ।
५. यदि कुनै राज्य पक्षलाई यस धाराको प्रकरण १ र २ को अधिकार क्षेत्रको प्रयोग गर्ने क्रममा अर्को कुनै राज्य पक्षले सोही व्यवहारका सम्बन्धमा अनुसन्धान, अभियोजन वा न्यायिक कारवाही गरिरहेको भन्ने कुराको सूचना प्राप्त भएमा वा अन्य कुनै तरिकाबाट जानकारी हुन आएमा, ती राज्यका सक्षम निकायहरूले उपयुक्तता अनुरूप आफ्ना कामहरूमा समन्वय गर्ने उद्देश्यले एकअर्का बीच परामर्श गर्नेछन् ।
६. अन्तर्राष्ट्रिय कानूनका सामान्य मापदण्डको विपरीत नहुने गरी, राज्य पक्षले स्थापित गरेको फौजदारी अधिकार क्षेत्रको प्रयोगलाई यो महासन्धिले अन्यथा गर्नेछैन ।

परिच्छेद- चार

अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग

धारा ४३

अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग

१. राज्य पक्षहरूले फौजदारी विषयमा यस महासन्धिको धारा ४४ देखि ५० बमोजिम सहयोग गर्नेछन् । उपयुक्त भएसम्म र आफ्नो मुलुकका कानूनको अनुकूल रहेसम्म, राज्य पक्षहरूले भ्रष्टाचारसँग सम्बन्धित देवानी र प्रशासनिक विषयहरूको अनुसन्धान र कारवाहीमा एक अर्कालाई सहायता पुऱ्याउन विचार गर्नेछन् ।
२. अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगका विषयहरूमा दोहोरो अपराधिकतालाई बाञ्छनीय ठानिएको अवस्थामा, यदि सहयोगको अपेक्षा गरिएको कसूरसँग सम्बन्धित व्यवहार दुवै राज्य पक्षका कानूनहरू अन्तर्गत फौजदारी कसूर मानिएको छ भने अनुरोध गरिएको राज्य पक्षको कानूनले समान तहको कसूरमा राखे वा नराखेको वा अनुरोधकर्ता राज्यको कानूनमा कसूरलाई उही शब्दावलीबाट नामाङ्कित गरिए वा नगरिएको जेसुकै भए पनि त्यस्ता शर्तहरू पूरा भएको मानिनेछन् ।

धारा ४४

सुपुर्दगी

१. यो धारा यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरहरूका सम्बन्धमा सुपुर्दगीको लागि अनुरोध गरिएको व्यक्ति अनुरोध गरिएको राज्यभित्र रहेको अवस्थामा लागू हुनेछ । तर सुपुर्दगीको लागि अनुरोध गरिएको कसूर अनुरोधकर्ता र अनुरोध गरिएका दुवै राज्यका आ-आफ्नो मुलुकका कानून अन्तर्गत दण्डनीय हुनुपर्नेछ ।
२. यस धाराको प्रकरण १ का प्रावधानहरूमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै राज्य पक्षले उसको कानूनले अनुमति दिएमा आफ्नो मुलुकको कानूनले दण्डनीय नभएको भए पनि यो महासन्धिबाट व्यवस्था गरिएका कसूरहरूसँग सम्बन्धित व्यक्तिलाई सुपुर्दगी गर्न सक्नेछ ।

३. सुपुर्दगीको लागि अनुरोध गरिएको विषयभित्र धेरै भिन्न भिन्न कसूरहरू समावेश भएको अवस्थामा कम्तीमा एउटा कसूर यस धारा अन्तर्गत सुपुर्दगीयोग्य भएमा र ती मध्ये कुनै कसूर सजायको अवधिका हिसाबले सुपुर्दगीयोग्य नभएमा पनि यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरसँग सम्बन्धित भएमा अनुरोध गरिएको राज्यले ती कसूरहरूका सम्बन्धमा पनि यो धारा लागू गर्न सक्नेछ ।
४. राज्य पक्षहरू बीच विद्यमान रहेका कुनै पनि सुपुर्दगी सन्धिहरूमा यो धारा लागू हुने कसूरहरू सुपुर्दगीयोग्य कसूरको रूपमा समावेश भएको मानिनेछ । राज्य पक्षले अब उप्रान्त आफूहरू बीच सम्पन्न हुने प्रत्येक सुपुर्दगी सन्धिमा यस्ता कसूरहरू सुपुर्दगीयोग्य कसूरको रूपमा समावेश गर्ने जिम्मेवारी ग्रहण गर्दछन् । कुनै राज्य पक्षको कानूनले यसै महासन्धिलाई सुपुर्दगीको आधारको रूपमा प्रयोग गर्ने अनुमति दिएको अवस्थामा सो राज्यले यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरहरूलाई राजनीतिक कसूर मान्नेछैन ।
५. यदि कुनै राज्य पक्षले सुपुर्दगीलाई सन्धिको आधारमा मात्र गर्न सकिने गरी सशर्त बनाएकोमा त्यस्तो सुपुर्दगी सम्झौता नभएको अर्को कुनै राज्य पक्षबाट सुपुर्दगीको अनुरोध प्राप्त गरेमा, त्यस्तो राज्यले यो धारा लागू हुने कसूरका सम्बन्धमा यसै महासन्धिलाई सुपुर्दगीको कानूनी आधारको रूपमा विचार गर्न सक्नेछ ।
६. कुनै राज्य पक्षले सुपुर्दगीलाई सन्धिको आधारमा मात्र गर्ने गरी सशर्त बनाएमा देहाय बमोजिम गर्नेछ :
  - (क) यस महासन्धिको अनुमोदन, स्वीकृति वा सहमति वा सम्मिलनको लिखत दाखिला गर्ने समयमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवलाई यस महासन्धिको अन्य पक्षसँग सुपुर्दगी सम्बन्धी सहयोग गर्दा यसै महासन्धिलाई कानूनी आधारको रूपमा लिने वा नलिने कुराबारे सूचित गर्नेछ; र
  - (ख) यदि कुनै राज्य पक्षले यस महासन्धिलाई सुपुर्दगी सम्बन्धी सहयोगको कानूनी आधारको रूपमा ग्रहण नगर्ने भएमा, यो धारा लागू गर्नका लागि यो महासन्धिको अर्को राज्य पक्षसँग उपयुक्तता अनुसार सुपुर्दगी सन्धि गर्ने प्रयास गर्नेछ ।
७. सुपुर्दगी सन्धि हतुपने शर्त नराख्ने राज्य पक्षहरूले यो धारा लागू हुने कसूरहरूलाई एकआपसमा सुपुर्दगीयोग्य कसूरको रूपमा मान्यता दिनेछन् ।
८. सुपुर्दगी अनुरोध गरिने राज्यको आफ्नै कानून वा लागू हुने सुपुर्दगी सन्धिको शर्तहरूका अधीनस्थ हुनेछ जसमा, अन्य कुराका अतिरिक्त सुपुर्दगी गर्न न्यूनतम सजाय आवश्यक पर्ने शर्त र सुपुर्दगी गर्न इन्कार गर्न सक्ने आधारहरू समावेश हुनेछन् ।
९. राज्य पक्षहरूले, आफ्नो मुलुकको कानूनका अधीनमा रही, यो धारा लागू हुने कुनै पनि कसूरका सम्बन्धमा सुपुर्दगी सम्बन्धी कार्यविधि विकसित गर्न र सो सम्बन्धमा प्रमाण सम्बन्धी व्यवस्था सरलीकृत गर्न प्रयास गर्नेछन् ।
१०. अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले, आफ्नो मुलुकको कानून र आफ्ना सुपुर्दगी सन्धिहरूको अधीनमा रही अनुरोधकर्ता राज्यको अनुरोधमा तथा सम्बद्ध परिस्थितिको अनिवार्यता र अपरिहार्यताबाट सन्तुष्ट भएमा, सुपुर्दगीको निमित्त अपेक्षा गरिएको व्यक्ति आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेको भए निजलाई हिरासतमा लिने वा निजलाई सुपुर्दगीको कारवाहीमा उपस्थित गराउन अन्य समुचित उपायहरू अवलम्बन गर्न सक्नेछ ।
११. कुनै राज्य पक्षको क्षेत्रभित्र कुनै आरोपित कसूरदार फेला परेमा र त्यस्तो व्यक्ति आफ्नै देशको नागरिक भएको भन्ने एक मात्र आधारमा त्यस्तो व्यक्तिलाई सुपुर्दगी नगर्ने भएमा, सुपुर्दगी खोजिरहेको राज्य पक्षको अनुरोधमा, त्यस्तो व्यक्ति विरुद्ध अभियोजन गर्नका लागि त्यस्तो मुद्दा तत्काल सक्षम निकाय समक्ष पेश गर्नु त्यस्तो राज्य पक्षको दायित्व हुनेछ । त्यस्ता निकायहरूले आफ्नै राष्ट्रिय कानून अन्तर्गतको अन्य गम्भीर प्रकृतिको कसूरको मुद्दा सरह मानी निर्णय गर्ने र कारवाही अगाडि बढाउनेछन् । सम्बद्ध राज्य पक्षहरूले अभियोजनको प्रभावकारितालाई सुनिश्चित गर्न, खासगरी कार्यविधिगत र प्रमाण सम्बन्धी पक्षहरूमा एकअर्कालाई सहयोग गर्नेछन् ।
१२. कदाचित कुनै राज्य पक्षले आफ्नो नागरिकलाई सुपुर्दगी वा शरणको अपेक्षा गरिएको सुनुवाई वा कारवाहीको परिणामस्वरूप गरिएको सजाय भोग्नका निमित्त त्यस्तो व्यक्तिलाई आफ्नै मुलुकमा फिर्ता पठाउनुपर्ने शर्त

अनुरूप सुपुर्दगी वा अन्य तरिकाले शरणागत गर्न सक्नेगरी आफ्नो मुलुकको कानूनले अनुमति प्रदान गरेकोमा र त्यस्तो राज्य पक्ष तथा त्यस्तो व्यक्तिको सुपुर्दगीको अपेक्षा गरिरहेको राज्य पक्ष सो विकल्प र अरू समुचित देखिएका शर्तमा सहमत भएमा यस्तो सशर्त सुपुर्दगी वा शरण पनि यस धाराको प्रकरण ११ मा व्यवस्थित दायित्व निर्वाहका लागि पर्याप्त हुनेछ ।

१३. यदि सजाय कार्यान्वयन गर्ने उद्देश्यका लागि सुपुर्दगी माग गरिएकोमा त्यसरी माग गरिएको व्यक्ति अनुरोध गरिने राज्यको नागरिक भएका कारण इन्कार गरिएको छ भने, अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानूनले अनुमति दिएमा र त्यस्तो कानूनका आवश्यक शर्तका अनुकूल हुने गरी, अनुरोधकर्ता राज्यको आग्रहमा सो राज्यको आफ्नो कानून अन्तर्गत दिइएको सजाय वा त्यसको बाँकी अंश कार्यान्वयन गर्न विचार गर्नेछ ।
१४. कुनै व्यक्तिका सम्बन्धमा यो धारा लागू हुने कसूरका सन्दर्भमा कारवाही चलिरहेकोमा त्यस्तो कारवाहीका प्रत्येक चरणहरूमा सो व्यक्तिलाई निज जुन राज्य पक्षको क्षेत्रभित्र छ त्यस मुलुकको कानूनबाट प्रदत्त सबै अधिकारहरू र प्रत्याभूतिहरू लगायत न्यायपूर्ण उपचारको प्रत्याभूति गरिनेछ ।
१५. यस महासन्धिको कुनै पनि कुराको व्याख्या गर्दा कुनै व्यक्तिलाई निजको लिङ्ग, जाति, धर्म, राष्ट्रियता, जातीय उत्पत्ति वा राजनीतिक विचारका आधारमा अभियोजन वा सजाय गर्ने प्रयोजनको लागि अनुरोध गरिएको हो भनी अनुरोध गरिने राज्य पक्षले विश्वास गर्नसक्ने सारभूत आधार भएमा वा अनुरोधको पालना गर्दा उल्लिखित मध्ये कुनै आधारमा निजका प्रति पूर्वाग्रही बन्ने अवस्था भएमा सुपुर्दगी गर्ने पर्ने दायित्व रहेको भनी व्याख्या गरिनेछैन ।
१६. राज्य पक्षहरूले सम्बन्धित कसूरमा वित्तीय विषयहरू पनि समावेश भएको भन्ने एउटै आधारमा मात्र सुपुर्दगीको अनुरोधलाई इन्कार गर्नसक्ने छैनन् ।
१७. सुपुर्दगी गर्न इन्कार गर्नुपूर्व अनुरोध गरिने राज्य पक्षले अनुरोधकर्ता राज्य पक्षलाई उपयुक्त भएसम्म आफ्नो राय प्रस्तुत गर्न पर्याप्त मौका प्रदान गर्न र आरोपसँग सम्बन्धित सूचना उपलब्ध गराउन अनुरोधकर्ता राज्यसँग परामर्श गर्नेछ ।
१८. राज्य पक्षहरूले सुपुर्दगी कार्यान्वित गर्न वा त्यसको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्नका लागि द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्ध गर्न प्रयत्न गर्नेछन् ।

धारा ४५

सजाय पाएका व्यक्तिको हस्तान्तरण

राज्य पक्षहरूले यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरका सम्बन्धमा सजाय पाएका व्यक्तिहरूलाई कैद गर्न वा उनीहरूलाई अन्य प्रकारको स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गरी तत्स्थानमै सजाय पूरा गर्नसक्ने व्यवस्था गर्न त्यस्ता व्यक्तिलाई आफ्नै क्षेत्रमा हस्तान्तरण गर्न द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्ध गर्न विचार गर्न सक्नेछन् ।

धारा ४६

पारस्परिक कानूनी सहायता

१. राज्य पक्षहरूले यस महासन्धिमा व्यवस्था गरिएका कसूरहरूसँग सम्बन्धित अनुसन्धान, अभियोजन र न्यायिक कारवाहीमा यथासम्भव उदार रूपमा एकआपसमा पारस्परिक कानूनी सहायता प्रदान गर्नेछन् ।
२. अनुरोधकर्ता राज्यमा महासन्धिको धारा २६ बमोजिम कानूनी व्यक्तिलाई उत्तरदायी बनाउन सक्ने गरी त्यस्तो कसूरको अनुसन्धान, अभियोजन र न्यायिक कारवाहीमा अनुरोध गरिने राज्यका सम्बद्ध कानून, सन्धि, सम्झौता र प्रबन्ध अन्तर्गत सम्भव भएसम्म व्यापक रूपमा पारस्परिक कानूनी सहायता प्रदान गरिनेछ ।
३. यस धारा बमोजिम पारस्परिक कानूनी सहायता प्रदान गर्दा देहायका कुनै उद्देश्यका लागि गर्न सकिनेछ :-
(क) व्यक्तिहरूबाट प्रमाण वा बयान लिनका लागि;

- (ख) न्यायिक लिखतहरू तामेल गराउनका लागि;
- (ग) खानतलासी, बरामदी र रोक्का राख्ने कार्य कार्यान्वित गर्नका लागि;
- (घ) वस्तु र स्थानको जाँचका लागि;
- (ङ) सूचना, प्रमाणजन्य वस्तु र विशेषज्ञको मूल्याङ्कन प्रदान गर्नका लागि;
- (च) सरकारी, बैकिङ्ग, वित्तीय, संस्थानजन्य वा व्यावसायिक अभिलेख लगायत सम्बद्ध लिखत र अभिलेखका मूल वा प्रमाणित प्रति प्रदान गर्नका लागि;
- (छ) अपराधिक आर्जन, सम्पत्ति, अन्य माध्यमहरू वा प्रमाणजन्य उद्देश्यका लागि अन्य चिज वस्तुहरूको पहिचान गर्ने वा पत्ता लगाउने कार्य गर्नका लागि;
- (ज) अनुरोधकर्ता राज्यमा व्यक्तिहरूको स्वैच्छिक उपस्थितिलाई सुविधाजनक बनाउनका लागि;
- (झ) अनुरोध गरिने राज्यको आफ्नो मुलुकको कानूनको प्रतिकूल नहुने अन्य कुनै पनि सहयोगका लागि;
- (ञ) यस महासन्धिको परिच्छेद पाँचका प्रावधान बमोजिम अपराधिक आर्जनको पहिचान, रोक्का र पत्ता लगाउने कार्य गर्नका लागि;
- (ट) यस महासन्धिको परिच्छेद- पाँचका प्रावधान बमोजिम सम्पत्ति फिर्ताका लागि ।
४. राज्य पक्षका सक्षम निकायहरूले आफ्नो मुलुकको कानूनको प्रतिकूल नहुने गरी, पूर्व अनुरोध बेगर नै पनि अर्को राज्य पक्षको सक्षम निकायलाई फौजदारी विषयसँग सम्बन्धित त्यस्ता सूचनाहरू, जुन सूचनाले छानविन वा फौजदारी कारवाहीलाई अधि बढाउन वा सफलतापूर्वक सम्पन्न गर्नका लागि सहयोग पुऱ्याउन सक्छ वा यस महासन्धि बमोजिम पछिल्लो राज्यद्वारा तयार गरिएको अनुरोधको रूप लिन सक्छ भन्ने विश्वास भएमा, त्यस्ता सूचना प्रसार गर्न सक्नेछन् ।
५. यस धाराको प्रकरण ४ बमोजिम सूचना प्रसार गर्दा सूचना प्रदायक राज्यका सक्षम निकायहरू समक्ष चलिरहेको छानविन र फौजदारी कारवाहीहरूलाई प्रतिकूल प्रभाव नपार्ने गरी गरिनेछ । सूचना प्राप्त गर्ने सक्षम निकायहरूले पूर्वोक्त सूचना अस्थायी रूपमा समेत गोप्य राख्ने वा यसको प्रयोगमा बन्देज लगाउने अनुरोधको पालना गर्नेछन् । तथापि, यसले सूचना प्राप्तकर्ता राज्य पक्षलाई आरोपित व्यक्तिलाई आफ्नो कारवाहीको क्रममा निरपराध घोषित गर्ने किसिमका सूचना सार्वजनिक गर्न रोक लगाउनेछैन । यस्तो अवस्थामा, सूचना प्राप्त गर्ने राज्य पक्षले सूचनादाता राज्य पक्षलाई त्यस्तो सूचना सार्वजनिक गर्नुपूर्व सूचित गर्नेछ र त्यस्तो अनुरोध भएमा सूचनादाता राज्य पक्षसँग परामर्श गर्नेछ । कुनै अपवाद स्वरूप पूर्व सूचना दिन सम्भव नभएमा, सूचना प्राप्त गर्ने राज्य पक्षले सूचना प्रदायक राज्य पक्षलाई बिना कुनै ढिलाई सूचना सार्वजनिक गरेको कुरा जानकारी गराउनेछ ।
६. यस धाराका प्रावधानहरूले पारस्परिक कानूनी सहायता सम्बन्धी विद्यमान वा पछि लागू हुने अन्य कुनै द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सन्धिलाई पूर्ण वा आंशिक रूपमा प्रभाव पार्नेछैनन् ।
७. सम्बद्ध राज्य पक्षहरू कुनै पारस्परिक कानूनी सहायता सम्बन्धी सन्धिबाट बाध्यकारी नभएको अवस्थामा यस धारा अन्तर्गत गरिएका अनुरोधका सम्बन्धमा यस धाराका प्रकरण ९ देखि २९ सम्मका व्यवस्थाहरू लागू हुनेछन् । ती राज्य पक्षहरू त्यस्तो कुनै सन्धिबाट बाँधिँएको अवस्था भएमा त्यस्तो सन्धिको समानान्तर प्रावधानका सट्टामा यस धाराका प्रकरण ९ देखि २९ सम्मका व्यवस्थाहरू लागू गर्न राज्यहरू सहमत नभएसम्म तिनै (सन्धिको) प्रावधानहरू लागू हुनेछन् । राज्य पक्षहरूलाई सहयोग प्रदान गर्ने अवस्थामा ती प्रावधानहरू लागू गर्न जोडदार रूपमा प्रोत्साहित गरिन्छ ।
८. राज्य पक्षहरूले बैक गोप्यताको आधारमा यस धारा बमोजिमको पारस्परिक कानूनी सहायता प्रदान गर्न इन्कार गर्ने छैनन् ।
९. (क) अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले दोहोरो अपराधिकताको अभाव रहेको अवस्थामा यस धारा बमोजिम सहयोगको लागि गरिएको अनुरोधको प्रत्युत्तरमा यस महासन्धिको धारा १ मा वर्णित उद्देश्यहरूलाई ध्यानमा राख्नेछ ।

- (ख) राज्य पक्षहरूले दोहोरो आपराधिकताको अभाव रहेको भन्ने आधारमा यस धारा बमोजिम सहायता प्रदान गर्न इन्कार गर्न सक्नेछन् । तथापि, अनुरोध गरिएको राज्यले, आफ्नो कानूनी पद्धतिका आधार भूत अवधारणाहरूको अनुकूल कुनै गरी दबावमूलक कार्य समावेश नहुने गरी सहायता प्रदान गर्नेछ । कुनै अनुरोधमा अति सामान्य प्रकृतिको विषय समावेश भएको वा यो महासन्धिको अन्य प्रावधान अन्तर्गत नै अपेक्षित सहयोग वा सहायता प्राप्त हुने भएमा यस्तो सहायता गर्न इन्कार गर्न सकिनेछ ।
- (ग) प्रत्येक राज्य पक्षले दोहोरो आपराधिकताको अभाव रहेको अवस्थामा पनि यस धारा बमोजिमको सहायतालाई विस्तृत स्वरूप प्रदान गर्न सक्षम बनाउन आवश्यकता अनुरूपका उपायहरू अवलम्बन गर्नेतर्फ विचार गर्न सक्नेछ ।

१०. कुनै व्यक्ति एक राज्य पक्षको क्षेत्रभित्र थुनामा रहेको वा सजाय भोगिरहेको अवस्थामा त्यस्तो व्यक्तिलाई यस महासन्धिद्वारा कसूर कायम गरिएका विषयमा अनुसन्धान वा अभियोजन वा न्यायिक कारवाहीका सिलसिलामा पहिचान, साक्षी परीक्षण वा प्रमाण प्राप्त गर्ने सम्बन्धमा वा अन्य सहायता प्रदान गर्ने उद्देश्यका लागि अर्को राज्य पक्ष समक्ष उपस्थित गराउन अनुरोध गरिएकोमा, देहायका अवस्थाहरू पूरा भएको भए त्यस्तो व्यक्तिलाई हस्तान्तरण गर्न सकिनेछ :-

- (क) त्यस्तो व्यक्तिले स्वतन्त्रतापूर्वक जानकारीयुक्त सहमति दिएमा;
- (ख) दुवै राज्य पक्षका सक्षम निकायहरू आफूहरूले समुचित सम्भेका शर्तहरूको अधीनमा रही सहमत भएमा ।

११. यस धाराको प्रकरण १० को प्रयोजनका लागि :

- (क) जुन राज्य पक्ष समक्ष व्यक्ति हस्तान्तरण भएको हो सो राज्यलाई, जुन राज्यबाट त्यस्तो व्यक्ति हस्तान्तरण गरिएको हो सो राज्य पक्षले अन्यथा अनुरोध गरेमा वा अख्तियारी दिएमा बाहेक त्यस्तो व्यक्तिलाई हिरासतमा राख्ने अख्तियारी वा दायित्व हुनेछ ।
- (ख) जुन राज्य पक्ष समक्ष त्यस्तो व्यक्ति हस्तान्तरण भएको हो सो राज्यले, जुन राज्य पक्षबाट त्यस्तो व्यक्ति हस्तान्तरण गरिएको हो सो राज्यको हिरासतमा त्यस्तो व्यक्तिलाई दुवै राज्य पक्षका सक्षम निकायहरूबाट तत्काल वा अन्यथा सहमति भए बमोजिम बिना कुनै ढिलाई फिर्ता पठाउनुपर्ने दायित्व निर्वाह गर्नेछ ।
- (ग) जुन राज्य पक्षबाट त्यस्तो व्यक्तिलाई हस्तान्तरण गरिएको हो सो राज्यले त्यस्तो व्यक्तिलाई हस्तान्तरण गरिएको राज्यबाट फर्काउनका लागि सुपुर्दगीको कारवाहीको प्रारम्भ गर्न आवश्यक हुनेछैन ।
- (घ) एउटा राज्य पक्षबाट अर्को राज्य पक्षमा हस्तान्तरण भई त्यस्तो व्यक्तिले हिरासतमा बसेकोमा निजले हस्तान्तरण गर्ने राज्यमा सजाय भोगे सरह त्यस्तो हिरासतमा बसेको अवधिको सजायमा छुट पाउनेछ ।

१२. जुन राज्य पक्षबाट त्यस्तो व्यक्ति यस धाराको प्रकरण १० र ११ बमोजिम हस्तान्तरण गरिएको हो सो राज्य सहमत नभएसम्म, त्यस्तो व्यक्ति जुनसुकै राष्ट्रियताको भए पनि, निजलाई जुन राज्यबाट हस्तान्तरण गरिएको हो, सो राज्यबाट प्रस्थान गर्नुपूर्व जुन राज्यमा त्यस्तो व्यक्तिलाई हस्तान्तरण गरिएको हो सो राज्यमा कुनै कार्य गरेको नगरेकोमा अभियोजन गरिने, थुनिने, दण्डित गरिने वा निजको कुनै पनि वैयक्तिक स्वतन्त्रतामा बन्देज लगाइने छैन ।

१३. प्रत्येक राज्य पक्षले पारस्परिक कानूनी सहायता सम्बन्धी अनुरोधहरू ग्रहण गर्ने र ती अनुरोधलाई कार्यान्वित गर्ने वा कार्यान्वयन गर्ने सक्षम निकायमा पठाउने उत्तरदायित्व र अधिकार भएको एउटा केन्द्रीय निकायको व्यवस्था गर्नेछ । कुनै राज्य पक्षको पारस्परिक कानूनी सहायता सम्बन्धी पृथक पद्धति रहेको कुनै खास प्रदेश वा क्षेत्र भएमा त्यस्तो राज्यले त्यस्तो प्रदेश वा क्षेत्रका लागि सोही कार्य गर्न खास केन्द्रीय निकायको व्यवस्था गर्न सक्नेछ । केन्द्रीय निकायहरूले प्राप्त अनुरोधको द्रुत र समुचित कार्यान्वयन एवं आदान-प्रदान कार्यलाई

सुनिश्चित गर्नेछन् । केन्द्रीय निकायले प्राप्त अनुरोधलाई कार्यान्वयनको निम्ति सक्षम निकायमा पठाएकोमा त्यसले त्यस्तो सक्षम निकायलाई सो अनुरोधको द्रुत र समुचित कार्यान्वयनको लागि प्रोत्साहित गर्नेछ । यस महासन्धिको अनुमोदन, स्वीकृति वा सहमति वा सम्मिलनको लिखत दाखिला गर्ने समयमा प्रत्येक राज्य पक्षले संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवलाई यस उद्देश्यका लागि व्यवस्था गरिएको केन्द्रीय निकायका बारेमा सूचित गर्नेछ । पारस्परिक कानूनी सहायता र सो विषयका अन्य सूचना सम्बन्धी अनुरोध पठाउँदा राज्य पक्षहरूले व्यवस्था गरेका केन्द्रीय निकायमा पठाइनेछ । राज्य पक्षको अधिकारमा प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी यस्ता अनुरोध र सूचनाहरू कूटनैतिक माध्यम मार्फत सम्बोधित हुन र अत्यावश्यक अवस्थाहरूमा राज्य पक्षहरू मञ्जुर गरेमा यथासम्भव अन्तर्राष्ट्रिय फौजदारी प्रहरी सङ्गठन मार्फत प्रेषित गर्ने व्यवस्था हुनेछ ।

१४. अनुरोधहरू लिखित रूपमा वा सम्भव भएसम्म लिखित अभिलेख तयार गर्न सक्ने माध्यमको प्रयोगद्वारा अनुरोध गरिने राज्य पक्षलाई मान्य हुने भाषामा गरिनेछ, साथै त्यस्तो राज्यले आधिकारिकता स्थापित गर्न सक्ने अवस्था अनुरूप गरिनेछ । यस महासन्धिको अनुमोदन, स्वीकृति वा सहमति वा सम्मिलनको लिखत दाखिला गर्ने समयमा प्रत्येक राज्य पक्षले संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवलाई आफूलाई स्वीकार्य हुने भाषा वा भाषाहरू बारे सूचित गर्नेछ । अपरिहार्य अवस्था र राज्य पक्षहरूले सहमति जनाएको स्थितिमा अनुरोधहरू मौखिक रूपमा पनि गर्न सकिनेछ, तर यथासक्य छिटो त्यसलाई लिखित रूपबाट पुष्टि गरिनेछ ।

१५. पारस्परिक कानूनी सहायता सम्बन्धी अनुरोधमा देहायका कुरा हुनेछन् :

- (क) अनुरोध गर्ने निकायको पहिचान हुने कुरा;
- (ख) अनुसन्धान, अभियोजन वा न्यायिक कारवाही गरिरहेको निकायको नाम र त्यसका कार्यहरू तथा अनुरोधसँग सम्बन्धित अनुसन्धान, अभियोजन वा न्यायिक कारवाहीको विषयवस्तु र त्यसको प्रकृति;
- (ग) न्यायिक लिखतहरू तामेल गर्ने उद्देश्यसँग सम्बन्धित अनुरोधहरू बाहेकका विषयमा सम्बद्ध तथ्यहरूको सारांश;
- (घ) अपेक्षा गरिएको सहयोगको स्वरूप र अनुरोधकर्ता राज्यले पालना गर्नुपर्ने ठानेको कुनै खास कार्यविधिको विवरण;
- (ङ) सम्भव भएसम्म सम्बद्ध व्यक्तिको पहिचान, अवस्थिति र राष्ट्रियता; र
- (च) प्रमाण, सूचना र कारवाहीको अपेक्षा गर्नुको उद्देश्य ।

१६. अनुरोध गरिने राज्य पक्षले त्यस्तो अनुरोध कार्यान्वित गर्न सक्ने भएमा वा आफ्नो मुलुकको कानून अनुरूप त्यस्तो अनुरोध कार्यान्वित गर्न आवश्यक पर्ने ठानेमा थप सूचनाको लागि आग्रह गर्न सक्नेछ ।

१७. कुनै अनुरोधको कार्यान्वयन गर्दा अनुरोध गरिने राज्य पक्षको आफ्नै मुलुकको कानून अनुसार र अनुरोध गरिने राज्य पक्षकै कानूनको प्रतिकूल नहुने हदसम्म र सम्भव भएसम्म अनुरोधमा उल्लिखित कार्यविधि बमोजिम कार्यान्वित गरिनेछ ।

१८. आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तसँग अनुकूल हुने तथा सम्भव भएसम्म कुनै व्यक्ति एउटा राज्य पक्षको क्षेत्रभित्र रहेको र त्यस्तो व्यक्तिलाई अर्को राज्य पक्षको न्यायिक निकायद्वारा साक्षी वा विशेषज्ञका रूपमा सुनुवाई गर्नुपर्ने भएमा, पहिलो राज्य पक्षले अर्को राज्य पक्षको अनुरोधमा, सम्बन्धित व्यक्ति अनुरोधकर्ता राज्यको क्षेत्रमा वैयक्तिक रूपमा उपस्थित हुन सम्भव नभएमा वा इच्छुक नभएमा, त्यस्तो व्यक्तिको सुनुवाई दृश्य सम्मेलन (video conference) बाट सम्पन्न गर्न अनुमति दिन सक्नेछ । राज्य पक्षहरू अनुरोधकर्ता राज्य पक्षको न्यायिक निकायबाट सुनुवाईको सञ्चालन गर्न र अनुरोध गरिने राज्यको न्यायिक निकायका तर्फबाट उपस्थित रही त्यस्तो सुनुवाई गर्न सहमत हुन सक्नेछन् ।

१९. अनुरोधकर्ता राज्य पक्षले, अनुरोध गरिएको राज्य पक्षको पूर्व सहमति बिना, अनुरोधमा उल्लेख भए भन्दा बाहेकका अनुसन्धान, अभियोजन वा न्यायिक कार्यवाहीका लागि, त्यस्तो अनुरोध गरिएको राज्य पक्षद्वारा उपलब्ध गराइएका सूचना वा प्रमाण प्रसार गर्ने वा प्रयोग गर्ने छैनन् । यस प्रकरणमा उल्लेख भएका कुनै

पनि कुराले अनुरोधकर्ता राज्य पक्षलाई आफ्नो कारवाहीको सिलसिलामा कुनै अभियुक्तलाई निरपराध घोषित गर्ने किसिमका सूचना वा प्रमाण, खुलस्त गर्नबाट रोक्नेछैन । पछिल्लो अवस्थामा, अनुरोधकर्ता राज्यले खुलस्त गर्नु अगाडि अनुरोध गरिने राज्य पक्षलाई सूचित गर्नेछ, र त्यसरी अनुरोध गरिएकोमा अनुरोध गरिने राज्य पक्षसँग परामर्श गर्नेछ । यदि, कुनै अपवादात्मक अवस्थामा, पूर्व सूचना सम्भव नभएमा अनुरोधकर्ता राज्य पक्षले अनुरोध गरिने राज्य पक्षलाई खुलस्त गरिएको विषयका बारेमा बिना कुनै ढिलाई सूचना गर्नेछ ।

२०. अनुरोधकर्ता राज्य पक्षले अनुरोध गरिने राज्य पक्षसँग अनुरोध कार्यान्वयन गर्न आवश्यक पर्ने हदसम्म बाहेक अनुरोधमा उल्लिखित तथ्य र सारलाई गोप्य राखिदिने अपेक्षा गर्न सक्नेछ । यदि अनुरोध गरिने राज्य पक्षले गोप्यता कायम राख्नुपर्ने शर्तको पालना गर्न नसक्ने भएमा अनुरोधकर्ता राज्य पक्षलाई तत्कालै सूचित गर्नेछ ।

२१. पारस्परिक कानूनी सहायता निम्न अवस्थामा इन्कार गर्न सकिनेछ :

- (क) यसै धाराका प्रावधान अनुरूप अनुरोध गरिएको नभएमा;
- (ख) अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले त्यस्तो अनुरोध कार्यान्वयन गर्दा आफ्नो सार्वभौमिकता, सुरक्षा, सार्वजनिक सुव्यवस्था वा अन्य आधारभूत हितको प्रतिकूल हुने लागेमा;
- (ग) आफ्नै अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत त्यस्तै प्रकारको कुनै कसूरसँग सम्बन्धित अनुसन्धान, अभियोजन र न्यायिक कारवाहीको अधीनमा रही, अनुरोध गरिएको कार्यलाई अगाडि बढाउन अनुरोध गरिएको राज्य पक्षका निकायहरूलाई आफ्नै मुलुकको कानूनद्वारा निषेधित अवस्था भएमा;
- (घ) अनुरोध बमोजिम आपसी कानूनी सहायता प्रदान गर्दा अनुरोध गरिएको राज्य पक्षको कानूनी पद्धति विपरीत हुन सक्ने भएमा ।

२२. राज्य पक्षहरूले सम्बन्धित कसूरमा वित्तीय विषयहरू पनि समावेश भएको भन्ने एउटै आधारमा पारस्परिक कानूनी सहायताको अनुरोधलाई इन्कार गर्नसक्ने छैनन् ।

२३. पारस्परिक कानूनी सहायता प्रदान नगर्नुका कारणहरू प्रदान गरिनेछ ।

२४. अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले मूलतः अनुरोधका आधारमा यथासक्य छिटो पारस्परिक कानूनी सहायताको अनुरोधलाई कार्यान्वयन गर्नेछ, र अनुरोधकर्ता राज्य पक्षले कुनै समयावधि सुझाव गरेको भए त्यसलाई सम्भव हुने पूर्ण हदसम्म ग्रहण गर्नेछ, र त्यसका लागि कारण पनि दिइनेछ । अनुरोधकर्ता राज्य पक्षले आफ्नो अनुरोधका सम्बन्धमा सन्तुष्ट हुन अनुरोध गरिएको राज्यद्वारा लिइएका उपायहरूको स्थिति र प्रगतिसँग सम्बन्धित सूचनाका लागि तर्कसङ्गत अनुरोध गर्न सक्नेछ । अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले, अनुरोधकर्ता राज्यका तर्कसङ्गत अनुरोधका सम्बन्धमा अनुरोधको स्थिति र अनुरोध अधि बढाउँदाको प्रगतिको बारे जवाफ दिनेछ । अनुरोधकर्ता राज्यलाई तदुपरान्त सहायता आवश्यक नभएमा सोको सूचना तत्कालै अनुरोध गरिएको राज्य पक्षलाई प्रदान गर्नेछ ।

२५. अनुरोध गरिएको राज्यद्वारा चलिरहेको अनुसन्धान, अभियोजन वा न्यायिक कारवाहीमा हस्तक्षेप पुऱ्याउने आधारमा पारस्परिक कानूनी सहायतालाई स्थगित गर्न सकिनेछ ।

२६. यस धाराको प्रकरण २१ बमोजिम इन्कार गर्नु वा प्रकरण २५ बमोजिम कार्यान्वयन कार्यलाई स्थगित गर्नुभन्दा अगाडि, अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले आवश्यक सम्झे अनुरूपका अवस्था र शर्तहरूका अधीनमा रही सहायता प्रदान गर्न सकिने वा नसकिने भन्ने विषयमा विचार गर्न अनुरोधकर्ता राज्य पक्षसँग परामर्श गर्नेछ । यदि अनुरोधकर्ता राज्य पक्षले त्यस्ता शर्तहरूको अधीनमा रही सहायता स्वीकार गरेमा ती शर्तहरूको पालना गर्नेछ ।

२७. यस धाराको प्रकरण १२ को कार्यान्वयनको प्रतिकूल नहुने गरी, कुनै साक्षी, विशेषज्ञ वा अन्य व्यक्तिले, अनुरोधकर्ता राज्यको अनुरोधमा, अनुरोधकर्ता राज्यको क्षेत्रभित्र कारवाहीमा प्रमाण दिन वा अनुसन्धान, अभियोजन वा न्यायिक कारवाहीमा सहयोग पुऱ्याउन सहमति प्रदान गरेमा, त्यस्तो व्यक्तिलाई, अनुरोध गरिएको राज्य पक्षको क्षेत्रबाट प्रस्थान गर्नु अधि, निजले सो क्षेत्रमा कुनै कार्य गरी, नगरी वा सजाय

सुनाइएको अवस्थामा पनि, निजलाई अभियोजन गरिने, थुनिने, दण्डित गरिने वा निजको वैयक्तिक स्वतन्त्रता नियन्त्रित गरिने छैन । कुनै साक्षी वा विशेषज्ञ वा अन्य व्यक्तिलाई प्राप्त यस्तो सुरक्षित व्यवहार लगातार पन्ध्र दिनभन्दा बढीको समय पश्चात वा निजको उपस्थिति आवश्यक नभएको भन्ने कुराको आधिकारिक सूचना न्यायिक अधिकारीले सूचित गरेको मितिका सन्दर्भमा राज्य पक्षहरूले सहमति जनाएको समय पछि वा सो राज्य छोड्ने मौका प्रदान गरिएकोमा पनि अब त्यस्तो अनुरोधकर्ता राज्यको क्षेत्रभित्र स्वेच्छिक रूपमा रहे बसेमा वा त्यस्तो मुलुकबाट बाहिर गए पनि आफ्नो स्वेच्छाले पुनः फर्केको अवस्थामा समाप्त हुनेछ ।

२८. सम्बन्धित राज्य पक्षहरूले अन्यथा सहमति जनाएको अवस्थामा बाहेक अनुरोध कार्यान्वयन सम्बन्धी साधारण खर्चहरू अनुरोध गरिएको राज्य पक्षद्वारा व्यहोरिनेछ । यदि अनुरोधका परिपालनाका लागि ठूलो वा विशेष किसिमको खर्च लागेमा वा लाग्ने भएमा सम्बन्धित राज्य पक्षहरूले अनुरोधको कार्यान्वयन कसरी गर्ने भन्ने लगायत कुन तरिकाबाट खर्च व्यहोर्ने भन्ने बारेका अवस्था र शर्तहरू सुनिश्चित गर्न परामर्श गर्नेछन् ।
२९. अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले :
- (क) आफ्नो मुलुकको कानून बमोजिम सर्वसाधारण जनतालाई उपलब्ध गराइने किसिमका आफूसँग रहेका सरकारी अभिलेख, लिखत वा सूचनाका प्रतिहरू अनुरोधकर्ता राज्य पक्षलाई प्रदान गर्नेछ;
- (ख) आफ्नो मुलुकको कानून बमोजिम सर्वसाधारण जनतालाई उपलब्ध नगराइने किसिमका आफूसँग रहेका कुनै सरकारी अभिलेख, लिखत वा सूचनाका प्रतिहरू उचित लागेका शर्तहरूको अधीनमा रही, आफ्नो विवेकमा, पूर्ण वा आंशिक रूपमा अनुरोधकर्ता राज्य पक्षलाई प्रदान गर्न सक्नेछ ।
३०. राज्य पक्षहरूले, यो धाराका प्रावधानहरूलाई व्यावहारिक प्रभाव दिन वा बढावा दिन र त्यसको उद्देश्य पूर्तिको लागि, आवश्यकता अनुसार द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्ध गर्ने सम्भावनातर्फ विचार गर्नेछन् ।

धारा ४७

फौजदारी कारवाहीको स्थानान्तरण

राज्य पक्षहरूले, अभियोजनमा ध्यान केन्द्रित गर्ने दृष्टिबाट, खासगरी ती मुद्दाहरू, जसमा विभिन्न अधिकार क्षेत्रहरू समावेश भएका छन्, लाई स्थानान्तरण गर्दा समुचित न्याय सम्पादनको हित संरक्षण हुने ठानेमा, यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरको अभियोजनको कारवाहीलाई एक अर्को राज्यमा स्थानान्तरण गर्ने सम्भावनातर्फ विचार गर्नेछन् ।

धारा ४८

कानून कार्यान्वयनमा सहयोग

१. राज्य पक्षहरूले यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका कसूरको प्रतिरोध गर्ने सिलसिलामा, आ-आफ्ना मुलुकका कानूनी र प्रशासनिक पद्धतिको अनुकूल हुने गरी, कानून कार्यान्वयन सम्बन्धी कार्यको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न एकअर्कासँग निकटस्थ रही सहयोग गर्नेछन् । राज्य पक्षहरूले मूलतः देहायका कार्य गर्न प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् :
- (क) सम्बन्धित राज्य पक्षहरूले समुचित ठानेमा अन्य फौजदारी क्रियाकलापहरूसँग सम्बन्ध राख्ने लगायत यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका कसूरका सबै पक्षहरूसँग सम्बन्धित सूचनाहरूको सुरक्षित र द्रुतदर आदान-प्रदान गर्नका लागि मार्ग प्रशस्त गर्न आफ्ना सक्षम निकायहरू, एजेन्सीहरू र सेवाहरूका बीच आवश्यकता अनुसार सञ्चारका सम्पर्क-सूत्रहरू स्थापना गर्ने र तिनको अभिवृद्धि गर्ने;
- (ख) यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका कसूरहरूसँग सम्बन्धित निम्न विषयमा छानविन गर्दा अरू राज्य पक्षहरूलाई सहयोग पुऱ्याउने :
- (i) त्यस्ता कसूरहरूमा संलग्न शंकास्पद व्यक्तिहरूको पहिचान, अवस्थिति र क्रियाकलापहरू वा सम्बद्ध अन्य व्यक्तिहरू रहेको स्थान,

- (ii) त्यस्ता कसूर गरी प्राप्त गरिएको अपराधिक आर्जन वा सम्पत्तिको ओहोर-दोहोर,
- (iii) त्यस्ता कसूर गर्दा प्रयोग गरिएका वा प्रयोग गर्ने इच्छा राखिएका सम्पत्ति, साधन र अन्य माध्यमहरूको ओहोर-दोहोर .
- (ग) विश्लेषण वा अनुसन्धानको प्रयोजनका लागि उपयुक्तता अनुसार वस्तुको आवश्यक अदत वा परिमाण उपलब्ध गराउने,
- (घ) यस महासन्धिबाट व्यवस्था गरिएका कसूर गर्न प्रयोग गरिएका गलत पहिचानका लागि प्रयोग भएका, जालसाज गरिएका, हेरफेर गरिएका वा भूट्टा लिखतहरू र लुकाउने छिपाउने सम्बन्धी क्रियाकलाप गर्ने अन्य साधनहरू लगायत खास प्रकारका साधन र तरिकाहरूसँग सम्बन्धित सूचना एक-अर्का राज्य पक्षबीच उपयुक्तता अनुरूप आदान-प्रदान गर्ने;
- (ङ) सम्बन्धित राज्य पक्षहरू बीच सम्पन्न द्विपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्धहरूको अधीनमा रही सम्पर्क अधिकारीहरूको पदस्थापन लगायत कर्मचारी र विशेषज्ञहरूको आदान-प्रदान अभिवृद्धि गर्न आफ्ना सक्षम निकायहरू, एजेन्सीहरू र सेवाहरू बीच प्रभावकारी समन्वयको मार्ग प्रशस्त गर्ने;
- (च) यस महासन्धिमा व्यवस्था गरिएका कसूरको अग्रिम पहिचानका लागि सूचनाहरूको आदान-प्रदान गर्ने र उपयुक्त हुने प्रशासनिक तथा अन्य उपायहरूमा समन्वय कायम गर्ने ।
२. यस महासन्धिलाई प्रभावकारिता प्रदान गर्ने दृष्टिले, राज्य पक्षहरूले, आफ्ना कानून कार्यान्वयन निकायहरू बीचको प्रत्यक्ष सहयोगका लागि द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्धहरूमा प्रवेश गर्न र पहिलेदेखि नै यसप्रकारका सम्झौता वा प्रबन्धहरू रहेकोमा तिनलाई संशोधन गर्नका लागि विचार गर्नेछन् । यसप्रकारका सम्झौता वा प्रबन्धहरू सम्बद्ध राज्य पक्षहरूको बीचमा नभएको अवस्थामा त्यस्ता राज्य पक्षहरूले यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका कसूरहरूका सम्बन्धमा पारस्परिक कानून कार्यान्वयन सहयोगको आधारशिलाको रूपमा यसै महासन्धिलाई स्वीकार गर्न विचार गर्न सक्नेछन् । राज्य पक्षहरूले आफ्ना कानून कार्यान्वयन गर्ने एजेन्सीहरू बीच सहयोग अभिवृद्धि गर्न उपयुक्तता अनुसार अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय सङ्गठनहरू लगायत सबै सम्झौता र प्रबन्धहरूको पूर्ण सदुपयोग गर्नेछन् ।
३. आधुनिक प्रविधि प्रयोग गरी गरिएका यस महासन्धिमा समाविष्ट कसूरहरूको प्रतिकार गर्न राज्य पक्षहरूले आफ्ना साधन स्रोतले भ्याएसम्म सहयोग गर्न प्रयास गर्नेछन् ।

धारा ४९

संयुक्त अनुसन्धान

राज्य पक्षहरूले, एक वा एकभन्दा बढी राज्यहरूमा अनुसन्धान, अभियोजन वा न्यायिक कारवाही गर्नुपर्ने विषयवस्तुहरूका सम्बन्धमा, सम्बद्ध निकायहरूले संयुक्त अनुसन्धानात्मक निकायहरू स्थापना गर्नसक्ने गरी द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्धहरू सम्पन्न गर्ने विचार गर्नेछन् । यस्ता सम्झौता र प्रबन्धहरूको अभावमा, संयुक्त अनुसन्धान गर्नुपर्ने हुन आएमा मुद्दैपिच्छे सम्झौता गरी गर्न सकिनेछ । यस कार्यमा संलग्न राज्य पक्षहरूले जुन राज्य पक्षको क्षेत्रमा अनुसन्धान हुने हो त्यसको सार्वभौमसत्ताको पूर्ण सम्मान गर्ने कुरा सुनिश्चित गर्नेछन् ।

धारा ५०

विशेष अनुसन्धानात्मक प्रविधिहरू

१. प्रत्येक राज्य पक्षले, भ्रष्टाचारलाई प्रभावकारी रूपमा प्रतिरोध गर्न आफ्नै देशको कानूनी व्यवस्थाका आधार भूत सिद्धान्तहरूले अनुमति दिएको हदसम्म र आफ्नै मुलुकको कानूनले निर्धारित गरेका शर्तहरू अनुरूप, आवश्यकता अनुसार, आफ्नो साधन स्रोतले भ्याएसम्म, आफ्ना सक्षम निकायहरूद्वारा नियन्त्रित आपूर्तिको समुचित प्रयोगका लागि र उपयुक्त लागेमा आफ्नो क्षेत्रभित्र विद्युतीय वा अन्य किसिमका सुराकी र गुप्त कारवाही जस्ता अन्य विशेष अनुसन्धानात्मक प्रविधिहरू तथा ती प्रविधिबाट प्राप्त प्रमाणहरूलाई अदालतमा ग्रहणयोग्य बनाउन अनुमति प्रदान गर्नेछ ।

२. राज्य पक्षहरूलाई यस महासन्धिमा व्यवस्था गरिएका कसूरहरूको अनुसन्धान गर्ने उद्देश्यले आवश्यकता अनुसार, अन्तर्राष्ट्रिय तहमा सहयोग कायम गर्ने सन्दर्भमा, विशेष अनुसन्धानात्मक प्रविधिहरू प्रयोगमा ल्याउन समुचित द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्धहरू सम्पन्न गर्न प्रोत्साहित गरिएको छ । यस्ता सम्झौता वा प्रबन्धहरू राज्यहरूको सार्वभौमिक समानताको सिद्धान्तको पूर्ण पालना हुने गरी सम्पन्न हुनेछन् र लागू गरिनेछन् तथा त्यस्ता सम्झौता र प्रबन्धहरूका व्यवस्थाहरूको अनिवार्य रूपमा पालना गरिनेछ ।
३. यस धाराको प्रकरण २ मा व्यवस्था गरिएका सम्झौता वा प्रबन्धहरूको अभाव रहेको अवस्थामा, अन्तर्राष्ट्रिय तहमा यस्ता विशेष अनुसन्धानात्मक प्रविधिहरूको प्रयोग सम्बन्धी निर्णय गर्नुपर्दा मुद्दैपिच्छे, अलग-अलग गरिनेछ र आवश्यक भएमा, सम्बन्धित राज्य पक्षहरूद्वारा वित्तीय प्रबन्ध र अधिकार क्षेत्रको प्रयोगसँग सम्बन्धित विषयलाई पनि ध्यानमा राख्न सकिनेछ ।
४. अन्तर्राष्ट्रिय तहमा नियन्त्रित आपूर्तिको उपयोग सम्बन्धी निर्णयभित्र सम्बन्धित राज्य पक्षको सहमतिमा वस्तु वा रकमलाई पूर्ण वा आंशिक रूपमा हटाउन वा स्थानान्तरण गर्न वा यथावत राख्नका लागि रोक्ने र अनुमति दिने जस्ता पद्धतिहरू समावेश हुन सक्नेछन् ।

परिच्छेद- पाँच सम्पत्ति फिर्ता

धारा ५१

सामान्य प्रावधान

यस परिच्छेद बमोजिम सम्पत्ति फिर्ता गर्ने कार्य यस महासन्धिको आधारभूत सिद्धान्त हो र राज्य पक्षहरूले यस सम्बन्धमा एक-अर्कालाई अधिकाधिक मात्रामा सहयोग र सहायता प्रदान गर्नेछन् ।

धारा ५२

आपराधिक आर्जनको हस्तान्तरणको रोकथाम र खोजपडताल

१. प्रत्येक राज्य पक्षले यस महासन्धिको धारा १४ को प्रतिकूल नहुने गरी, आफ्नो मुलुकको कानून अनुरूप हुने गरी, आवश्यकता अनुसार आफ्नो क्षेत्रभित्रका वित्तीय संस्थाहरूले उच्च-मूल्यका-खातामा जम्मा गरिएको रकमका लाभ प्राप्तकर्ता मालिकको पहिचान गर्न समुचित कदम चाल्न र महत्वपूर्ण सार्वजनिक कार्यमा संलग्न रहेका वा रहिरहेका व्यक्ति आफैँ वा निजका तर्फबाट र तिनीहरूका परिवारका सदस्यहरू एवं निकटस्थ व्यक्तिहरूद्वारा खोलिएका वा कायम राखिएका खाताहरूको व्यापक जाँचपडताल गर्न एवं ग्राहकहरूको पहिचान सुनिश्चित गर्न आवश्यक पर्ने उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ । यस्ता व्यापक जाँचपडताल सक्षम निकायहरूलाई सूचित गर्ने उद्देश्यका लागि शंकास्पद कारोवारहरू पत्ता लगाउने किसिमले तर्कसङ्गत रूपमा तर्जुमा गरिनेछ र त्यसलाई कुनै वैधानिक ग्राहकसँग व्यवसाय गर्न वित्तीय संस्थाहरूलाई निरुत्साहित गर्ने वा वञ्चित गर्ने गरी व्याख्या गर्न हुँदैन ।
२. यस धाराको प्रकरण १ मा व्यवस्था गरिएका उपायहरूलाई लागू गर्ने कुरालाई सरलीकृत गर्न प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो मुलुकको कानून बमोजिम र सम्पत्ति शुद्धीकरण विरुद्ध गठित क्षेत्रीय, अन्तरक्षेत्रीय र बहुपक्षीय सङ्गठनहरूका सान्दर्भिक प्रयासहरूबाट प्रेरित रही निम्न कार्य गर्नेछ :
  - (क) आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका वित्तीय संस्थाहरूबाट कस्ता प्रकारका प्राकृतिक वा कानूनी व्यक्तिहरूका खाताहरू माथि व्यापक जाँचपडतालको अपेक्षा गरिएको हो सो विषय, खास किसिमबाट ध्यान दिनुपर्ने खाता र कारोवारको किसिम तथा सम्बन्धित खाताका सम्बन्धमा खाता खोल्ने, कायम राख्ने र अभिलेख राख्ने समुचित उपायहरू सम्बन्धी विषयमा सुझावहरू जारी गर्ने कार्य; र
  - (ख) अर्को राज्य पक्षको अनुरोधमा वा आफ्नै प्रयासमा, वित्तीय संस्थाहरूले अन्यथा पहिचान गरेका प्राकृतिक र कानूनी व्यक्तिहरूका अतिरिक्त वित्तीय संस्थाहरूका खाताहरूको व्यापक जाँचपडतालको अपेक्षा गरिएको हो सो सम्बन्धमा उपयुक्तता बमोजिम आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका वित्तीय संस्थाहरूलाई सूचित गर्ने कार्य;

३. यस धाराको प्रकरण २ (क) का सन्दर्भमा, प्रत्येक राज्य पक्षले, उपयुक्त समयावधिभर आफ्ना वित्तीय संस्थाहरूले यसै धाराको प्रकरण १ मा उल्लेख भएका व्यक्तिहरू संलग्न रहेका खाताहरू र कारोवारहरूका पर्याप्त अभिलेखहरू राख्ने उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्, जसबाट कम्तीमा पनि ग्राहकको पहिचानसँग सम्बन्धित सूचना लगायत लाभ प्राप्तकर्ता मालिकका सूचनाहरू राखिराख्ने भन्ने कुरा सुनिश्चित हुनेछ।
४. यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरहरूसँग सम्बन्धित आपराधिक आर्जन हस्तान्तरण गर्ने कार्य रोक्ने र पत्ता लगाउने उद्देश्यले प्रत्येक राज्य पक्षले, भौतिक उपस्थिति नभएका र नियमन गरिएका वित्तीय समूहसँग सम्बन्धन नभएका बैंकहरू स्थापना गर्न रोक लगाउन, आफ्ना नियमनकर्ता र नियन्त्रण गर्ने निकायहरूको मद्दतबाट समुचित र प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ। यसको अलावा राज्य पक्षहरूले ती संस्थाहरू, जसले भौतिक उपस्थिति नभएका र नियमन गरिएका वित्तीय समूहसँग सम्बन्धन नभएका बैंकहरूलाई आफ्नो खाता प्रयोग गर्न दिन्छन्, तिनीहरूलाई यस्ता संस्थासँग समानान्तर बैकिङ्ग सम्बन्धमा प्रवेश गर्न वा त्यस्तो सम्बन्ध कायम गर्न नदिन र विदेशी वित्तीय संस्थासँग सम्बन्ध कायम गर्ने कुरा विरुद्ध चनाखो राख्न आफ्ना वित्तीय संस्थाहरूलाई शर्त तोक्नेतर्फ विचार गर्न सक्नेछन्।
५. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानून बमोजिम सार्वजनिक अधिकारीहरूले प्रभावकारी रूपमा वित्तीय अवस्था सार्वजनिक गर्ने पद्धति स्थापना गर्ने र त्यसको पालना नगरेमा समुचित सजायको व्यवस्था गर्नेछ। प्रत्येक राज्य पक्षले, यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरको अनुसन्धान गर्न, त्यसको दावी गर्न र आपराधिक आर्जन फिर्ता प्राप्त गर्न अरू राज्य पक्षका सक्षम निकायसँग सूचना आदान-प्रदान गर्न आफ्ना सक्षम निकायहरूलाई अनुमति प्रदान गर्न आवश्यकता अनुरूपका उपायहरू अवलम्बन गर्न पनि विचार गर्नेछ।
६. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानून बमोजिम, विदेशमा रहेका वित्तीय खातामा सरोकार राख्ने वा हस्ताक्षर गर्ने वा अन्य अख्तियारी राख्ने उपयुक्त सार्वजनिक पदाधिकारीहरूले त्यस्तो खातासँगको सम्बन्ध बारे उपयुक्त निकायलाई सूचित गर्न र त्यस्ता खाता सम्बन्धी उपयुक्त अभिलेख राख्न आवश्यकता अनुरूप व्यवस्था गर्ने उपाय अवलम्बन गर्न विचार गर्नेछ। यस्तो उपायले सो परिपालना नगर्नेलाई समुचित सजायको व्यवस्था समेत गर्नेछ।

धारा ५३

सम्पत्ति प्रत्यक्ष रूपमा फिर्ता गर्ने सम्बन्धी उपायहरू

प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानून अनुरूप :

- (क) यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका कसूरहरू गरी आर्जन गरिएको सम्पत्तिमा हक वा स्वामित्व स्थापित गर्न आफ्ना अदालतमा देवानी मुद्दा दायर गर्न अर्को राज्यलाई आवश्यकता अनुसार अनुमति प्रदान गर्न उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ;
- (ख) यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका कसूर गर्नेबाट त्यस्तो कसूरबाट पुऱ्याइएको हानि नोक्सानी सम्बन्धमा अर्को राज्य पक्षलाई क्षतिपूर्ति वा नोक्सानी भराउन आदेश दिन आवश्यकता अनुसार आफ्ना अदालतहरूलाई अनुमति प्रदान गर्ने उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ; र
- (ग) यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका कसूर गरी आर्जन गरेको सम्पत्ति माथि वैधानिक स्वामित्वको दावी गर्न अर्को राज्य पक्षलाई मान्यता दिनका लागि, जफत सम्बन्धी निर्णयको सिलसिलामा अदालत वा सक्षम निकायहरूलाई आवश्यकता अनुसार अनुमति प्रदान गर्ने उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ।

धारा ५४

जफत सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगमार्फत सम्पत्ति फिर्ता सम्बन्धी संयन्त्र

१. प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो मुलुकको कानून बमोजिम हुने गरी, यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका कसूर गरी आर्जन गरिएको वा त्यसमा समावेश गरिएको सम्पत्तिका सम्बन्धमा यस महासन्धिको धारा ५५ बमोजिम पारस्परिक कानूनी सहायता प्रदान गर्दा :

- (क) अर्को राज्य पक्षको अदालतद्वारा जारी गरिएको जफत सम्बन्धी आदेशलाई कार्यान्वित गर्न आफ्ना सक्षम निकायलाई अनुमति दिन आवश्यकता अनुसारका उपायहरू अवलम्बन गर्नेछु;
- (ख) आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विषयमा, विदेशी उत्पत्तिको कुनै सम्पत्ति सम्बन्धमा सम्पत्ति शुद्धीकरणको कसूरको न्यायिक कारवाही गर्ने क्रममा जफतको आदेश जारी गर्न वा आफ्नै अधिकार क्षेत्रभित्रको हुनसक्ने अन्य कुनै कसूरका सम्बन्धमा वा आफ्नै मुलुकको कानूनद्वारा अख्तियारी प्रदान गर्न आवश्यकता अनुरूपका उपाय अवलम्बन गर्नेछु; र
- (ग) मृत्यु भएको, पलायन भएको, अनुपस्थित रहेको वा अन्य कुनै समुचित अवस्थामा कसूरदारलाई अभियोजन गर्न नसकिने भएमा दोषी ठहर नभएको भए पनि त्यस्तो सम्पत्ति जफत गर्न अनुमति प्रदान गर्न आवश्यकता अनुरूपका उपायहरू अवलम्बन गर्ने विचार गर्नेछु ।
२. आफ्नो मुलुकको कानून बमोजिम प्रत्येक राज्य पक्षले यस महासन्धिको धारा ५५ को प्रकरण २ बमोजिम अनुरोध गरिएको पारस्परिक कानूनी सहायता प्रदान गर्दा :
- (क) अनुरोधकर्ता राज्यको अदालत वा सक्षम निकायले जारी गरेको रोकका राख्ने वा बरामद गर्ने आदेशमा अनुरोध गरिएको राज्यलाई रोकका राख्ने वा बरामद गर्ने कार्य गर्न पर्याप्त आधारहरू छन् र यस धाराको प्रकरण १ (क) को उद्देश्यका लागि त्यस्तो सम्पत्तिलाई अन्ततः जफत गरिनेछ भनी विश्वास गर्न सकिने तर्कसङ्गत आधार भएमा आफ्ना सक्षम निकायहरूलाई त्यस्तो सम्पत्ति रोकका राख्ने वा बरामद गर्ने बारे अनुमति प्रदान गर्न आवश्यकता अनुरूप उपाय अवलम्बन गर्नेछु,
- (ख) सम्पत्ति रोकका राख्नु वा बरामद गर्न गरिएको अनुरोधमा पर्याप्त आधार भएको र यस धाराको प्रकरण १ (क) को प्रयोजनका लागि त्यस्तो सम्पत्ति अन्ततः जफत गर्न सकिनेछ भनी विश्वास गर्ने तर्कसङ्गत आधार भएको भनी अनुरोध गरिने राज्यलाई विश्वास दिलाएमा आफ्नो सक्षम निकायहरूलाई त्यस्तो सम्पत्ति रोकका राख्ने वा बरामद गर्ने बारे अनुमति प्रदान गर्न आवश्यकता अनुसार उपाय अवलम्बन गर्नेछु; र
- (ग) वैदेशिक गिरफ्तारी वा सम्पत्ति आर्जन सम्बन्धी फौजदारी आरोपजस्ता आधारमा यस्तो सम्पत्ति जफत गर्नका लागि संरक्षण गर्न आफ्ना सक्षम निकायहरूलाई अनुमति प्रदान गर्न थप उपायहरू अवलम्बन गर्नेतर्फ विचार गर्नेछु ।

धारा ५५

जफतको प्रयोजनका लागि अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग

१. यस महासन्धिद्वारा स्थापित कसूरका सम्बन्धमा अधिकार क्षेत्र भएको कुनै राज्य पक्षले यसै महासन्धिको धारा ३१ को प्रकरण १ मा उल्लेख भए बमोजिम आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेको आपराधिक आर्जन, सम्पत्ति, साधन वा अन्य माध्यमहरूको जफत सम्बन्धमा क्षेत्राधिकार भएको अर्को कुनै राज्य पक्षबाट अनुरोध प्राप्त गरेमा आफ्नो मुलुकको कानूनी पद्धति बमोजिम हुने गरी अनुरूप सम्भव भएको हदसम्म देहायका कार्यहरू गर्नेछु :
- (क) जफतको आदेश प्राप्त गर्ने उद्देश्यका लागि आफ्ना सक्षम निकाय समक्ष अनुरोध गर्ने र त्यस्तो आदेश प्रदान गरिएकोमा त्यसलाई कार्यान्वित गर्ने; वा
- (ख) यस महासन्धिको धारा ३१ को प्रकरण १ र धारा ५४ को प्रकरण १ (क) अनुसार अनुरोधकर्ता राज्य पक्षको क्षेत्रभित्रको अदालतद्वारा जारी गरिएको जफत सम्बन्धी आदेश यदि अनुरोध गरिएको राज्यको क्षेत्रभित्र रहेको धारा ३१ को प्रकरण १ मा उल्लिखित आपराधिक आर्जन, सम्पत्ति, साधन वा अन्य माध्यमसँग सम्बन्धित भएमा अनुरोध गरिएको हदसम्म त्यसलाई कार्यान्वयन गर्ने उद्देश्यले आफ्ना सक्षम निकाय समक्ष पेश गर्ने ।
२. यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएको कुनै कसूरसँग सम्बन्धित विषयमा आफ्नो अधिकार क्षेत्र भएमा अर्को राज्य पक्षले गरेको अनुरोधका सिलसिलामा, अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले, यस धाराको प्रकरण १ अन्तर्गत

गरिएको अनुरोध बमोजिम वा अनुरोधकर्ता राज्यबाट गरिने वास्तविक जफतको आदेश सम्बन्धी प्रयोजनका लागि यो महासन्धिको धारा ३१ को प्रकरण १ मा उल्लिखित अपराधिक आर्जन, सम्पत्ति, साधन वा माध्यमहरूको पहिचान गर्न, पत्ता लगाउन र रोक्का राख्न वा बरामद गर्न अनुरोध गरिएको राज्यले आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।

३. यस महासन्धिका धारा ४६ का प्रावधानहरू यस धाराका सम्बन्धमा पनि आवश्यक हेरफेरसहित लागू हुनेछन् । धारा ४६ को प्रकरण १५ मा व्यवस्था गरिएका सूचनाको अलावा यस धारा बमोजिम गरिएको अनुरोधमा देहायका कुराहरू रहनेछन् :

(क) यस धाराको प्रकरण १ (क) सँग सम्बन्धित अनुरोधको हकमा, जफत गर्न भनिएको सम्पत्तिको सम्भव भएसम्म त्यसको अवस्थिति र सान्दर्भिक भएमा त्यस्तो सम्पत्तिको अनुमानित मूल्य र अनुरोध गरिएको राज्यलाई उसको आफ्नो मुलुकको कानून बमोजिम आदेश प्राप्त गर्न पर्याप्त हुने भनी अनुरोधकर्ता राज्यले विश्वास गरेका तथ्यहरूको विवरण लगायतका कुराहरू;

(ख) यस धाराको प्रकरण १ (ख) सँग सम्बन्धित अनुरोधको हकमा, अनुरोधकर्ता राज्य पक्षले आधार बनाएको जफत सम्बन्धी आदेशको कानून बमोजिम स्वीकार्य हुने प्रति, त्यस्तो आदेश कार्यान्वयनका लागि अनुरोध गरिएका तथ्य र सूचनाहरूको विवरण, वास्तविक तेषो पक्षलाई पर्याप्त सूचना प्रदान गर्न अनुरोधकर्ता राज्य पक्षले अवलम्बन गरेका उपायहरू उल्लेख भएको विवरण र उचित प्रक्रियाको सुनिश्चितता र जफत गर्ने आदेश अन्तिम भएको भन्ने विवरण सम्बन्धी कुराहरू;

(ग) यस धाराको प्रकरण २ सँग सम्बन्धित अनुरोधको हकमा, अनुरोधकर्ता राज्यले भर गरेका तथ्यहरूको विवरण (statement) र अनुरोध गरिएका कार्यहरूको विवरण (description) र उपलब्ध भएसम्म अनुरोधमा आधारित रहेको आदेशको कानून बमोजिम स्वीकार्य हुने प्रति सम्बन्धी कुराहरू ।

४. अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले यस धाराको प्रकरण १ र २ बमोजिम निर्णय वा कार्य गर्दा आफ्नो मुलुकको कानूनका प्रावधान र त्यसका कार्यविधिगत नियमहरू वा अनुरोधकर्ता राज्य पक्षका लागि बन्धनकारी हुने द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्ध बमोजिम तथा त्यसको अधीनमा रही सोही बमोजिम गरिनेछ ।

५. प्रत्येक राज्य पक्षले यो धारालाई प्रभावित गर्ने कानून तथा नियमहरू र त्यस्ता कानून तथा नियममा तदुपरान्त भएका परिवर्तनहरू वा तिनको विवरण सम्बन्धी प्रति संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवलाई उपलब्ध गराउनेछ ।

६. यदि कुनै राज्य पक्षले यस धाराका प्रकरण १ र २ मा उल्लिखित उपायहरूलाई सम्बन्धित सन्धिमा सशर्त रूपमा ग्रहण गर्ने गरी चयन गरेमा त्यस्तो राज्य पक्षले यस महासन्धिलाई आवश्यक र पर्याप्त सन्धिको आधारको रूपमा विचार गर्नेछ ।

७. यदि अनुरोध गरिएको राज्यलाई पर्याप्त मात्रामा र समयमै प्रमाण प्राप्त नभएमा वा सम्पत्तिको मूल्य मामूली भएमा यस धारा बमोजिमको सहयोग गर्न इन्कार गर्न वा अस्थायी उपायहरूलाई हटाउन पनि सकिनेछ ।

८. यस धारा बमोजिम कुनै अस्थायी उपायलाई हटाउनुपूर्व अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले सम्भव भएसम्म अनुरोधकर्ता राज्यलाई उपायलाई निरन्तरता दिने पक्षमा आफ्ना कारण प्रस्तुत गर्न मौका प्रदान गर्नेछ ।

९. यस धाराका प्रावधानहरूलाई वास्तविक तेषो पक्षको अधिकारलाई मर्का पर्ने गरी व्याख्या गरिने छैन ।

धारा ५६ विशेष सहयोग

यदि यस महासन्धि अनुसारका अपराधिक आर्जनहरूको बारेको सूचना दिनाले अर्को राज्य पक्षलाई अनुसन्धान, अभियोजन अथवा कानूनी प्रक्रिया प्रारम्भ गर्न वा तालीम गर्न मद्दत पुग्ने लागेमा वा उक्त राज्य पक्षले यस महासन्धिको यस परिच्छेद बमोजिम सोको लागि अनुरोध गर्न सक्ने लागेमा आफ्नो मुलुकको कानूनको विपरीत नहुने गरी प्रत्येक राज्य पक्षले आफ्नो अनुसन्धान, अभियोजन र कानूनी प्रक्रिया माथि प्रतिकूल असर नपर्ने गरी सो

महासन्धिको पक्ष भएको अर्को राज्यलाई पूर्व अनुरोध बिना नै उपलब्ध गराउने बारे उपायहरू अवलम्बन गर्न प्रयास गर्नेछ ।

धारा ५७ सम्पत्ति फिर्ता र बन्दोवस्ती

१. यस महासन्धिको धारा ३१ वा ५५ बमोजिम राज्य पक्षले जफत गरेको सम्पत्ति, सो राज्य पक्षले, यस महासन्धि र आफ्नै मुलुकको कानून अनुसार, यस धाराको प्रकरण ३ बमोजिम, यसको पूर्ववत् वैध स्वामीलाई फिर्ता गर्ने लगायतको बन्दोवस्ती गर्नेछ ।
२. प्रत्येक राज्य पक्षले, आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी, वास्तविक तेषो पक्षका अधिकारहरूलाई ध्यानमा राख्दै, यस महासन्धि अनुरूप अर्को राज्य पक्षद्वारा गरिएको अनुरोधका सन्दर्भमा कार्य गर्दा जफत गरिएको सम्पत्ति फिर्ता गर्न आफ्ना सक्षम निकायहरूलाई सबल तुल्याउन आवश्यकता अनुसार विधायिकी र अन्य उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।
३. यस महासन्धिको धारा ४६ र ५५ तथा यसै धाराको प्रकरण १ र २ बमोजिम अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले देहाय बमोजिम गर्नेछ :
  - (क) यस महासन्धिको धारा १७ र २३ मा उल्लेख भए बमोजिम सार्वजनिक कोषको हिनामिना वा हिनामिना गरिएको सार्वजनिक कोषको शुद्धीकरण सम्बन्धी विषयमा जफत सम्बन्धी कार्य धारा ५५ अनुसार र अनुरोधकर्ता राज्य पक्षको अन्तिम निर्णयका आधारमा कार्यान्वित गरिएको भए (जुन शर्त अनुरोध गरिएको राज्य पक्षबाट परित्याग गर्न सकिन्छ) त्यस्तो जफत गरिएको सम्पत्ति अनुरोधकर्ता राज्य पक्षलाई फिर्ता गर्ने;
  - (ख) यस महासन्धिभित्र उल्लेख गरिएका अन्य कसूरसँग सम्बन्धित आर्जनका विषयमा, जफत सम्बन्धी कार्य यस महासन्धिको धारा ५५ अनुसार र अनुरोधकर्ता राज्य पक्षको अन्तिम निर्णयको आधारमा कार्यान्वित गरिएको भए, साथै अनुरोधकर्ता राज्य पक्षले जफत गरिएको सम्पत्तिको पूर्व स्वामित्व तर्कसङ्गत रूपमा स्थापित गर्दछ भने अथवा जब अनुरोध गरिएको राज्यले अनुरोधकर्ता राज्यलाई जफत गरिएको सम्पत्ति फिर्ता गर्ने आधारको रूपमा नोक्सानीलाई मान्यता दिन्छ भने, अनुरोध गरिएको राज्य पक्षबाट कुनै शर्तलाई परित्याग गर्न सकिने भए, जफत गरिएको सम्पत्ति अनुरोधकर्ता राज्य पक्षलाई फिर्ता गर्ने;
  - (ग) बाँकी अन्य सबै विषयका हकमा जफत गरिएको सम्पत्ति त्यसको पूर्ववत् वैधानिक स्वामीलाई फिर्ता गरी वा कसूरका पीडित पक्षलाई क्षतिपूर्ति दिई अनुरोधकर्ता राज्यमा त्यस्तो सम्पत्ति फिर्ता गर्न उच्च प्राथमिकता प्रदान गर्ने ।
४. राज्य पक्षले अन्यथा निर्णय नगरेको अवस्थामा अनुरोध गरिएको राज्य पक्षले यस धारा बमोजिम जफत गरिएको सम्पत्ति फिर्ता वा बन्दोवस्त गर्ने सम्बन्धमा अनुसन्धान, अभियोजन वा न्यायिक कारवाही गर्ने क्रममा वास्तवमा लागेको तर्कसङ्गत खर्च उपयुक्तता अनुसार कट्टा गर्न सक्नेछ ।
५. राज्य पक्षहरूले जफत गरिएको सम्पत्तिको अन्तिम बन्दोवस्तीका लागि मुद्दैपिच्छे विचार गर्ने गरी सम्भौता गर्न वा पारस्परिक रूपमा स्वीकार्य हुने प्रबन्धहरू गर्न उपयुक्तता अनुसार विशेष ढङ्गले विचार गर्न सक्नेछन् ।

धारा ५८ वित्तीय निगरानी एकाई

राज्य पक्षहरूले यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका आपराधिक आर्जनहरूको स्थानान्तरणलाई नियन्त्रित गर्न र प्रतिरोध गर्न तथा त्यस्ता आर्जन फिर्ता गर्ने उपाय र तरिकाको प्रवर्द्धन गर्न एक-आपसमा सहयोग गर्नेछन् तथा त्यस प्रयोजनका लागि शंकास्पद वित्तीय कारोबार बारे सक्षम निकायहरूलाई सूचित गर्नका लागि सूचना प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र प्रवाह गर्ने जिम्मेवारीसहितको वित्तीय निगरानी एकाई स्थापना गर्नेतर्फ विचार गर्नेछन् ।

धारा ५९
द्विपक्षीय र बहुपक्षीय सम्झौता र प्रबन्धहरू

राज्य पक्षहरूले महासन्धिको यस परिच्छेद बमोजिम ग्रहण गरिएको अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग अभिवृद्धिका लागि द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्धहरू सम्पन्न गर्न विचार गर्नेछन् ।

परिच्छेद - छ
प्राविधिक सहायता र सूचना आदान-प्रदान
धारा ६०
तालीम र प्राविधिक सहायता

१. प्रत्येक राज्य पक्षले, आवश्यकता अनुसार, भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने र प्रतिरोध गर्ने जिम्मेवारी पाएका आफ्ना कर्मचारीलाई दिइने विशेष तालीम कार्यक्रमहरूको शुरुवात, विकास वा सुधार गर्नेछ । यस्ता तालीम कार्यक्रमहरूले अन्य कुराका अतिरिक्त देहायका क्षेत्रहरूमा ध्यान दिनसक्ने छन् :
  - (क) प्रमाण संकलन र अनुसन्धानमूलक पद्धतिहरूको उपयोगिता लगायत भ्रष्टाचार नियन्त्रण गर्ने, पत्ता लगाउने, अनुसन्धान गर्ने, दण्ड दिने र नियन्त्रण गर्ने प्रभावकारी उपायहरू;
  - (ख) भ्रष्टाचार विरुद्धको रणनीतिक नीतिको विकास र योजना निर्माण क्षमता वृद्धि;
  - (ग) यस महासन्धिका शर्त पूर्ति गर्ने गरी पारस्परिक कानूनी सहायता सम्बन्धी अनुरोधहरू तयार गर्ने सक्षम निकायहरूको तालीम;
  - (घ) सार्वजनिक खरिद विक्री र निजी क्षेत्र लगायतका संस्थाहरू, सार्वजनिक सेवा व्यवस्थापन र सार्वजनिक वित्तको व्यवस्थापनको मूल्याङ्कन तथा सबलीकरण;
  - (ङ) यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका आपराधिक आर्जनहरूको स्थानान्तरणलाई नियन्त्रण गर्ने र प्रतिरोध गर्ने र त्यस्ता आर्जन फिर्ता गर्ने सम्बन्धमा;
  - (च) यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका आपराधिक आर्जनहरूको स्थानान्तरण, पत्ता लगाउने र रोक्का राख्ने सम्बन्धमा;
  - (छ) यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका आपराधिक आर्जनहरूको ओहोर-दोहोर माथि निगरानी राख्ने र स्थानान्तरणका तरिका एवं यस्ता आर्जनलाई लुकाउने वा पहिचान बदल्ने तरिका;
  - (ज) यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका आपराधिक आर्जनहरू फिर्ता गराउन मार्ग प्रशस्त गर्ने समुचित र प्रभावकारी कानूनी र प्रशासनिक संयन्त्र तथा पद्धति;
  - (झ) न्यायिक निकायहरूलाई सहयोग पुऱ्याउने, पीडित र साक्षीहरूको सुरक्षाको लागि प्रयोग हुने पद्धति; र
  - (ञ) राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय कानूनी विषय र भाषामा तालीम ।
२. राज्य पक्षहरूले, मूलतः यसै धाराको प्रकरण १ मा उल्लिखित क्षेत्रहरूमा भौतिक समर्थन र तालीम लगायत भ्रष्टाचारको प्रतिरोध गर्ने उनीहरूका योजना र कार्यक्रमहरूलाई फाइदा पुऱ्याउने गरी तथा सुपुर्दगी र पारस्परिक कानूनी सहायताका क्षेत्रमा राज्य पक्षहरू बीचको अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगलाई सरलीकृत तुल्याउने गरी सम्बद्ध अनुभव र विशिष्टीकृत ज्ञानको पारस्परिक अदान-प्रदान र सहयोग तथा तालीम सम्बन्धी विषयमा आ-आफ्नो क्षमता अनुसार, खासगरी विकासोन्मुख मुलुकहरूलाई लाभदायक हुने गरी एक-अर्कालाई व्यापक मात्रामा प्राविधिक सहायता प्रदान गर्न विचार गर्नेछन् ।
३. राज्य पक्षहरूले, अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय सङ्गठनहरूमा र सम्बन्धित द्विपक्षीय र बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्धहरूमा कार्यान्वयन र तालीम सम्बन्धी क्रियाकलापहरूलाई बढावा दिने प्रयासहरूलाई आवश्यकता अनुसार सबलीकरण गर्नेछन् ।

४. राज्य पक्षहरूले भ्रष्टाचारलाई प्रतिरोध गर्न सक्षम निकाय र समाजको सहभागितामा रणनीति र कार्ययोजनाहरू विकसित गर्ने उद्देश्यले आ-आफ्ना मुलुकमा भ्रष्टाचारका किसिम, कारण, प्रभाव र मूल्यसँग सम्बन्धित मूल्याङ्कन, अध्ययन र अनुसन्धान सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा अनुरोधका आधारमा एक-अर्कालाई सहायता गर्न विचार गर्नेछन् ।
५. राज्य पक्षहरूले यस महासन्धिद्वारा व्यवस्था गरिएका अपराधिक आर्जनहरू फिर्ता गर्ने कार्यलाई सरलीकृत गर्नका लागि सो उद्देश्य प्राप्तिको निम्ति मद्दत पुऱ्याउन सक्ने विशेषज्ञहरूको नाम एक-अर्कालाई प्रदान गर्ने कार्यमा सहयोग गर्न सक्नेछन् ।
६. राज्य पक्षहरूले विकासोन्मुख मुलुक र संक्रमणकालीन अर्थव्यवस्था भएका मुलुकका विशेष समस्या र आवश्यकताहरू लगायत सहयोग, प्राविधिक सहायता अभिवृद्धि तथा आपसी सरोकारका समस्याहरू माथिको छलफललाई प्रोत्साहित गर्न उपक्षेत्रीय, क्षेत्रीय र अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलनहरूको उपयोग सम्बन्धमा विचार गर्नेछन् ।
७. राज्य पक्षहरूले यस महासन्धिलाई प्राविधिक सहायता कार्यक्रम र परियोजना मार्फत कार्यरूप दिन विकासोन्मुख देश र संक्रमणकालीन अर्थव्यवस्था भएका मुलुकहरूका प्रयासहरूलाई वित्तीय रूपमा मद्दत पुऱ्याउने उद्देश्यले स्वैच्छिक संयन्त्र स्थापना गर्न विचार गर्नेछन् ।
८. प्रत्येक राज्य पक्षले यो महासन्धि कार्यान्वयन गर्ने उद्देश्यले विकासोन्मुख मुलुकहरूका कार्यक्रम र परियोजनाहरूलाई लागू औषध र अपराध सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय कार्यालय मार्फत संवर्द्धन गर्न सो कार्यालयलाई स्वैच्छिक रूपमा योगदान दिन विचार गर्नेछन् ।

धारा ६१

भ्रष्टाचार सम्बन्धी सूचना संकलन, आदान-प्रदान र विश्लेषण

१. प्रत्येक राज्य पक्षले विशेषज्ञहरूको परामर्शमा आफ्नो क्षेत्रभित्रको भ्रष्टाचारको प्रवृत्ति लगायत भ्रष्टाचारको अपराध गरिने परिस्थितिको विश्लेषण गर्न विचार गर्नेछ ।
२. राज्य पक्षहरूले एक-आपसमा अन्तर्राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय सङ्गठनहरू मार्फत, सम्भव भएसम्म, समान परिभाषा, मापदण्ड र कार्यपद्धति लगायत भ्रष्टाचार नियन्त्रण र प्रतिरोध गर्न आदर्श व्यवहार विकसित गर्ने उद्देश्यले तथ्याङ्कहरू, भ्रष्टाचारसँग सम्बन्धित विश्लेषणात्मक विशेषज्ञता र सूचनाहरू विकसित गर्ने र हिस्सेदार बन्नेतर्फ विचार गर्नेछन् ।
३. प्रत्येक राज्य पक्षले भ्रष्टाचारलाई प्रतिरोध गर्न वास्तविक उपायहरू र आफ्ना नीतिहरूको निरीक्षण गर्न र तिनको प्रभावकारिता एवं दक्षताको मूल्याङ्कन गर्न विचार गर्नेछ ।

धारा ६२

अन्य उपायहरू : आर्थिक विकास र प्राविधिक सहायताद्वारा महासन्धिको कार्यान्वयन

१. राज्य पक्षहरूले आम समुदायमा र विशेषतः दिगो विकासमा पर्ने भ्रष्टाचारका नकारात्मक असरहरूलाई ध्यानमा राख्दै, अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगका माध्यमबाट, सम्भव भएसम्म यो महासन्धिलाई अधिकतम रूपमा कार्यान्वयन गर्न सहयोगी हुने उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन् ।
२. राज्य पक्षहरूले आपसी एवं अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय सङ्गठनहरूको समन्वयमा सम्भव भएसम्म देहायका कार्यहरू गर्न ठोस प्रयासहरू गर्नेछन् :
  - (क) भ्रष्टाचारको निवारण तथा प्रतिरोध गर्नका लागि विकासोन्मुख मुलुकको क्षमता वृद्धि गर्ने उद्देश्यले त्यस्ता मुलुकहरूसँग विभिन्न तहमा सहयोग अभिवृद्धि गर्ने;
  - (ख) विकासोन्मुख मुलुकहरूलाई प्रभावकारी रूपमा भ्रष्टाचार निवारण र प्रतिरोध गर्न तथा ती मुलुकहरूलाई यस महासन्धिको सफलतापूर्वक कार्यान्वयन गर्ने कुरामा मद्दत पुऱ्याउने प्रयासमा टेवा पुऱ्याउन वित्तीय र वस्तुगत सहायता अभिवृद्धि गर्ने;

- (ग) विकासोन्मुख र संक्रमणकालीन अर्थव्यवस्था भएका मुलुकहरूलाई यस महासन्धिको कार्यान्वयनका निमित्त आवश्यक पर्ने प्राविधिक सहायता प्रदान गर्ने । यस प्रयोजनका लागि राज्य पक्षहरूले मूलतः यसै उद्देश्यको लागि व्यवस्थित संयुक्त राष्ट्रसङ्घको आर्थिक व्यवस्था सम्बन्धी संयन्त्रको तोकिएको खातामा पर्याप्त र नियमित रूपमा स्वैच्छिक योगदान दिन प्रयास गर्नेछन् । राज्य पक्षहरूले, आफ्नो मुलुकको कानून र यस महासन्धिका प्रावधानहरू बमोजिम जफत गरेको आपराधिक आर्जनका सापेक्षिक मूल्य वा सम्पत्तिको निश्चित प्रतिशत रकम सो खातामा योगदान दिन विशेष ध्यान दिन पनि सक्नेछन् ।
- (घ) यस महासन्धिका उद्देश्य परिपूर्तिका लागि विकासोन्मुख मुलुकहरूलाई सहयोग गर्नका लागि उनीहरूलाई यस धारा बमोजिमका प्रयासहरू, मूलतः थप तालीम कार्यक्रमहरू वा आधुनिक साधन प्रदान गर्ने कार्यमा उपयुक्तता अनुसार संलग्न गराउन अरू राज्यहरू र वित्तीय संस्थाहरूलाई प्रोत्साहित र प्रेरित गर्ने ।
३. यी उपायहरूले हालको वैदेशिक सहायता प्रतिबद्धता वा द्विपक्षीय, क्षेत्रीय वा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका अन्य वित्तीय सहयोग प्रबन्धहरूलाई सम्भव भएसम्म प्रतिकूल प्रभाव पार्ने छैनन् ।
४. राज्य पक्षहरूले भ्रष्टाचार निवारण, पहिचान र नियन्त्रण गर्न तथा यस महासन्धिले व्यवस्था गरेको अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगका साधनलाई प्रभावकारी तुल्याउन आवश्यक पर्ने वित्तीय प्रबन्धलाई ध्यानमा राख्दै वस्तुगत र आधारभूत सहायताका विषयमा द्विपक्षीय र बहुपक्षीय सम्झौता वा प्रबन्धहरू सम्पन्न गर्न सक्नेछन् ।

परिच्छेद- सात कार्यान्वयनका संयन्त्रहरू

धारा ६३

महासन्धिका राज्य पक्षहरूको सम्मेलन

१. यस महासन्धिमा व्यवस्था गरिएका उद्देश्यहरूको प्राप्ति एवं यसको कार्यान्वयनको संबर्द्धन तथा पुनरावलोकन गर्नका लागि राज्य पक्षहरूका बीचमा क्षमता र सहयोगमा सुधार ल्याउन यस महासन्धिका राज्य पक्षहरूको सम्मेलन स्थापना गरिएको छ ।
२. संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवले यो महासन्धि लागू भएको एक वर्ष व्यतीत हुनु अगावै राज्य पक्षहरूको सम्मेलन बोलाउनेछन् । तत्पश्चात, राज्य पक्षहरूका सम्मेलनका नियमित बैठकहरू सम्मेलनले अङ्गीकार गरेका कार्यविधि सम्बन्धी नियम बमोजिम बस्नेछन् ।
३. राज्य पक्षहरूको सम्मेलनले पर्यवेक्षकहरूको प्रवेश र सहभागितासँग सम्बन्धित नियमहरू लगायत यस धारामा व्यवस्था गरिएका क्रियाकलापहरूको कार्यान्वयन सम्बन्धी एवं ती क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न लाग्ने खर्चको भुक्तानी सम्बन्धी कार्यविधिगत र अन्य नियम पारित गर्नेछ ।
४. राज्य पक्षहरूको सम्मेलन यस धाराको प्रकरण १ मा व्यवस्था गरिएका उद्देश्य प्राप्तिका लागि देहायका गतिविधि लगायतका क्रियाकलाप, कार्यविधि र पद्धतिहरूमा सहमत हुनेछः
- (क) स्वैच्छिक योगदान परिचालन गर्न प्रोत्साहित गर्ने लगायत यस महासन्धिका धारा ६० र ६२ तथा परिच्छेद दुईदेखि पाँच अन्तर्गतका क्रियाकलापमा सहयोग पुऱ्याउने;
- (ख) यस धारामा उल्लेख भएका सम्बद्ध सूचना लगायतका माध्यमहरूबाट आपराधिक आर्जन फिर्ता गर्ने र भ्रष्टाचार निवारण र प्रतिरोधका सफल व्यवहार तथा भ्रष्टाचारका तौरतरिका र प्रवृत्ति सम्बन्धी सूचनाहरू राज्य पक्षहरूका बीचमा आदान-प्रदान गर्न सहयोग पुऱ्याउने;
- (ग) सम्बद्ध अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय सङ्गठनहरू तथा संयन्त्र एवं गैरसरकारी संस्थाहरूलाई सहयोग पुऱ्याउने;
- (घ) कामको अनावश्यक पुनरावृत्तिबाट छुटकारा पाउनका लागि भ्रष्टाचारको प्रतिरोध र निवारण

गर्नका लागि अन्य अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय संयन्त्रहरूले उत्पादन गरेका सम्बद्ध सूचनाहरूको समुचित प्रयोग गर्ने;

- (ड) राज्य पक्षहरूद्वारा महासन्धिको कार्यान्वयनलाई आवधिक रूपमा पुनरावलोकन गर्ने;
  - (च) यस महासन्धिको सुधार र कार्यान्वयनका लागि सुझावहरू दिने;
  - (छ) यस महासन्धिको कार्यान्वयनका सम्बन्धमा राज्य पक्षहरूका प्राविधिक सहायताका आवश्यकता बारे ध्यान पुऱ्याउने र सो प्रयोजनका लागि आवश्यक देखिएका कार्य गर्न सुझाव दिने ।
५. यस धाराको प्रकरण ४ को प्रयोजनका लागि, राज्य पक्षहरूको सम्मेलनले, यस महासन्धिको कार्यान्वयनका सम्बन्धमा राज्य पक्षहरूले अवलम्बन गरेका उपायहरू र त्यसो गर्दा उनीहरूले भोग्नुपरेका कठिनाइहरू बारे उनीहरूले प्रदान गरेका सूचना र राज्य पक्षहरूको सम्मेलनले स्थापना गर्न सक्ने पूरक पुनरावलोकन संयन्त्रको माध्यमबाट आवश्यक जानकारी प्राप्त गर्नेछ ।
६. प्रत्येक राज्य पक्षले, राज्य पक्षहरूको सम्मेलनले आवश्यक सम्झे बमोजिम, यो महासन्धि कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धी आफ्ना कार्यक्रम, योजना र व्यवहार, लगायत विधायिकी र प्रशासनिक उपायहरू बारे राज्य पक्षहरूको सम्मेलनलाई सूचना प्रदान गर्नेछ । राज्य पक्षहरूको सम्मेलनले, सक्षम अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठनहरू र राज्य पक्षहरूबाट प्राप्त अतिरिक्त, सूचना लगायत अन्य कुरा प्राप्त गर्ने र त्यस्ता सूचना माथि कारवाही गर्ने सबभन्दा प्रभावकारी तरिकाको जाँचबुझ गर्नेछ । राज्य पक्षहरूको सम्मेलनद्वारा निर्दिष्ट हुने कार्यविधि बमोजिम सम्बद्ध गैरसरकारी संस्थाहरूबाट आधिकारिक रूपमा प्रस्तुत गरिएका आगतहरू माथि पनि विचार गर्न सकिनेछ ।
७. राज्य पक्षहरूको सम्मेलनले आवश्यक सम्झेमा यस महासन्धिको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सहयोग पुऱ्याउन यस धाराको प्रकरण ४, ५ र ६ बमोजिम कुनै उपयुक्त संयन्त्र वा निकाय स्थापना गर्नेछ ।

धारा ६४

सचिवालय

१. संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवले यस महासन्धिका राज्य पक्षहरूको सम्मेलनलाई आवश्यक सचिवालय सेवा प्रदान गर्नेछन् ।
२. सचिवालयले :
- (क) राज्य पक्षहरूको सम्मेलनलाई यस महासन्धिको धारा ६३ मा व्यवस्था गरिएका क्रियाकलापहरूलाई कार्यान्वित गर्न र राज्य पक्षहरूको सम्मेलनका बैठकहरूको प्रबन्ध मिलाउन र आवश्यक सेवा प्रदान गर्न सहयोग गर्नेछ;
  - (ख) यस महासन्धिको धारा ६३ का प्रकरण ५ र ६ मा उल्लेख भए बमोजिम राज्य पक्षहरूको सम्मेलनलाई सूचना प्रदान गर्ने सम्बन्धमा अनुरोध भएमा राज्य पक्षहरूलाई सहयोग गर्नेछ; र
  - (ग) सम्बद्ध अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय सङ्गठनका सचिवालयहरूसँग आवश्यक समन्वय सुनिश्चित गर्नेछ ।

परिच्छेद- आठ

अन्तिम व्यवस्थाहरू

धारा ६५

महासन्धिको कार्यान्वयन

१. प्रत्येक राज्य पक्षले यस महासन्धि अन्तर्गतका दायित्वहरूको कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित गर्न, आफ्नो मुलुकको कानूनका आधारभूत सिद्धान्तहरू अनुरूप हुने गरी, विधायिकी र प्रशासनिक लगायतका आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ ।

२. प्रत्येक राज्य पक्षले भ्रष्टाचारको निवारण र प्रतिरोधका लागि यस महासन्धिले व्यवस्था गरेका भन्दा थप कठिन वा कठोर उपायहरू अवलम्बन गर्न सक्नेछ ।

धारा ६६

विवादको समाधान

१. यस महासन्धिको व्याख्या वा कार्यान्वयनसँग सम्बन्धित विवाद राज्य पक्षहरूले वार्ताद्वारा समाधान गर्ने प्रयास गर्नेछन् ।
२. यस महासन्धिको व्याख्या वा कार्यान्वयन सम्बन्धमा दुई वा दुईभन्दा बढी राज्य पक्षहरू बीच उत्पन्न विवाद मनासिव समयभित्र वार्ताद्वारा समाधान हुन नसकेमा, ती मध्येका कुनै एक राज्य पक्षको अनुरोधमा, मध्यस्थताका लागि प्रस्तुत गरिनेछ । यदि मध्यस्थताको लागि अनुरोध गरिएको मितिले ६ महिनाभित्र ती राज्य पक्षहरू मध्यस्थको गठन गर्न सहमत हुन नसकेमा, ती मध्येको कुनै एउटा राज्य पक्षले अन्तर्राष्ट्रिय न्यायालयको विधान बमोजिम अनुरोध गरी सो विवाद उक्त न्यायालयमा प्रेषित गर्न सक्नेछ ।
३. प्रत्येक राज्य पक्षले, यस महासन्धिमा हस्ताक्षर, अनुमोदन, स्वीकृति वा समर्थन वा सम्मिलन गर्दाको अवस्थामा यस धाराको प्रकरण २ को व्यवस्था आफूलाई बन्धनकारी नहुने भन्ने कुराको घोषणा गर्न सक्नेछन् । यसप्रकारको आरक्षण राख्ने कुनै राज्यका सन्दर्भमा यस धाराको प्रकरण २ बाट अरू राज्य पक्षहरू बाध्य हुने छैनन् ।
४. यस धाराको प्रकरण ३ बमोजिम आरक्षण राखेको कुनै पनि राज्य पक्षले संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवलाई सूचित गरी कुनै पनि समयमा सो आरक्षण फिर्ता लिन सक्नेछ ।

धारा ६७

हस्ताक्षर, अनुमोदन, स्वीकृति, समर्थन र सम्मिलन

१. यो महासन्धि सन् २००३ को ९ डिसेम्बरदेखि ११ डिसेम्बरसम्म मेक्सिकोको मेरिडामा र तदुपरान्त सन् २००५ को ९ डिसेम्बरसम्म संयुक्त राष्ट्रसङ्घको मुख्यालय, न्यूयोर्कमा सबै राज्यहरूको हस्ताक्षरका लागि खुला रहनेछ ।
२. यस धाराको प्रकरण १ बमोजिम यस महासन्धिमा, कुनै क्षेत्रीय आर्थिक एकीकरण सङ्गठनको कम्तीमा कुनै एक सदस्य राज्यले हस्ताक्षर गरेको भए, त्यस्तो सङ्गठनका लागि पनि यो महासन्धि हस्ताक्षरका लागि खुला रहनेछ ।
३. यो महासन्धि अनुमोदन, स्वीकृति वा समर्थन गर्नुपर्नेछ । अनुमोदन, स्वीकृति वा समर्थनको लिखत संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिव समक्ष दाखिला गरिनेछ । क्षेत्रीय आर्थिक एकीकरण सङ्गठनको कम्तीमा कुनै एक सदस्यले अनुमोदन, स्वीकृति वा समर्थनको लिखत दाखिल गरेको भए त्यस्तो सङ्गठनले पनि आफ्नो त्यस्तो लिखत दाखिला गर्न सक्नेछ । अनुमोदन, स्वीकृति वा समर्थनको सो लिखतमा त्यस्तो सङ्गठनले यस महासन्धिले व्यवस्था गरेका विषयहरूका सम्बन्धमा आफ्नो कार्य क्षेत्रको सीमाको बारेमा घोषणा गर्नेछ । यस्तो सङ्गठनले आफ्नो कार्य क्षेत्रको सीमाका बारेमा कुनै सान्दर्भिक परिवर्तन गरेमा त्यसको सूचना समेत अभिलेख अधिकारीलाई प्रदान गर्नेछ ।
४. यो महासन्धि कुनै पनि राज्य वा आफ्नो कम्तीमा कुनै एक सदस्य यस महासन्धिको सदस्य रहेको कुनै क्षेत्रीय आर्थिक एकीकरण सङ्गठनबाट हुने सम्मिलनका लागि खुला रहनेछ । सम्मिलनको लिखत संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिव समक्ष दाखिला गरिनेछ । क्षेत्रीय आर्थिक एकीकरण सङ्गठनले महासन्धिको सम्मिलनका समयमा यस महासन्धिले व्यवस्था गरेका विषयहरूका सम्बन्धमा आफ्नो कार्य क्षेत्रको सीमाको बारेमा घोषणा गर्नेछ । यस्तो सङ्गठनले आफ्नो कार्य क्षेत्रको सीमाका बारेमा कुनै सान्दर्भिक परिवर्तन गरेमा त्यस्तो सूचना समेत अभिलेख अधिकारीलाई प्रदान गर्नेछ ।

धारा ६८

प्रारम्भ

१. यो महासन्धि अनुमोदन, स्वीकृति, समर्थन वा सम्मिलनको तीसौं लिखत दाखिला भएपछिको नब्बेऔं दिनमा प्रारम्भ हुनेछ । यस प्रकरणको प्रयोजनका लागि, क्षेत्रीय आर्थिक एकीकरण सङ्गठनले जम्मा गरेको कुनै आलेखलाई त्यस्तो सङ्गठनका राज्य पक्षहरूले जम्मा गरेको भन्दा अतिरिक्त मात्रामा गणना गरिने छैन ।
२. यस महासन्धिको अनुमोदन, स्वीकृति, समर्थन वा सम्मिलन गरेको तीसौं लिखत दाखिला भएपछि प्रत्येक राज्य वा क्षेत्रीय आर्थिक एकीकरण सङ्गठनका लागि, यो महासन्धि यस्तो राज्य वा सङ्गठनले सम्बद्ध लिखत दाखिला गरेको तीस दिनपछि वा यस धाराको प्रकरण १ बमोजिम यो महासन्धि प्रारम्भ भएको दिन मध्ये जुन पछाडि हुन्छ, सोही मितिबाट प्रारम्भ हुनेछ ।

धारा ६९

संशोधन

१. यो महासन्धि प्रारम्भ भएको मितिले पाँच वर्ष व्यतित भएपछि कुनै राज्य पक्षले संशोधनको प्रस्ताव राख्न सक्नेछ र त्यस्तो प्रस्ताव संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिव समक्ष पठाउनेछ, निजले तदुपरान्त प्रस्तावित संशोधन माथि विचार र निर्णय गर्नका लागि सो प्रस्ताव बारे राज्य पक्षहरू र राज्य पक्षहरूको सम्मेलनलाई सूचित गर्नेछन् । राज्य पक्षहरूको सम्मेलनले प्रत्येक संशोधनमा सर्वसम्मति प्राप्त गर्न हरसम्भव प्रयास गर्नेछ । सर्वसम्मतिको लागि सबै प्रयासहरू गर्दा पनि कुनै सहमतिमा पुग्न नसकिएमा त्यस्तो संशोधनलाई, अन्तिम उपायको रूपमा, राज्य पक्षहरूको सम्मेलनको बैठकमा उपस्थित भई मतदान गर्ने राज्य पक्षहरूको दुईतिहाई बहुमतले पारित गर्नु आवश्यक हुनेछ ।
२. क्षेत्रीय आर्थिक एकीकरण सङ्गठनहरूले आफ्नो कार्य क्षेत्रभित्रका विषयमा, यस धारा बमोजिम आफ्नो मताधिकारको प्रयोग गर्दा यस महासन्धिको पक्ष भएका आफ्ना सदस्य राज्यहरूको संख्या बराबरको मतको संख्याका आधारमा गर्नेछन् । यस्ता सङ्गठनहरूले आफ्ना सदस्यहरूले आफ्नो मताधिकार प्रयोग गरेको अवस्थामा आफ्नो मताधिकारको प्रयोग गर्ने छैनन् भने नगरेको अवस्थामा गर्नेछन् ।
३. यस धाराको प्रकरण १ बमोजिम पारित संशोधन राज्य पक्षहरूद्वारा अनुमोदित, स्वीकृत वा समर्थित हुनुपर्नेछ ।
४. यस धाराको प्रकरण १ बमोजिम पारित गरिएका संशोधन, त्यस्तो संशोधनको अनुमोदन, स्वीकृति वा सहमतिको लिखत संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिव समक्ष दाखिला गरेको मितिले नब्बे दिनपछि, सो राज्य पक्षका हकमा प्रारम्भ हुनेछ ।
५. कुनै संशोधन प्रारम्भ भएकोमा, त्यस्तो संशोधन जुन राज्य पक्षहरूले सो कुरा आफूलाई बन्धनकारी हुने भनी आफ्नो सम्मति (consent) प्रदान गरेका छन्, तिनीहरूको हकमा बन्धनकारी हुनेछ । अरू राज्य पक्षहरू यो महासन्धिको प्रावधानहरू र आफूले पहिले नै अनुमोदन गरेका, स्वीकार गरेका वा समर्थन गरेका संशोधनहरू पालना गर्न बाध्य हुनेछन् ।

धारा ७०

अलग हुने

१. कुनै राज्य पक्षले संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवलाई लिखित जानकारी दिई यो महासन्धिबाट अलग हुन सक्नेछ । महासचिवलाई त्यस्तो जानकारी प्राप्त भएको मितिले एक वर्षपछि, त्यस्तो व्यवस्था प्रभावकारी हुनेछ ।
२. कुनै क्षेत्रीय आर्थिक एकीकरण सङ्गठनका सबै राज्य पक्षले यो महासन्धि परित्याग गरेको अवस्थामा त्यस्तो सङ्गठनको यस महासन्धिको सदस्यता समाप्त हुनेछ ।

धारा ७१
अभिलेख अधिकारी र भाषाहरु

१. यस महासन्धिको अभिलेख अधिकारीको रूपमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवलाई तोकिएको छ ।
२. अरबी, चिनिया, अंग्रेजी, फ्रान्सेली, रसियाली र स्पेनी भाषाका यस महासन्धिका मूल प्रतिहरू समान रूपले प्रामाणिक रहेका छन् र संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिव समक्ष दाखिला गरिनेछन् ।

यस कुराको साक्षीको रूपमा सम्बन्धित सरकारहरूबाट विधिवत रूपमा अख्तियार प्राप्त गरेका देहायका सर्वाधिकार सम्पन्न हस्ताक्षरकारी प्रतिनिधिहरूले यस महासन्धिमा हस्ताक्षर गरेका छन् ।

UNITED NATIONS CONVENTION AGAINST CORRUPTION

PREAMBLE

The States Parties to this Convention,

Concerned about the seriousness of problems and threats posed by corruption to the stability and security of societies, undermining the institutions and values of democracy, ethical values and justice and jeopardizing sustainable development and the rule of law,

Concerned also about the links between corruption and other forms of crime, in particular organized crime and economic crime, including moneylaundering,

Concerned further about cases of corruption that involve vast quantities of assets, which may constitute a substantial proportion of the resources of States, and that threaten the political stability and sustainable development of those States,

Convinced that corruption is no longer a local matter but a transnational phenomenon that affects all societies and economies, making international cooperation to prevent and control it essential,

Convinced also that a comprehensive and multidisciplinary approach is required to prevent and combat corruption effectively,

Convinced further that the availability of technical assistance can play an important role in enhancing the ability of States, including by strengthening capacity and by institution-building, to prevent and combat corruption effectively,

Convinced that the illicit acquisition of personal wealth can be particularly damaging to democratic institutions, national economies and the rule of law,

Determined to prevent, detect and deter in a more effective manner international transfers of illicitly acquired assets and to strengthen international cooperation in asset recovery,

Acknowledging the fundamental principles of due process of law in criminal proceedings and in civil or administrative proceedings to adjudicate property rights,

Bearing in mind that the prevention and eradication of corruption is a responsibility of all States and that they must cooperate with one another, with the support and involvement of individuals and groups outside the public sector, such as civil society, non-governmental organizations and community-based organizations, if their efforts in this area are to be effective,

Bearing also in mind the principles of proper management of public affairs and public property, fairness, responsibility and equality before the law and the need to safeguard integrity and to foster a culture of rejection of corruption,

Commending the work of the Commission on Crime Prevention and Criminal Justice and the United Nations Office on Drugs and Crime in preventing and combating corruption,

Recalling the work carried out by other international and regional organizations in this field, including the activities of the African Union, the Council of Europe, the Customs Cooperation Council (also known as the World Customs Organization), the European Union, the League of Arab States, the Organisation for Economic Cooperation and Development and the Organization of American States,

Taking note with appreciation of multilateral instruments to prevent and combat corruption, including, inter alia, the Inter-American Convention against Corruption, adopted by the Organization of American States on 29 March 1996, the Convention on the Fight against Corruption involving Officials of the European Communities or Officials of Member States of the European Union, adopted by the Council of the European

Union on 26 May 1997, the Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions, adopted by the Organisation for Economic Cooperation and Development on 21 November 1997, the Criminal Law Convention on Corruption, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 27 January 1999, the Civil Law Convention on Corruption, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 4 November 1999, and the African Union Convention on Preventing and Combating Corruption, adopted by the Heads of State and Government of the African Union on 12 July 2003,

Welcoming the entry into force on 29 September 2003 of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime,

Have agreed as follows :

Chapter I
General provisions
Article 1
Statement of purpose

The purposes of this Convention are:

- (a) To promote and strengthen measures to prevent and combat corruption more efficiently and effectively;
- (b) To promote, facilitate and support international cooperation and technical assistance in the prevention of and fight against corruption, including in asset recovery;
- (c) To promote integrity, accountability and proper management of public affairs and public property.

Article 2
Use of terms

For the purposes of this Convention:

- (a) "Public official" shall mean: (i) any person holding a legislative, executive, administrative or judicial office of a State Party, whether appointed or elected, whether permanent or temporary, whether paid or unpaid, irrespective of that person's seniority; (ii) any other person who performs a public function, including for a public agency or public enterprise, or provides a public service, as defined in the domestic law of the State Party and as applied in the pertinent area of law of that State Party; (iii) any other person defined as a "public official" in the domestic law of a State Party.
However, for the purpose of some specific measures contained in chapter II of this Convention, "public official" may mean any person who performs a public function or provides a public service as defined in the domestic law of the State Party and as applied in the pertinent area of law of that State Party;
- (b) "Foreign public official" shall mean any person holding a legislative, executive, administrative or judicial office of a foreign country, whether appointed or elected; and any person exercising a public function for a foreign country, including for a public agency or public enterprise;
- (c) "Official of a public international organization" shall mean an international civil servant or any person who is authorized by such an organization to act on behalf of that organization;
- (d) "Property" shall mean assets of every kind, whether corporeal or incorporeal, movable or immovable, tangible or intangible, and legal documents or instruments evidencing title to or interest in such assets;
- (e) "Proceeds of crime" shall mean any property derived from or obtained, directly or indirectly, through the commission of an offence;

- (f) “Freezing” or “seizure” shall mean temporarily prohibiting the transfer, conversion, disposition or movement of property or temporarily assuming custody or control of property on the basis of an order issued by a court or other competent authority;
- (g) “Confiscation”, which includes forfeiture where applicable, shall mean the permanent deprivation of property by order of a court or other competent authority;
- (h) “Predicate offence” shall mean any offence as a result of which proceeds have been generated that may become the subject of an offence as defined in article 23 of this Convention;
- (i) “Controlled delivery” shall mean the technique of allowing illicit or suspect consignments to pass out of, through or into the territory of one or more States, with the knowledge and under the supervision of their competent authorities, with a view to the investigation of an offence and the identification of persons involved in the commission of the offence.

Article 3

Scope of application

1. This Convention shall apply, in accordance with its terms, to the prevention, investigation and prosecution of corruption and to the freezing, seizure, confiscation and return of the proceeds of offences established in accordance with this Convention.
2. For the purposes of implementing this Convention, it shall not be necessary, except as otherwise stated herein, for the offences set forth in it to result in damage or harm to state property.

Article 4

Protection of sovereignty

1. States Parties shall carry out their obligations under this Convention in a manner consistent with the principles of sovereign equality and territorial integrity of States and that of non-intervention in the domestic affairs of other States.
2. Nothing in this Convention shall entitle a State Party to undertake in the territory of another State the exercise of jurisdiction and performance of functions that are reserved exclusively for the authorities of that other State by its domestic law.

Chapter II

Preventive measures

Article 5

Preventive anti-corruption policies and practices

1. Each State Party shall, in accordance with the fundamental principles of its legal system, develop and implement or maintain effective, coordinated anti-corruption policies that promote the participation of society and reflect the principles of the rule of law, proper management of public affairs and public property, integrity, transparency and accountability.
2. Each State Party shall endeavour to establish and promote effective practices aimed at the prevention of corruption.
3. Each State Party shall endeavour to periodically evaluate relevant legal instruments and administrative measures with a view to determining their adequacy to prevent and fight corruption.
4. States Parties shall, as appropriate and in accordance with the fundamental principles of their legal system, collaborate with each other and with relevant international and regional organizations in promoting and developing the measures referred to in this article. That collaboration may include participation in international programmes and projects aimed at the prevention of corruption.

Article 6
Preventive anti-corruption body or bodies

1. Each State Party shall, in accordance with the fundamental principles of its legal system, ensure the existence of a body or bodies, as appropriate, that prevent corruption by such means as:
  - (a) Implementing the policies referred to in article 5 of this Convention and, where appropriate, overseeing and coordinating the implementation of those policies;
  - (b) Increasing and disseminating knowledge about the prevention of corruption.
2. Each State Party shall grant the body or bodies referred to in paragraph 1 of this article the necessary independence, in accordance with the fundamental principles of its legal system, to enable the body or bodies to carry out its or their functions effectively and free from any undue influence. The necessary material resources and specialized staff, as well as the training that such staff may require to carry out their functions, should be provided.
3. Each State Party shall inform the Secretary-General of the United Nations of the name and address of the authority or authorities that may assist other States Parties in developing and implementing specific measures for the prevention of corruption.

Article 7
Public sector

1. Each State Party shall, where appropriate and in accordance with the fundamental principles of its legal system, endeavour to adopt, maintain and strengthen systems for the recruitment, hiring, retention, promotion and retirement of civil servants and, where appropriate, other non-elected public officials:
  - (a) That are based on principles of efficiency, transparency and objective criteria such as merit, equity and aptitude;
  - (b) That include adequate procedures for the selection and training of individuals for public positions considered especially vulnerable to corruption and the rotation, where appropriate, of such individuals to other positions;
  - (c) That promote adequate remuneration and equitable pay scales, taking into account the level of economic development of the State Party;
  - (d) That promote education and training programmes to enable them to meet the requirements for the correct, honourable and proper performance of public functions and that provide them with specialized and appropriate training to enhance their awareness of the risks of corruption inherent in the performance of their functions. Such programmes may make reference to codes or standards of conduct in applicable areas.
2. Each State Party shall also consider adopting appropriate legislative and administrative measures, consistent with the objectives of this Convention and in accordance with the fundamental principles of its domestic law, to prescribe criteria concerning candidature for and election to public office.
3. Each State Party shall also consider taking appropriate legislative and administrative measures, consistent with the objectives of this Convention and in accordance with the fundamental principles of its domestic law, to enhance transparency in the funding of candidatures for elected public office and, where applicable, the funding of political parties.
4. Each State Party shall, in accordance with the fundamental principles of its domestic law, endeavour to adopt, maintain and strengthen systems that promote transparency and prevent conflicts of interest.

Article 8
Codes of conduct for public officials

1. In order to fight corruption, each State Party shall promote, inter alia, integrity, honesty and responsibility among its public officials, in accordance with the fundamental principles of its legal system.
2. In particular, each State Party shall endeavour to apply, within its own institutional and legal systems, codes or standards of conduct for the correct, honourable and proper performance of public functions.
3. For the purposes of implementing the provisions of this article, each State Party shall, where appropriate and in accordance with the fundamental principles of its legal system, take note of the relevant initiatives of regional, interregional and multilateral organizations, such as the International Code of Conduct for Public Officials contained in the annex to General Assembly resolution 51/59 of 12 December 1996.
4. Each State Party shall also consider, in accordance with the fundamental principles of its domestic law, establishing measures and systems to facilitate the reporting by public officials of acts of corruption to appropriate authorities, when such acts come to their notice in the performance of their functions.
5. Each State Party shall endeavour, where appropriate and in accordance with the fundamental principles of its domestic law, to establish measures and systems requiring public officials to make declarations to appropriate authorities regarding, inter alia, their outside activities, employment, investments, assets and substantial gifts or benefits from which a conflict of interest may result with respect to their functions as public officials.
6. Each State Party shall consider taking, in accordance with the fundamental principles of its domestic law, disciplinary or other measures against public officials who violate the codes or standards established in accordance with this article.

Article 9
Public procurement and management of public finances

1. Each State Party shall, in accordance with the fundamental principles of its legal system, take the necessary steps to establish appropriate systems of procurement, based on transparency, competition and objective criteria in decision-making, that are effective, inter alia, in preventing corruption. Such systems, which may take into account appropriate threshold values in their application, shall address, inter alia:
  - (a) The public distribution of information relating to procurement procedures and contracts, including information on invitations to tender and relevant or pertinent information on the award of contracts, allowing potential tenderers sufficient time to prepare and submit their tenders;
  - (b) The establishment, in advance, of conditions for participation, including selection and award criteria and tendering rules, and their publication;
  - (c) The use of objective and predetermined criteria for public procurement decisions, in order to facilitate the subsequent verification of the correct application of the rules or procedures;
  - (d) An effective system of domestic review, including an effective system of appeal, to ensure legal recourse and remedies in the event that the rules or procedures established pursuant to this paragraph are not followed;

- (e) Where appropriate, measures to regulate matters regarding personnel responsible for procurement, such as declaration of interest in particular public procurements, screening procedures and training requirements.
2. Each State Party shall, in accordance with the fundamental principles of its legal system, take appropriate measures to promote transparency and accountability in the management of public finances. Such measures shall encompass, inter alia:
  - (a) Procedures for the adoption of the national budget;
  - (b) Timely reporting on revenue and expenditure;
  - (c) A system of accounting and auditing standards and related oversight;
  - (d) Effective and efficient systems of risk management and internal control; and
  - (e) Where appropriate, corrective action in the case of failure to comply with the requirements established in this paragraph.
3. Each State Party shall take such civil and administrative measures as may be necessary, in accordance with the fundamental principles of its domestic law, to preserve the integrity of accounting books, records, financial statements or other documents related to public expenditure and revenue and to prevent the falsification of such documents.

Article 10 *Public reporting*

Taking into account the need to combat corruption, each State Party shall, in accordance with the fundamental principles of its domestic law, take such measures as may be necessary to enhance transparency in its public administration, including with regard to its organization, functioning and decision-making processes, where appropriate. Such measures may include, inter alia:

- (a) Adopting procedures or regulations allowing members of the general public to obtain, where appropriate, information on the organization, functioning and decision-making processes of its public administration and, with due regard for the protection of privacy and personal data, on decisions and legal acts that concern members of the public;
- (b) Simplifying administrative procedures, where appropriate, in order to facilitate public access to the competent decision-making authorities; and
- (c) Publishing information, which may include periodic reports on the risks of corruption in its public administration.

Article 11 *Measures relating to the judiciary and prosecution services*

1. Bearing in mind the independence of the judiciary and its crucial role in combating corruption, each State Party shall, in accordance with the fundamental principles of its legal system and without prejudice to judicial independence, take measures to strengthen integrity and to prevent opportunities for corruption among members of the judiciary. Such measures may include rules with respect to the conduct of members of the judiciary.
2. Measures to the same effect as those taken pursuant to paragraph 1 of this article may be introduced and applied within the prosecution service in those States Parties where it does not form part of the judiciary but enjoys independence similar to that of the judicial service.

Article 12 *Private sector*

1. Each State Party shall take measures, in accordance with the fundamental principles of its domestic law, to prevent corruption involving the private sector, enhance accounting and auditing standards

- in the private sector and, where appropriate, provide effective, proportionate and dissuasive civil, administrative or criminal penalties for failure to comply with such measures.
2. Measures to achieve these ends may include, inter alia:
    - (a) Promoting cooperation between law enforcement agencies and relevant private entities;
    - (b) Promoting the development of standards and procedures designed to safeguard the integrity of relevant private entities, including codes of conduct for the correct, honourable and proper performance of the activities of business and all relevant professions and the prevention of conflicts of interest, and for the promotion of the use of good commercial practices among businesses and in the contractual relations of businesses with the State;
    - (c) Promoting transparency among private entities, including, where appropriate, measures regarding the identity of legal and natural persons involved in the establishment and management of corporate entities;
    - (d) Preventing the misuse of procedures regulating private entities, including procedures regarding subsidies and licences granted by public authorities for commercial activities;
    - (e) Preventing conflicts of interest by imposing restrictions, as appropriate and for a reasonable period of time, on the professional activities of former public officials or on the employment of public officials by the private sector after their resignation or retirement, where such activities or employment relate directly to the functions held or supervised by those public officials during their tenure;
    - (f) Ensuring that private enterprises, taking into account their structure and size, have sufficient internal auditing controls to assist in preventing and detecting acts of corruption and that the accounts and required financial statements of such private enterprises are subject to appropriate auditing and certification procedures.
  3. In order to prevent corruption, each State Party shall take such measures as may be necessary, in accordance with its domestic laws and regulations regarding the maintenance of books and records, financial statement disclosures and accounting and auditing standards, to prohibit the following acts carried out for the purpose of committing any of the offences established in accordance with this Convention:
    - (a) The establishment of off-the-books accounts;
    - (b) The making of off-the-books or inadequately identified transactions;
    - (c) The recording of non-existent expenditure;
    - (d) The entry of liabilities with incorrect identification of their objects;
    - (e) The use of false documents; and
    - (f) The intentional destruction of bookkeeping documents earlier than foreseen by the law.
  4. Each State Party shall disallow the tax deductibility of expenses that constitute bribes, the latter being one of the constituent elements of the offences established in accordance with articles 15 and 16 of this Convention and, where appropriate, other expenses incurred in furtherance of corrupt conduct.

Article 13 *Participation of society*

1. Each State Party shall take appropriate measures, within its means and in accordance with fundamental principles of its domestic law, to promote the active participation of individuals and groups outside the public sector, such as civil society, non-governmental organizations and community-based organizations, in the prevention of and the fight against corruption and to raise public awareness regarding the existence, causes and gravity of and the threat posed by corruption. This participation should be strengthened by such measures as:

- (a) Enhancing the transparency of and promoting the contribution of the public to decision-making processes;
  - (b) Ensuring that the public has effective access to information;
  - (c) Undertaking public information activities that contribute to non-tolerance of corruption, as well as public education programmes, including school and university curricula;
  - (d) Respecting, promoting and protecting the freedom to seek, receive, publish and disseminate information concerning corruption. That freedom may be subject to certain restrictions, but these shall only be such as are provided for by law and are necessary:
    - (i) For respect of the rights or reputations of others;
    - (ii) For the protection of national security or ordre public or of public health or morals.
2. Each State Party shall take appropriate measures to ensure that the relevant anti-corruption bodies referred to in this Convention are known to the public and shall provide access to such bodies, where appropriate, for the reporting, including anonymously, of any incidents that may be considered to constitute an offence established in accordance with this Convention.

Article 14

Measures to prevent money-laundering

1. Each State Party shall:
- (a) Institute a comprehensive domestic regulatory and supervisory regime for banks and non-bank financial institutions, including natural or legal persons that provide formal or informal services for the transmission of money or value and, where appropriate, other bodies particularly susceptible to money-laundering, within its competence, in order to deter and detect all forms of money-laundering, which regime shall emphasize requirements for customer and, where appropriate, beneficial owner identification, record-keeping and the reporting of suspicious transactions;
  - (b) Without prejudice to article 46 of this Convention, ensure that administrative, regulatory, law enforcement and other authorities dedicated to combating money-laundering (including, where appropriate under domestic law, judicial authorities) have the ability to cooperate and exchange information at the national and international levels within the conditions prescribed by its domestic law and, to that end, shall consider the establishment of a financial intelligence unit to serve as a national centre for the collection, analysis and dissemination of information regarding potential money-laundering.
2. States Parties shall consider implementing feasible measures to detect and monitor the movement of cash and appropriate negotiable instruments across their borders, subject to safeguards to ensure proper use of information and without impeding in any way the movement of legitimate capital. Such measures may include a requirement that individuals and businesses report the cross-border transfer of substantial quantities of cash and appropriate negotiable instruments.
3. States Parties shall consider implementing appropriate and feasible measures to require financial institutions, including money remitters:
- (a) To include on forms for the electronic transfer of funds and related messages accurate and meaningful information on the originator;
  - (b) To maintain such information throughout the payment chain; and
  - (c) To apply enhanced scrutiny to transfers of funds that do not contain complete information on the originator.
4. In establishing a domestic regulatory and supervisory regime under the terms of this article, and without prejudice to any other article of this Convention, States Parties are called upon to use as a

- guideline the relevant initiatives of regional, interregional and multilateral organizations against money-laundering.
5. States Parties shall endeavour to develop and promote global, regional, subregional and bilateral cooperation among judicial, law enforcement and financial regulatory authorities in order to combat money-laundering.

Chapter III Criminalization and law enforcement

Article 15

Bribery of national public officials

Each State Party shall adopt such legislative and other measures as may be necessary to establish as criminal offences, when committed intentionally:

- (a) The promise, offering or giving, to a public official, directly or indirectly, of an undue advantage, for the official himself or herself or another person or entity, in order that the official act or refrain from acting in the exercise of his or her official duties;
- (b) The solicitation or acceptance by a public official, directly or indirectly, of an undue advantage, for the official himself or herself or another person or entity, in order that the official act or refrain from acting in the exercise of his or her official duties.

Article 16

Bribery of foreign public officials and officials of public international organizations

1. Each State Party shall adopt such legislative and other measures as may be necessary to establish as a criminal offence, when committed intentionally, the promise, offering or giving to a foreign public official or an official of a public international organization, directly or indirectly, of an undue advantage, for the official himself or herself or another person or entity, in order that the official act or refrain from acting in the exercise of his or her official duties, in order to obtain or retain business or other undue advantage in relation to the conduct of international business.
2. Each State Party shall consider adopting such legislative and other measures as may be necessary to establish as a criminal offence, when committed intentionally, the solicitation or acceptance by a foreign public official or an official of a public international organization, directly or indirectly, of an undue advantage, for the official himself or herself or another person or entity, in order that the official act or refrain from acting in the exercise of his or her official duties.

Article 17

Embezzlement, misappropriation or other diversion of property by a public official

Each State Party shall adopt such legislative and other measures as may be necessary to establish as criminal offences, when committed intentionally, the embezzlement, misappropriation or other diversion by a public official for his or her benefit or for the benefit of another person or entity, of any property, public or private funds or securities or any other thing of value entrusted to the public official by virtue of his or her position.

Article 18

Trading in influence

Each State Party shall consider adopting such legislative and other measures as may be necessary to establish as criminal offences, when committed intentionally:

- (a) The promise, offering or giving to a public official or any other person, directly or indirectly, of an undue advantage in order that the public official or the person abuse his or her real or supposed influence with a view to obtaining from an administration or public authority of the State Party an undue advantage for the original instigator of the act or for any other person;
- (b) The solicitation or acceptance by a public official or any other person, directly or indirectly, of an undue advantage for himself or herself or for another person in order that the public official or the person abuse his or her real or supposed influence with a view to obtaining from an administration or public authority of the State Party an undue advantage.

Article 19
Abuse of functions

Each State Party shall consider adopting such legislative and other measures as may be necessary to establish as a criminal offence, when committed intentionally, the abuse of functions or position, that is, the performance of or failure to perform an act, in violation of laws, by a public official in the discharge of his or her functions, for the purpose of obtaining an undue advantage for himself or herself or for another person or entity.

Article 20
Illicit enrichment

Subject to its constitution and the fundamental principles of its legal system, each State Party shall consider adopting such legislative and other measures as may be necessary to establish as a criminal offence, when committed intentionally, illicit enrichment, that is, a significant increase in the assets of a public official that he or she cannot reasonably explain in relation to his or her lawful income.

Article 21
Bribery in the private sector

Each State Party shall consider adopting such legislative and other measures as may be necessary to establish as criminal offences, when committed intentionally in the course of economic, financial or commercial activities:

- (a) The promise, offering or giving, directly or indirectly, of an undue advantage to any person who directs or works, in any capacity, for a private sector entity, for the person himself or herself or for another person, in order that he or she, in breach of his or her duties, act or refrain from acting;
- (b) The solicitation or acceptance, directly or indirectly, of an undue advantage by any person who directs or works, in any capacity, for a private sector entity, for the person himself or herself or for another person, in order that he or she, in breach of his or her duties, act or refrain from acting.

Article 22
Embezzlement of property in the private sector

Each State Party shall consider adopting such legislative and other measures as may be necessary to establish as a criminal offence, when committed intentionally in the course of economic, financial or commercial activities, embezzlement by a person who directs or works, in any capacity, in a private sector entity of any property, private funds or securities or any other thing of value entrusted to him or her by virtue of his or her position.

Article 23
Laundering of proceeds of crime

1. Each State Party shall adopt, in accordance with fundamental principles of its domestic law, such legislative and other measures as may be necessary to establish as criminal offences, when committed intentionally:
    - (a) (i) The conversion or transfer of property, knowing that such property is the proceeds of crime, for the purpose of concealing or disguising the illicit origin of the property or of helping any person who is involved in the commission of the predicate offence to evade the legal consequences of his or her action;
    - (ii) The concealment or disguise of the true nature, source, location, disposition, movement or ownership of or rights with respect to property, knowing that such property is the proceeds of crime;
  - (b) Subject to the basic concepts of its legal system:
    - (i) The acquisition, possession or use of property, knowing, at the time of receipt, that such property is the proceeds of crime;
    - (ii) Participation in, association with or conspiracy to commit, attempts to commit and aiding, abetting, facilitating and counselling the commission of any of the offences established in accordance with this article.
2. For purposes of implementing or applying paragraph 1 of this article:
    - (a) Each State Party shall seek to apply paragraph 1 of this article to the widest range of predicate offences;
    - (b) Each State Party shall include as predicate offences at a minimum a comprehensive range of criminal offences established in accordance with this Convention;
    - (c) For the purposes of subparagraph (b) above, predicate offences shall include offences committed both within and outside the jurisdiction of the State Party in question. However, offences committed outside the jurisdiction of a State Party shall constitute predicate offences only when the relevant conduct is a criminal offence under the domestic law of the State where it is committed and would be a criminal offence under the domestic law of the State Party implementing or applying this article had it been committed there;
    - (d) Each State Party shall furnish copies of its laws that give effect to this article and of any subsequent changes to such laws or a description thereof to the Secretary-General of the United Nations;
    - (e) If required by fundamental principles of the domestic law of a State Party, it may be provided that the offences set forth in paragraph 1 of this article do not apply to the persons who committed the predicate offence.

Article 24
Concealment

Without prejudice to the provisions of article 23 of this Convention, each State Party shall consider adopting such legislative and other measures as may be necessary to establish as a criminal offence, when committed intentionally after the commission of any of the offences established in accordance with this Convention without having participated in such offences, the concealment or continued retention of property when the person involved knows that such property is the result of any of the offences established in accordance with this Convention.

Article 25
Obstruction of justice

Each State Party shall adopt such legislative and other measures as may be necessary to establish as criminal offences, when committed intentionally:

- (a) The use of physical force, threats or intimidation or the promise, offering or giving of an undue advantage to induce false testimony or to interfere in the giving of testimony or the production of evidence in a proceeding in relation to the commission of offences established in accordance with this Convention;
- (b) The use of physical force, threats or intimidation to interfere with the exercise of official duties by a justice or law enforcement official in relation to the commission of offences established in accordance with this Convention. Nothing in this subparagraph shall prejudice the right of States Parties to have legislation that protects other categories of public official.

Article 26
Liability of legal persons

1. Each State Party shall adopt such measures as may be necessary, consistent with its legal principles, to establish the liability of legal persons for participation in the offences established in accordance with this Convention.
2. Subject to the legal principles of the State Party, the liability of legal persons may be criminal, civil or administrative.
3. Such liability shall be without prejudice to the criminal liability of the natural persons who have committed the offences.
4. Each State Party shall, in particular, ensure that legal persons held liable in accordance with this article are subject to effective, proportionate and dissuasive criminal or non-criminal sanctions, including monetary sanctions.

Article 27
Participation and attempt

1. Each State Party shall adopt such legislative and other measures as may be necessary to establish as a criminal offence, in accordance with its domestic law, participation in any capacity such as an accomplice, assistant or instigator in an offence established in accordance with this Convention.
2. Each State Party may adopt such legislative and other measures as may be necessary to establish as a criminal offence, in accordance with its domestic law, any attempt to commit an offence established in accordance with this Convention.
3. Each State Party may adopt such legislative and other measures as may be necessary to establish as a criminal offence, in accordance with its domestic law, the preparation for an offence established in accordance with this Convention.

Article 28
Knowledge, intent and purpose as elements of an offence

Knowledge, intent or purpose required as an element of an offence established in accordance with this Convention may be inferred from objective factual circumstances.

Article 29
Statute of limitations

Each State Party shall, where appropriate, establish under its domestic law a long statute of limitations period in which to commence proceedings for any offence established in accordance with this Convention and establish a longer statute of limitations period or provide for the suspension of the statute of limitations where the alleged offender has evaded the administration of justice.

Article 30
Prosecution, adjudication and sanctions

1. Each State Party shall make the commission of an offence established in accordance with this Convention liable to sanctions that take into account the gravity of that offence.
2. Each State Party shall take such measures as may be necessary to establish or maintain, in accordance with its legal system and constitutional principles, an appropriate balance between any immunities or jurisdictional privileges accorded to its public officials for the performance of their functions and the possibility, when necessary, of effectively investigating, prosecuting and adjudicating offences established in accordance with this Convention.
3. Each State Party shall endeavour to ensure that any discretionary legal powers under its domestic law relating to the prosecution of persons for offences established in accordance with this Convention are exercised to maximize the effectiveness of law enforcement measures in respect of those offences and with due regard to the need to deter the commission of such offences.
4. In the case of offences established in accordance with this Convention, each State Party shall take appropriate measures, in accordance with its domestic law and with due regard to the rights of the defense, to seek to ensure that conditions imposed in connection with decisions on release pending trial or appeal take into consideration the need to ensure the presence of the defendant at subsequent criminal proceedings.
5. Each State Party shall take into account the gravity of the offences concerned when considering the eventuality of early release or parole of persons convicted of such offences.
6. Each State Party, to the extent consistent with the fundamental principles of its legal system, shall consider establishing procedures through which a public official accused of an offence established in accordance with this Convention may, where appropriate, be removed, suspended or reassigned by the appropriate authority, bearing in mind respect for the principle of the presumption of innocence.
7. Where warranted by the gravity of the offence, each State Party, to the extent consistent with the fundamental principles of its legal system, shall consider establishing procedures for the disqualification, by court order or any other appropriate means, for a period of time determined by its domestic law, of persons convicted of offences established in accordance with this Convention from:
  - (a) Holding public office; and
  - (b) Holding office in an enterprise owned in whole or in part by the State.
8. Paragraph 1 of this article shall be without prejudice to the exercise of disciplinary powers by the competent authorities against civil servants.
9. Nothing contained in this Convention shall affect the principle that the description of the offences established in accordance with this Convention and of the applicable legal defences or other legal principles controlling the lawfulness of conduct is reserved to the domestic law of a State Party and that such offences shall be prosecuted and punished in accordance with that law.

10. States Parties shall endeavour to promote the reintegration into society of persons convicted of offences established in accordance with this Convention.

Article 31

Freezing, seizure and confiscation

1. Each State Party shall take, to the greatest extent possible within its domestic legal system, such measures as may be necessary to enable confiscation of:
  - (a) Proceeds of crime derived from offences established in accordance with this Convention or property the value of which corresponds to that of such proceeds;
  - (b) Property, equipment or other instrumentalities used in or destined for use in offences established in accordance with this Convention.
2. Each State Party shall take such measures as may be necessary to enable the identification, tracing, freezing or seizure of any item referred to in paragraph 1 of this article for the purpose of eventual confiscation.
3. Each State Party shall adopt, in accordance with its domestic law, such legislative and other measures as may be necessary to regulate the administration by the competent authorities of frozen, seized or confiscated property covered in paragraphs 1 and 2 of this article.
4. If such proceeds of crime have been transformed or converted, in part or in full, into other property, such property shall be liable to the measures referred to in this article instead of the proceeds.
5. If such proceeds of crime have been intermingled with property acquired from legitimate sources, such property shall, without prejudice to any powers relating to freezing or seizure, be liable to confiscation up to the assessed value of the intermingled proceeds.
6. Income or other benefits derived from such proceeds of crime, from property into which such proceeds of crime have been transformed or converted or from property with which such proceeds of crime have been intermingled shall also be liable to the measures referred to in this article, in the same manner and to the same extent as proceeds of crime.
7. For the purpose of this article and article 55 of this Convention, each State Party shall empower its courts or other competent authorities to order that bank, financial or commercial records be made available or seized. A State Party shall not decline to act under the provisions of this paragraph on the ground of bank secrecy.
8. States Parties may consider the possibility of requiring that an offender demonstrate the lawful origin of such alleged proceeds of crime or other property liable to confiscation, to the extent that such a requirement is consistent with the fundamental principles of their domestic law and with the nature of judicial and other proceedings.
9. The provisions of this article shall not be so construed as to prejudice the rights of bona fide third parties.
10. Nothing contained in this article shall affect the principle that the measures to which it refers shall be defined and implemented in accordance with and subject to the provisions of the domestic law of a State Party.

Article 32

Protection of witnesses, experts and victims

1. Each State Party shall take appropriate measures in accordance with its domestic legal system and within its means to provide effective protection from potential retaliation or intimidation for witnesses and experts who give testimony concerning offences established in accordance with this Convention and, as appropriate, for their relatives and other persons close to them.

2. The measures envisaged in paragraph 1 of this article may include, inter alia, without prejudice to the rights of the defendant, including the right to due process:
  - (a) Establishing procedures for the physical protection of such persons, such as, to the extent necessary and feasible, relocating them and permitting, where appropriate, non-disclosure or limitations on the disclosure of information concerning the identity and whereabouts of such persons;
  - (b) Providing evidentiary rules to permit witnesses and experts to give testimony in a manner that ensures the safety of such persons, such as permitting testimony to be given through the use of communications technology such as video or other adequate means.
3. States Parties shall consider entering into agreements or arrangements with other States for the relocation of persons referred to in paragraph 1 of this article.
4. The provisions of this article shall also apply to victims insofar as they are witnesses.
5. Each State Party shall, subject to its domestic law, enable the views and concerns of victims to be presented and considered at appropriate stages of criminal proceedings against offenders in a manner not prejudicial to the rights of the defence.

Article 33

Protection of reporting persons

Each State Party shall consider incorporating into its domestic legal system appropriate measures to provide protection against any unjustified treatment for any person who reports in good faith and on reasonable grounds to the competent authorities any facts concerning offences established in accordance with this Convention.

Article 34

Consequences of acts of corruption

With due regard to the rights of third parties acquired in good faith, each State Party shall take measures, in accordance with the fundamental principles of its domestic law, to address consequences of corruption. In this context, States Parties may consider corruption a relevant factor in legal proceedings to annul or rescind a contract, withdraw a concession or other similar instrument or take any other remedial action.

Article 35

Compensation for damage

Each State Party shall take such measures as may be necessary, in accordance with principles of its domestic law, to ensure that entities or persons who have suffered damage as a result of an act of corruption have the right to initiate legal proceedings against those responsible for that damage in order to obtain compensation.

Article 36

Specialized authorities

Each State Party shall, in accordance with the fundamental principles of its legal system, ensure the existence of a body or bodies or persons specialized in combating corruption through law enforcement. Such body or bodies or persons shall be granted the necessary independence, in accordance with the fundamental principles of the legal system of the State Party, to be able to carry out their functions effectively and without any undue influence. Such persons or staff of such body or bodies should have the appropriate training and resources to carry out their tasks.

Article 37

Cooperation with law enforcement authorities

1. Each State Party shall take appropriate measures to encourage persons who participate or who have participated in the commission of an offence established in accordance with this Convention to supply information useful to competent authorities for investigative and evidentiary purposes and to provide factual, specific help to competent authorities that may contribute to depriving offenders of the proceeds of crime and to recovering such proceeds.
2. Each State Party shall consider providing for the possibility, in appropriate cases, of mitigating punishment of an accused person who provides substantial cooperation in the investigation or prosecution of an offence established in accordance with this Convention.
3. Each State Party shall consider providing for the possibility, in accordance with fundamental principles of its domestic law, of granting immunity from prosecution to a person who provides substantial cooperation in the investigation or prosecution of an offence established in accordance with this Convention.
4. Protection of such persons shall be, *mutatis mutandis*, as provided for in article 32 of this Convention.
5. Where a person referred to in paragraph 1 of this article located in one State Party can provide substantial cooperation to the competent authorities of another State Party, the States Parties concerned may consider entering into agreements or arrangements, in accordance with their domestic law, concerning the potential provision by the other State Party of the treatment set forth in paragraphs 2 and 3 of this article.

Article 38

Cooperation between national authorities

Each State Party shall take such measures as may be necessary to encourage, in accordance with its domestic law, cooperation between, on the one hand, its public authorities, as well as its public officials, and, on the other hand, its authorities responsible for investigating and prosecuting criminal offences. Such cooperation may include:

- (a) Informing the latter authorities, on their own initiative, where there are reasonable grounds to believe that any of the offences established in accordance with articles 15, 21 and 23 of this Convention has been committed; or
- (b) Providing, upon request, to the latter authorities all necessary information.

Article 39

Cooperation between national authorities and the private sector

1. Each State Party shall take such measures as may be necessary to encourage, in accordance with its domestic law, cooperation between national investigating and prosecuting authorities and entities of the private sector, in particular financial institutions, relating to matters involving the commission of offences established in accordance with this Convention.
2. Each State Party shall consider encouraging its nationals and other persons with a habitual residence in its territory to report to the national investigating and prosecuting authorities the commission of an offence established in accordance with this Convention.

Article 40

Bank secrecy

Each State Party shall ensure that, in the case of domestic criminal investigations of offences established in accordance with this Convention, there are appropriate mechanisms available within its domestic legal system to overcome obstacles that may arise out of the application of bank secrecy laws.

Article 41
Criminal record

Each State Party may adopt such legislative or other measures as may be necessary to take into consideration, under such terms as and for the purpose that it deems appropriate, any previous conviction in another State of an alleged offender for the purpose of using such information in criminal proceedings relating to an offence established in accordance with this Convention.

Article 42
Jurisdiction

1. Each State Party shall adopt such measures as may be necessary to establish its jurisdiction over the offences established in accordance with this Convention when:
  - (a) The offence is committed in the territory of that State Party; or
  - (b) The offence is committed on board a vessel that is flying the flag of that State Party or an aircraft that is registered under the laws of that State Party at the time that the offence is committed.
2. Subject to article 4 of this Convention, a State Party may also establish its jurisdiction over any such offence when:
  - (a) The offence is committed against a national of that State Party; or
  - (b) The offence is committed by a national of that State Party or a stateless person who has his or her habitual residence in its territory; or
  - (c) The offence is one of those established in accordance with article 23, paragraph 1 (b) (ii), of this Convention and is committed outside its territory with a view to the commission of an offence established in accordance with article 23, paragraph 1 (a) (i) or (ii) or (b) (i), of this Convention within its territory; or
  - (d) The offence is committed against the State Party.
3. For the purposes of article 44 of this Convention, each State Party shall take such measures as may be necessary to establish its jurisdiction over the offences established in accordance with this Convention when the alleged offender is present in its territory and it does not extradite such person solely on the ground that he or she is one of its nationals.
4. Each State Party may also take such measures as may be necessary to establish its jurisdiction over the offences established in accordance with this Convention when the alleged offender is present in its territory and it does not extradite him or her.
5. If a State Party exercising its jurisdiction under paragraph 1 or 2 of this article has been notified, or has otherwise learned, that any other States Parties are conducting an investigation, prosecution or judicial proceeding in respect of the same conduct, the competent authorities of those States Parties shall, as appropriate, consult one another with a view to coordinating their actions.
6. Without prejudice to norms of general international law, this Convention shall not exclude the exercise of any criminal jurisdiction established by a State Party in accordance with its domestic law.

Chapter IV
International cooperation
Article 43
International cooperation

1. States Parties shall cooperate in criminal matters in accordance with articles 44 to 50 of this Convention. Where appropriate and consistent with their domestic legal system, States Parties

shall consider assisting each other in investigations of and proceedings in civil and administrative matters relating to corruption.

2. In matters of international cooperation, whenever dual criminality is considered a requirement, it shall be deemed fulfilled irrespective of whether the laws of the requested State Party place the offence within the same category of offence or denominate the offence by the same terminology as the requesting State Party, if the conduct underlying the offence for which assistance is sought is a criminal offence under the laws of both States Parties.

Article 44
Extradition

1. This article shall apply to the offences established in accordance with this Convention where the person who is the subject of the request for extradition is present in the territory of the requested State Party, provided that the offence for which extradition is sought is punishable under the domestic law of both the requesting State Party and the requested State Party.
2. Notwithstanding the provisions of paragraph 1 of this article, a State Party whose law so permits may grant the extradition of a person for any of the offences covered by this Convention that are not punishable under its own domestic law.
3. If the request for extradition includes several separate offences, at least one of which is extraditable under this article and some of which are not extraditable by reason of their period of imprisonment but are related to offences established in accordance with this Convention, the requested State Party may apply this article also in respect of those offences.
4. Each of the offences to which this article applies shall be deemed to be included as an extraditable offence in any extradition treaty existing between States Parties. States Parties undertake to include such offences as extraditable offences in every extradition treaty to be concluded between them. A State Party whose law so permits, in case it uses this Convention as the basis for extradition, shall not consider any of the offences established in accordance with this Convention to be a political offence.
5. If a State Party that makes extradition conditional on the existence of a treaty receives a request for extradition from another State Party with which it has no extradition treaty, it may consider this Convention the legal basis for extradition in respect of any offence to which this article applies.
6. A State Party that makes extradition conditional on the existence of a treaty shall:
  - (a) At the time of deposit of its instrument of ratification, acceptance or approval of or accession to this Convention, inform the Secretary-General of the United Nations whether it will take this Convention as the legal basis for cooperation on extradition with other States Parties to this Convention; and
  - (b) If it does not take this Convention as the legal basis for cooperation on extradition, seek, where appropriate, to conclude treaties on extradition with other States Parties to this Convention in order to implement this article.
7. States Parties that do not make extradition conditional on the existence of a treaty shall recognize offences to which this article applies as extraditable offences between themselves.
8. Extradition shall be subject to the conditions provided for by the domestic law of the requested State Party or by applicable extradition treaties, including, inter alia, conditions in relation to the minimum penalty requirement for extradition and the grounds upon which the requested State Party may refuse extradition.
9. States Parties shall, subject to their domestic law, endeavour to expedite extradition procedures and to simplify evidentiary requirements relating thereto in respect of any offence to which this article applies.
10. Subject to the provisions of its domestic law and its extradition treaties, the requested State Party may, upon being satisfied that the circumstances so warrant and are urgent and at the request

- of the requesting State Party, take a person whose extradition is sought and who is present in its territory into custody or take other appropriate measures to ensure his or her presence at extradition proceedings.
11. A State Party in whose territory an alleged offender is found, if it does not extradite such person in respect of an offence to which this article applies solely on the ground that he or she is one of its nationals, shall, at the request of the State Party seeking extradition, be obliged to submit the case without undue delay to its competent authorities for the purpose of prosecution. Those authorities shall take their decision and conduct their proceedings in the same manner as in the case of any other offence of a grave nature under the domestic law of that State Party. The States Parties concerned shall cooperate with each other, in particular on procedural and evidentiary aspects, to ensure the efficiency of such prosecution.
  12. Whenever a State Party is permitted under its domestic law to extradite or otherwise surrender one of its nationals only upon the condition that the person will be returned to that State Party to serve the sentence imposed as a result of the trial or proceedings for which the extradition or surrender of the person was sought and that State Party and the State Party seeking the extradition of the person agree with this option and other terms that they may deem appropriate, such conditional extradition or surrender shall be sufficient to discharge the obligation set forth in paragraph 11 of this article.
  13. If extradition, sought for purposes of enforcing a sentence, is refused because the person sought is a national of the requested State Party, the requested State Party shall, if its domestic law so permits and in conformity with the requirements of such law, upon application of the requesting State Party, consider the enforcement of the sentence imposed under the domestic law of the requesting State Party or the remainder thereof.
  14. Any person regarding whom proceedings are being carried out in connection with any of the offences to which this article applies shall be guaranteed fair treatment at all stages of the proceedings, including enjoyment of all the rights and guarantees provided by the domestic law of the State Party in the territory of which that person is present.
  15. Nothing in this Convention shall be interpreted as imposing an obligation to extradite if the requested State Party has substantial grounds for believing that the request has been made for the purpose of prosecuting or punishing a person on account of that person's sex, race, religion, nationality, ethnic origin or political opinions or that compliance with the request would cause prejudice to that person's position for any one of these reasons.
  16. States Parties may not refuse a request for extradition on the sole ground that the offence is also considered to involve fiscal matters.
  17. Before refusing extradition, the requested State Party shall, where appropriate, consult with the requesting State Party to provide it with ample opportunity to present its opinions and to provide information relevant to its allegation.
  18. States Parties shall seek to conclude bilateral and multilateral agreements or arrangements to carry out or to enhance the effectiveness of extradition.

Article 45

Transfer of sentenced persons

States Parties may consider entering into bilateral or multilateral agreements or arrangements on the transfer to their territory of persons sentenced to imprisonment or other forms of deprivation of liberty for offences established in accordance with this Convention in order that they may complete their sentences there.

Article 46
Mutual legal assistance

1. States Parties shall afford one another the widest measure of mutual legal assistance in investigations, prosecutions and judicial proceedings in relation to the offences covered by this Convention.
2. Mutual legal assistance shall be afforded to the fullest extent possible under relevant laws, treaties, agreements and arrangements of the requested State Party with respect to investigations, prosecutions and judicial proceedings in relation to the offences for which a legal person may be held liable in accordance with article 26 of this Convention in the requesting State Party.
3. Mutual legal assistance to be afforded in accordance with this article may be requested for any of the following purposes:
  - (a) Taking evidence or statements from persons;
  - (b) Effecting service of judicial documents;
  - (c) Executing searches and seizures, and freezing;
  - (d) Examining objects and sites;
  - (e) Providing information, evidentiary items and expert evaluations;
  - (f) Providing originals or certified copies of relevant documents and records, including government, bank, financial, corporate or business records;
  - (g) Identifying or tracing proceeds of crime, property, instrumentalities or other things for evidentiary purposes;
  - (h) Facilitating the voluntary appearance of persons in the requesting State Party;
  - (i) Any other type of assistance that is not contrary to the domestic law of the requested State Party;
  - (j) Identifying, freezing and tracing proceeds of crime in accordance with the provisions of chapter V of this Convention;
  - (k) The recovery of assets, in accordance with the provisions of chapter V of this Convention.
4. Without prejudice to domestic law, the competent authorities of a State Party may, without prior request, transmit information relating to criminal matters to a competent authority in another State Party where they believe that such information could assist the authority in undertaking or successfully concluding inquiries and criminal proceedings or could result in a request formulated by the latter State Party pursuant to this Convention.
5. The transmission of information pursuant to paragraph 4 of this article shall be without prejudice to inquiries and criminal proceedings in the State of the competent authorities providing the information. The competent authorities receiving the information shall comply with a request that said information remain confidential, even temporarily, or with restrictions on its use. However, this shall not prevent the receiving State Party from disclosing in its proceedings information that is exculpatory to an accused person. In such a case, the receiving State Party shall notify the transmitting State Party prior to the disclosure and, if so requested, consult with the transmitting State Party. If, in an exceptional case, advance notice is not possible, the receiving State Party shall inform the transmitting State Party of the disclosure without delay.
6. The provisions of this article shall not affect the obligations under any other treaty, bilateral or multilateral, that governs or will govern, in whole or in part, mutual legal assistance.
7. Paragraphs 9 to 29 of this article shall apply to requests made pursuant to this article if the States Parties in question are not bound by a treaty of mutual legal assistance. If those States Parties are bound by such a treaty, the corresponding provisions of that treaty shall apply unless the States Parties agree to apply paragraphs 9 to 29 of this article in lieu thereof. States Parties are strongly encouraged to apply those paragraphs if they facilitate cooperation.

8. States Parties shall not decline to render mutual legal assistance pursuant to this article on the ground of bank secrecy.
9.
  - (a) A requested State Party, in responding to a request for assistance pursuant to this article in the absence of dual criminality, shall take into account the purposes of this Convention, as set forth in article 1;
  - (b) States Parties may decline to render assistance pursuant to this article on the ground of absence of dual criminality. However, a requested State Party shall, where consistent with the basic concepts of its legal system, render assistance that does not involve coercive action. Such assistance may be refused when requests involve matters of a deminimis nature or matters for which the cooperation or assistance sought is available under other provisions of this Convention;
  - (c) Each State Party may consider adopting such measures as may be necessary to enable it to provide a wider scope of assistance pursuant to this article in the absence of dual criminality.
10. A person who is being detained or is serving a sentence in the territory of one State Party whose presence in another State Party is requested for purposes of identification, testimony or otherwise providing assistance in obtaining evidence for investigations, prosecutions or judicial proceedings in relation to offences covered by this Convention may be transferred if the following conditions are met:
  - (a) The person freely gives his or her informed consent;
  - (b) The competent authorities of both States Parties agree, subject to such conditions as those States Parties may deem appropriate.
11. For the purposes of paragraph 10 of this article:
  - (a) The State Party to which the person is transferred shall have the authority and obligation to keep the person transferred in custody, unless otherwise requested or authorized by the State Party from which the person was transferred;
  - (b) The State Party to which the person is transferred shall without delay implement its obligation to return the person to the custody of the State Party from which the person was transferred as agreed beforehand, or as otherwise agreed, by the competent authorities of both States Parties;
  - (c) The State Party to which the person is transferred shall not require the State Party from which the person was transferred to initiate extradition proceedings for the return of the person;
  - (d) The person transferred shall receive credit for service of the sentence being served in the State from which he or she was transferred for time spent in the custody of the State Party to which he or she was transferred.
12. Unless the State Party from which a person is to be transferred in accordance with paragraphs 10 and 11 of this article so agrees, that person, whatever his or her nationality, shall not be prosecuted, detained, punished or subjected to any other restriction of his or her personal liberty in the territory of the State to which that person is transferred in respect of acts, omissions or convictions prior to his or her departure from the territory of the State from which he or she was transferred.
13. Each State Party shall designate a central authority that shall have the responsibility and power to receive requests for mutual legal assistance and either to execute them or to transmit them to the competent authorities for execution. Where a State Party has a special region or territory with a separate system of mutual legal assistance, it may designate a distinct central authority that shall have the same function for that region or territory. Central authorities shall ensure the speedy and proper execution or transmission of the requests received. Where the central authority transmits

the request to a competent authority for execution, it shall encourage the speedy and proper execution of the request by the competent authority. The Secretary-General of the United Nations shall be notified of the central authority designated for this purpose at the time each State Party deposits its instrument of ratification, acceptance or approval of or accession to this Convention. Requests for mutual legal assistance and any communication related thereto shall be transmitted to the central authorities designated by the States Parties. This requirement shall be without prejudice to the right of a State Party to require that such requests and communications be addressed to it through diplomatic channels and, in urgent circumstances, where the States Parties agree, through the International Criminal Police Organization, if possible.

14. Requests shall be made in writing or, where possible, by any means capable of producing a written record, in a language acceptable to the requested State Party, under conditions allowing that State Party to establish authenticity. The Secretary-General of the United Nations shall be notified of the language or languages acceptable to each State Party at the time it deposits its instrument of ratification, acceptance or approval of or accession to this Convention. In urgent circumstances and where agreed by the States Parties, requests may be made orally but shall be confirmed in writing forthwith.
15. A request for mutual legal assistance shall contain:
  - (a) The identity of the authority making the request;
  - (b) The subject matter and nature of the investigation, prosecution or judicial proceeding to which the request relates and the name and functions of the authority conducting the investigation, prosecution or judicial proceeding;
  - (c) A summary of the relevant facts, except in relation to requests for the purpose of service of judicial documents;
  - (d) A description of the assistance sought and details of any particular procedure that the requesting State Party wishes to be followed;
  - (e) Where possible, the identity, location and nationality of any person concerned; and
  - (f) The purpose for which the evidence, information or action is sought.
16. The requested State Party may request additional information when it appears necessary for the execution of the request in accordance with its domestic law or when it can facilitate such execution.
17. A request shall be executed in accordance with the domestic law of the requested State Party and, to the extent not contrary to the domestic law of the requested State Party and where possible, in accordance with the procedures specified in the request.
18. Wherever possible and consistent with fundamental principles of domestic law, when an individual is in the territory of a State Party and has to be heard as a witness or expert by the judicial authorities of another State Party, the first State Party may, at the request of the other, permit the hearing to take place by video conference if it is not possible or desirable for the individual in question to appear in person in the territory of the requesting State Party. States Parties may agree that the hearing shall be conducted by a judicial authority of the requesting State Party and attended by a judicial authority of the requested State Party.
19. The requesting State Party shall not transmit or use information or evidence furnished by the requested State Party for investigations, prosecutions or judicial proceedings other than those stated in the request without the prior consent of the requested State Party. Nothing in this paragraph shall prevent the requesting State Party from disclosing in its proceedings information or evidence that is exculpatory to an accused person. In the latter case, the requesting State Party shall notify the requested State Party prior to the disclosure and, if so requested, consult with the requested

- State Party. If, in an exceptional case, advance notice is not possible, the requesting State Party shall inform the requested State Party of the disclosure without delay.
20. The requesting State Party may require that the requested State Party keep confidential the fact and substance of the request, except to the extent necessary to execute the request. If the requested State Party cannot comply with the requirement of confidentiality, it shall promptly inform the requesting State Party.
  21. Mutual legal assistance may be refused:
    - (a) If the request is not made in conformity with the provisions of this article;
    - (b) If the requested State Party considers that execution of the request is likely to prejudice its sovereignty, security, *ordre public* or other essential interests;
    - (c) If the authorities of the requested State Party would be prohibited by its domestic law from carrying out the action requested with regard to any similar offence, had it been subject to investigation, prosecution or judicial proceedings under their own jurisdiction;
    - (d) If it would be contrary to the legal system of the requested State Party relating to mutual legal assistance for the request to be granted.
  22. States Parties may not refuse a request for mutual legal assistance on the sole ground that the offence is also considered to involve fiscal matters.
  23. Reasons shall be given for any refusal of mutual legal assistance.
  24. The requested State Party shall execute the request for mutual legal assistance as soon as possible and shall take as full account as possible of any deadlines suggested by the requesting State Party and for which reasons are given, preferably in the request. The requesting State Party may make reasonable requests for information on the status and progress of measures taken by the requested State Party to satisfy its request. The requested State Party shall respond to reasonable requests by the requesting State Party on the status, and progress in its handling, of the request. The requesting State Party shall promptly inform the requested State Party when the assistance sought is no longer required.
  25. Mutual legal assistance may be postponed by the requested State Party on the ground that it interferes with an ongoing investigation, prosecution or judicial proceeding.
  26. Before refusing a request pursuant to paragraph 21 of this article or postponing its execution pursuant to paragraph 25 of this article, the requested State Party shall consult with the requesting State Party to consider whether assistance may be granted subject to such terms and conditions as it deems necessary. If the requesting State Party accepts assistance subject to those conditions, it shall comply with the conditions.
  27. Without prejudice to the application of paragraph 12 of this article, a witness, expert or other person who, at the request of the requesting State Party, consents to give evidence in a proceeding or to assist in an investigation, prosecution or judicial proceeding in the territory of the requesting State Party shall not be prosecuted, detained, punished or subjected to any other restriction of his or her personal liberty in that territory in respect of acts, omissions or convictions prior to his or her departure from the territory of the requested State Party. Such safe conduct shall cease when the witness, expert or other person having had, for a period of fifteen consecutive days or for any period agreed upon by the States Parties from the date on which he or she has been officially informed that his or her presence is no longer required by the judicial authorities, an opportunity of leaving, has nevertheless remained voluntarily in the territory of the requesting State Party or, having left it, has returned of his or her own free will.
  28. The ordinary costs of executing a request shall be borne by the requested State Party, unless otherwise agreed by the States Parties concerned. If expenses of a substantial or extraordinary

nature are or will be required to fulfill the request, the States Parties shall consult to determine the terms and conditions under which the request will be executed, as well as the manner in which the costs shall be borne.

29. The requested State Party:
  - (a) Shall provide to the requesting State Party copies of government records, documents or information in its possession that under its domestic law are available to the general public;
  - (b) May, at its discretion, provide to the requesting State Party in whole, in part or subject to such conditions as it deems appropriate, copies of any government records, documents or information in its possession that under its domestic law are not available to the general public.
30. States Parties shall consider, as may be necessary, the possibility of concluding bilateral or multilateral agreements or arrangements that would serve the purposes of, give practical effect to or enhance the provisions of this article.

Article 47

Transfer of criminal proceedings

States Parties shall consider the possibility of transferring to one another proceedings for the prosecution of an offence established in accordance with this Convention in cases where such transfer is considered to be in the interests of the proper administration of justice, in particular in cases where several jurisdictions are involved, with a view to concentrating the prosecution.

Article 48

Law enforcement cooperation

1. States Parties shall cooperate closely with one another, consistent with their respective domestic legal and administrative systems, to enhance the effectiveness of law enforcement action to combat the offences covered by this Convention. States Parties shall, in particular, take effective measures:
  - (a) To enhance and, where necessary, to establish channels of communication between their competent authorities, agencies and services in order to facilitate the secure and rapid exchange of information concerning all aspects of the offences covered by this Convention, including, if the States Parties concerned deem it appropriate, links with other criminal activities;
  - (b) To cooperate with other States Parties in conducting inquiries with respect to offences covered by this Convention concerning:
    - (i) The identity, whereabouts and activities of persons suspected of involvement in such offences or the location of other persons concerned;
    - (ii) The movement of proceeds of crime or property derived from the commission of such offences;
    - (iii) The movement of property, equipment or other instrumentalities used or intended for use in the commission of such offences;
  - (c) To provide, where appropriate, necessary items or quantities of substances for analytical or investigative purposes;
  - (d) To exchange, where appropriate, information with other States Parties concerning specific means and methods used to commit offences covered by this Convention, including the use of false identities, forged, altered or false documents and other means of concealing activities;
  - (e) To facilitate effective coordination between their competent authorities, agencies and services and to promote the exchange of personnel and other experts, including, subject to bilateral agreements or arrangements between the States Parties concerned, the posting of liaison officers;

- (f) To exchange information and coordinate administrative and other measures taken as appropriate for the purpose of early identification of the offences covered by this Convention.
2. With a view to giving effect to this Convention, States Parties shall consider entering into bilateral or multilateral agreements or arrangements on direct cooperation between their law enforcement agencies and, where such agreements or arrangements already exist, amending them. In the absence of such agreements or arrangements between the States Parties concerned, the States Parties may consider this Convention to be the basis for mutual law enforcement cooperation in respect of the offences covered by this Convention. Whenever appropriate, States Parties shall make full use of agreements or arrangements, including international or regional organizations, to enhance the cooperation between their law enforcement agencies.
3. States Parties shall endeavour to cooperate within their means to respond to offences covered by this Convention committed through the use of modern technology.

Article 49
Joint investigations

States Parties shall consider concluding bilateral or multilateral agreements or arrangements whereby, in relation to matters that are the subject of investigations, prosecutions or judicial proceedings in one or more States, the competent authorities concerned may establish joint investigative bodies. In the absence of such agreements or arrangements, joint investigations may be undertaken by agreement on a case-by-case basis. The States Parties involved shall ensure that the sovereignty of the State Party in whose territory such investigation is to take place is fully respected.

Article 50
Special investigative techniques

1. In order to combat corruption effectively, each State Party shall, to the extent permitted by the basic principles of its domestic legal system and in accordance with the conditions prescribed by its domestic law, take such measures as may be necessary, within its means, to allow for the appropriate use by its competent authorities of controlled delivery and, where it deems appropriate, other special investigative techniques, such as electronic or other forms of surveillance and undercover operations, within its territory, and to allow for the admissibility in court of evidence derived therefrom.
2. For the purpose of investigating the offences covered by this Convention, States Parties are encouraged to conclude, when necessary, appropriate bilateral or multilateral agreements or arrangements for using such special investigative techniques in the context of cooperation at the international level. Such agreements or arrangements shall be concluded and implemented in full compliance with the principle of sovereign equality of States and shall be carried out strictly in accordance with the terms of those agreements or arrangements.
3. In the absence of an agreement or arrangement as set forth in paragraph 2 of this article, decisions to use such special investigative techniques at the international level shall be made on a case-by-case basis and may, when necessary, take into consideration financial arrangements and understandings with respect to the exercise of jurisdiction by the States Parties concerned.
4. Decisions to use controlled delivery at the international level may, with the consent of the States Parties concerned, include methods such as intercepting and allowing the goods or funds to continue intact or be removed or replaced in whole or in part.

Chapter V
Asset recovery
Article 51
General provision

The return of assets pursuant to this chapter is a fundamental principle of this Convention, and States Parties shall afford one another the widest measure of cooperation and assistance in this regard.

Article 52
Prevention and detection of transfers of proceeds of crime

1. Without prejudice to article 14 of this Convention, each State Party shall take such measures as may be necessary, in accordance with its domestic law, to require financial institutions within its jurisdiction to verify the identity of customers, to take reasonable steps to determine the identity of beneficial owners of funds deposited into high-value accounts and to conduct enhanced scrutiny of accounts sought or maintained by or on behalf of individuals who are, or have been, entrusted with prominent public functions and their family members and close associates. Such enhanced scrutiny shall be reasonably designed to detect suspicious transactions for the purpose of reporting to competent authorities and should not be so construed as to discourage or prohibit financial institutions from doing business with any legitimate customer.
2. In order to facilitate implementation of the measures provided for in paragraph 1 of this article, each State Party, in accordance with its domestic law and inspired by relevant initiatives of regional, interregional and multilateral organizations against money-laundering, shall:
  - (a) Issue advisories regarding the types of natural or legal person to whose accounts financial institutions within its jurisdiction will be expected to apply enhanced scrutiny, the types of accounts and transactions to which to pay particular attention and appropriate account-opening, maintenance and recordkeeping measures to take concerning such accounts; and
  - (b) Where appropriate, notify financial institutions within its jurisdiction, at the request of another State Party or on its own initiative, of the identity of particular natural or legal persons to whose accounts such institutions will be expected to apply enhanced scrutiny, in addition to those whom the financial institutions may otherwise identify.
3. In the context of paragraph 2 (a) of this article, each State Party shall implement measures to ensure that its financial institutions maintain adequate records, over an appropriate period of time, of accounts and transactions involving the persons mentioned in paragraph 1 of this article, which should, as a minimum, contain information relating to the identity of the customer as well as, as far as possible, of the beneficial owner.
4. With the aim of preventing and detecting transfers of proceeds of offences established in accordance with this Convention, each State Party shall implement appropriate and effective measures to prevent, with the help of its regulatory and oversight bodies, the establishment of banks that have no physical presence and that are not affiliated with a regulated financial group. Moreover, States Parties may consider requiring their financial institutions to refuse to enter into or continue a correspondent banking relationship with such institutions and to guard against establishing relations with foreign financial institutions that permit their accounts to be used by banks that have no physical presence and that are not affiliated with a regulated financial group.
5. Each State Party shall consider establishing, in accordance with its domestic law, effective financial disclosure systems for appropriate public officials and shall provide for appropriate sanctions for non-compliance. Each State Party shall also consider taking such measures as may be necessary to permit its competent authorities to share that information with the competent authorities in other States Parties when necessary to investigate, claim and recover proceeds of offences established in accordance with this Convention.

6. Each State Party shall consider taking such measures as may be necessary, in accordance with its domestic law, to require appropriate public officials having an interest in or signature or other authority over a financial account in a foreign country to report that relationship to appropriate authorities and to maintain appropriate records related to such accounts. Such measures shall also provide for appropriate sanctions for non-compliance.

Article 53

Measures for direct recovery of property

Each State Party shall, in accordance with its domestic law:

- (a) Take such measures as may be necessary to permit another State Party to initiate civil action in its courts to establish title to or ownership of property acquired through the commission of an offence established in accordance with this Convention;
- (b) Take such measures as may be necessary to permit its courts to order those who have committed offences established in accordance with this Convention to pay compensation or damages to another State Party that has been harmed by such offences; and
- (c) Take such measures as may be necessary to permit its courts or competent authorities, when having to decide on confiscation, to recognize another State Party's claim as a legitimate owner of property acquired through the commission of an offence established in accordance with this Convention.

Article 54

Mechanisms for recovery of property through international cooperation in confiscation

1. Each State Party, in order to provide mutual legal assistance pursuant to article 55 of this Convention with respect to property acquired through or involved in the commission of an offence established in accordance with this Convention, shall, in accordance with its domestic law:
  - (a) Take such measures as may be necessary to permit its competent authorities to give effect to an order of confiscation issued by a court of another State Party;
  - (b) Take such measures as may be necessary to permit its competent authorities, where they have jurisdiction, to order the confiscation of such property of foreign origin by adjudication of an offence of money-laundering or such other offence as may be within its jurisdiction or by other procedures authorized under its domestic law; and
  - (c) Consider taking such measures as may be necessary to allow confiscation of such property without a criminal conviction in cases in which the offender cannot be prosecuted by reason of death, flight or absence or in other appropriate cases.
2. Each State Party, in order to provide mutual legal assistance upon a request made pursuant to paragraph 2 of article 55 of this Convention, shall, in accordance with its domestic law:
  - (a) Take such measures as may be necessary to permit its competent authorities to freeze or seize property upon a freezing or seizure order issued by a court or competent authority of a requesting State Party that provides a reasonable basis for the requested State Party to believe that there are sufficient grounds for taking such actions and that the property would eventually be subject to an order of confiscation for purposes of paragraph 1 (a) of this article;
  - (b) Take such measures as may be necessary to permit its competent authorities to freeze or seize property upon a request that provides a reasonable basis for the requested State Party to believe that there are sufficient grounds for taking such actions and that the property would eventually be subject to an order of confiscation for purposes of paragraph 1 (a) of this article; and

- (c) Consider taking additional measures to permit its competent authorities to preserve property for confiscation, such as on the basis of a foreign arrest or criminal charge related to the acquisition of such property.

Article 55

International cooperation for purposes of confiscation

1. A State Party that has received a request from another State Party having jurisdiction over an offence established in accordance with this Convention for confiscation of proceeds of crime, property, equipment or other instrumentalities referred to in article 31, paragraph 1, of this Convention situated in its territory shall, to the greatest extent possible within its domestic legal system:
  - (a) Submit the request to its competent authorities for the purpose of obtaining an order of confiscation and, if such an order is granted, give effect to it; or
  - (b) Submit to its competent authorities, with a view to giving effect to it to the extent requested, an order of confiscation issued by a court in the territory of the requesting State Party in accordance with articles 31, paragraph 1, and 54, paragraph 1 (a), of this Convention insofar as it relates to proceeds of crime, property, equipment or other instrumentalities referred to in article 31, paragraph 1, situated in the territory of the requested State Party.
2. Following a request made by another State Party having jurisdiction over an offence established in accordance with this Convention, the requested State Party shall take measures to identify, trace and freeze or seize proceeds of crime, property, equipment or other instrumentalities referred to in article 31, paragraph 1, of this Convention for the purpose of eventual confiscation to be ordered either by the requesting State Party or, pursuant to a request under paragraph 1 of this article, by the requested State Party.
3. The provisions of article 46 of this Convention are applicable, mutatis mutandis, to this article. In addition to the information specified in article 46, paragraph 15, requests made pursuant to this article shall contain:
  - (a) In the case of a request pertaining to paragraph 1 (a) of this article, a description of the property to be confiscated, including, to the extent possible, the location and, where relevant, the estimated value of the property and a statement of the facts relied upon by the requesting State Party sufficient to enable the requested State Party to seek the order under its domestic law;
  - (b) In the case of a request pertaining to paragraph 1 (b) of this article, a legally admissible copy of an order of confiscation upon which the request is based issued by the requesting State Party, a statement of the facts and information as to the extent to which execution of the order is requested, a statement specifying the measures taken by the requesting State Party to provide adequate notification to bona fide third parties and to ensure due process and a statement that the confiscation order is final;
  - (c) In the case of a request pertaining to paragraph 2 of this article, a statement of the facts relied upon by the requesting State Party and a description of the actions requested and, where available, a legally admissible copy of an order on which the request is based.
4. The decisions or actions provided for in paragraphs 1 and 2 of this article shall be taken by the requested State Party in accordance with and subject to the provisions of its domestic law and its procedural rules or any bilateral or multilateral agreement or arrangement to which it may be bound in relation to the requesting State Party.
5. Each State Party shall furnish copies of its laws and regulations that give effect to this article and of any subsequent changes to such laws and regulations or a description thereof to the Secretary-General of the United Nations.

6. If a State Party elects to make the taking of the measures referred to in paragraphs 1 and 2 of this article conditional on the existence of a relevant treaty, that State Party shall consider this Convention the necessary and sufficient treaty basis.
7. Cooperation under this article may also be refused or provisional measures lifted if the requested State Party does not receive sufficient and timely evidence or if the property is of a *deminimis* value.
8. Before lifting any provisional measure taken pursuant to this article, the requested State Party shall, wherever possible, give the requesting State Party an opportunity to present its reasons in favour of continuing the measure.
9. The provisions of this article shall not be construed as prejudicing the rights of bona fide third parties.

Article 56

Special cooperation

Without prejudice to its domestic law, each State Party shall endeavour to take measures to permit it to forward, without prejudice to its own investigations, prosecutions or judicial proceedings, information on proceeds of offences established in accordance with this Convention to another State Party without prior request, when it considers that the disclosure of such information might assist the receiving State Party in initiating or carrying out investigations, prosecutions or judicial proceedings or might lead to a request by that State Party under this chapter of the Convention.

Article 57

Return and disposal of assets

1. Property confiscated by a State Party pursuant to article 31 or 55 of this Convention shall be disposed of, including by return to its prior legitimate owners, pursuant to paragraph 3 of this article, by that State Party in accordance with the provisions of this Convention and its domestic law.
2. Each State Party shall adopt such legislative and other measures, in accordance with the fundamental principles of its domestic law, as may be necessary to enable its competent authorities to return confiscated property, when acting on the request made by another State Party, in accordance with this Convention, taking into account the rights of bona fide third parties.
3. In accordance with articles 46 and 55 of this Convention and paragraphs 1 and 2 of this article, the requested State Party shall:
  - (a) In the case of embezzlement of public funds or of laundering of embezzled public funds as referred to in articles 17 and 23 of this Convention, when confiscation was executed in accordance with article 55 and on the basis of a final judgement in the requesting State Party, a requirement that can be waived by the requested State Party, return the confiscated property to the requesting State Party;
  - (b) In the case of proceeds of any other offence covered by this Convention, when the confiscation was executed in accordance with article 55 of this Convention and on the basis of a final judgement in the requesting State Party, a requirement that can be waived by the requested State Party, return the confiscated property to the requesting State Party, when the requesting State Party reasonably establishes its prior ownership of such confiscated property to the requested State Party or when the requested State Party recognizes damage to the requesting State Party as a basis for returning the confiscated property;
  - (c) In all other cases, give priority consideration to returning confiscated property to the requesting State Party, returning such property to its prior legitimate owners or compensating the victims of the crime.
4. Where appropriate, unless States Parties decide otherwise, the requested State Party may deduct reasonable expenses incurred in investigations, prosecutions or judicial proceedings leading to the return or disposition of confiscated property pursuant to this article.

5. Where appropriate, States Parties may also give special consideration to concluding agreements or mutually acceptable arrangements, on a case-by-case basis, for the final disposal of confiscated property.

Article 58

Financial intelligence unit

States Parties shall cooperate with one another for the purpose of preventing and combating the transfer of proceeds of offences established in accordance with this Convention and of promoting ways and means of recovering such proceeds and, to that end, shall consider establishing a financial intelligence unit to be responsible for receiving, analysing and disseminating to the competent authorities reports of suspicious financial transactions.

Article 59

Bilateral and multilateral agreements and arrangements

States Parties shall consider concluding bilateral or multilateral agreements or arrangements to enhance the effectiveness of international cooperation undertaken pursuant to this chapter of the Convention.

Chapter VI

Technical assistance and information exchange

Article 60

Training and technical assistance

1. Each State Party shall, to the extent necessary, initiate, develop or improve specific training programmes for its personnel responsible for preventing and combating corruption. Such training programmes could deal, inter alia, with the following areas:
  - (a) Effective measures to prevent, detect, investigate, punish and control corruption, including the use of evidence-gathering and investigative methods;
  - (b) Building capacity in the development and planning of strategic anti-corruption policy;
  - (c) Training competent authorities in the preparation of requests for mutual legal assistance that meet the requirements of this Convention;
  - (d) Evaluation and strengthening of institutions, public service management and the management of public finances, including public procurement, and the private sector;
  - (e) Preventing and combating the transfer of proceeds of offences established in accordance with this Convention and recovering such proceeds;
  - (f) Detecting and freezing of the transfer of proceeds of offences established in accordance with this Convention;
  - (g) Surveillance of the movement of proceeds of offences established in accordance with this Convention and of the methods used to transfer, conceal or disguise such proceeds;
  - (h) Appropriate and efficient legal and administrative mechanisms and methods for facilitating the return of proceeds of offences established in accordance with this Convention;
  - (i) Methods used in protecting victims and witnesses who cooperate with judicial authorities; and
  - (j) Training in national and international regulations and in languages.
2. States Parties shall, according to their capacity, consider affording one another the widest measure of technical assistance, especially for the benefit of developing countries, in their respective plans and programmes to combat corruption, including material support and training in the areas

referred to in paragraph 1 of this article, and training and assistance and the mutual exchange of relevant experience and specialized knowledge, which will facilitate international cooperation between States Parties in the areas of extradition and mutual legal assistance.

3. States Parties shall strengthen, to the extent necessary, efforts to maximize operational and training activities in international and regional organizations and in the framework of relevant bilateral and multilateral agreements or arrangements.
4. States Parties shall consider assisting one another, upon request, in conducting evaluations, studies and research relating to the types, causes, effects and costs of corruption in their respective countries, with a view to developing, with the participation of competent authorities and society, strategies and action plans to combat corruption.
5. In order to facilitate the recovery of proceeds of offences established in accordance with this Convention, States Parties may cooperate in providing each other with the names of experts who could assist in achieving that objective.
6. States Parties shall consider using subregional, regional and international conferences and seminars to promote cooperation and technical assistance and to stimulate discussion on problems of mutual concern, including the special problems and needs of developing countries and countries with economies in transition.
7. States Parties shall consider establishing voluntary mechanisms with a view to contributing financially to the efforts of developing countries and countries with economies in transition to apply this Convention through technical assistance programmes and projects.
8. Each State Party shall consider making voluntary contributions to the United Nations Office on Drugs and Crime for the purpose of fostering, through the Office, programmes and projects in developing countries with a view to implementing this Convention.

Article 61

Collection, exchange and analysis of information on corruption

1. Each State Party shall consider analysing, in consultation with experts, trends in corruption in its territory, as well as the circumstances in which corruption offences are committed.
2. States Parties shall consider developing and sharing with each other and through international and regional organizations statistics, analytical expertise concerning corruption and information with a view to developing, insofar as possible, common definitions, standards and methodologies, as well as information on best practices to prevent and combat corruption.
3. Each State Party shall consider monitoring its policies and actual measures to combat corruption and making assessments of their effectiveness and efficiency.

Article 62

Other measures: implementation of the Convention through economic development and technical assistance

1. States Parties shall take measures conducive to the optimal implementation of this Convention to the extent possible, through international cooperation, taking into account the negative effects of corruption on society in general, in particular on sustainable development.
2. States Parties shall make concrete efforts to the extent possible and in coordination with each other, as well as with international and regional organizations:
  - (a) To enhance their cooperation at various levels with developing countries, with a view to strengthening the capacity of the latter to prevent and combat corruption;

- (b) To enhance financial and material assistance to support the efforts of developing countries to prevent and fight corruption effectively and to help them implement this Convention successfully;
  - (c) To provide technical assistance to developing countries and countries with economies in transition to assist them in meeting their needs for the implementation of this Convention. To that end, States Parties shall endeavour to make adequate and regular voluntary contributions to an account specifically designated for that purpose in a United Nations funding mechanism. States Parties may also give special consideration, in accordance with their domestic law and the provisions of this Convention, to contributing to that account a percentage of the money or of the corresponding value of proceeds of crime or property confiscated in accordance with the provisions of this Convention;
  - (d) To encourage and persuade other States and financial institutions as appropriate to join them in efforts in accordance with this article, in particular by providing more training programmes and modern equipment to developing countries in order to assist them in achieving the objectives of this Convention.
3. To the extent possible, these measures shall be without prejudice to existing foreign assistance commitments or to other financial cooperation arrangements at the bilateral, regional or international level.
  4. States Parties may conclude bilateral or multilateral agreements or arrangements on material and logistical assistance, taking into consideration the financial arrangements necessary for the means of international cooperation provided for by this Convention to be effective and for the prevention, detection and control of corruption.

Chapter VII

Mechanisms for implementation

Article 63

Conference of the States Parties to the Convention

1. A Conference of the States Parties to the Convention is hereby established to improve the capacity of and cooperation between States Parties to achieve the objectives set forth in this Convention and to promote and review its implementation.
2. The Secretary-General of the United Nations shall convene the Conference of the States Parties not later than one year following the entry into force of this Convention. Thereafter, regular meetings of the Conference of the States Parties shall be held in accordance with the rules of procedure adopted by the Conference.
3. The Conference of the States Parties shall adopt rules of procedure and rules governing the functioning of the activities set forth in this article, including rules concerning the admission and participation of observers, and the payment of expenses incurred in carrying out those activities.
4. The Conference of the States Parties shall agree upon activities, procedures and methods of work to achieve the objectives set forth in paragraph 1 of this article, including:
  - (a) Facilitating activities by States Parties under articles 60 and 62 and chapters II to V of this Convention, including by encouraging the mobilization of voluntary contributions;
  - (b) Facilitating the exchange of information among States Parties on patterns and trends in corruption and on successful practices for preventing and combating it and for the return of proceeds of crime, through, inter alia, the publication of relevant information as mentioned in this article;
  - (c) Cooperating with relevant international and regional organizations and mechanisms and non-governmental organizations;

- (d) Making appropriate use of relevant information produced by other international and regional mechanisms for combating and preventing corruption in order to avoid unnecessary duplication of work;
  - (e) Reviewing periodically the implementation of this Convention by its States Parties;
  - (f) Making recommendations to improve this Convention and its implementation;
  - (g) Taking note of the technical assistance requirements of States Parties with regard to the implementation of this Convention and recommending any action it may deem necessary in that respect.
5. For the purpose of paragraph 4 of this article, the Conference of the States Parties shall acquire the necessary knowledge of the measures taken by States Parties in implementing this Convention and the difficulties encountered by them in doing so through information provided by them and through such supplemental review mechanisms as may be established by the Conference of the States Parties.
  6. Each State Party shall provide the Conference of the States Parties with information on its programmes, plans and practices, as well as on legislative and administrative measures to implement this Convention, as required by the Conference of the States Parties. The Conference of the States Parties shall examine the most effective way of receiving and acting upon information, including, inter alia, information received from States Parties and from competent international organizations. Inputs received from relevant nongovernmental organizations duly accredited in accordance with procedures to be decided upon by the Conference of the States Parties may also be considered.
  7. Pursuant to paragraphs 4 to 6 of this article, the Conference of the States Parties shall establish, if it deems it necessary, any appropriate mechanism or body to assist in the effective implementation of the Convention.

Article 64
Secretariat

1. The Secretary-General of the United Nations shall provide the necessary secretariat services to the Conference of the States Parties to the Convention.
2. The secretariat shall:
  - (a) Assist the Conference of the States Parties in carrying out the activities set forth in article 63 of this Convention and make arrangements and provide the necessary services for the sessions of the Conference of the States Parties;
  - (b) Upon request, assist States Parties in providing information to the Conference of the States Parties as envisaged in article 63, paragraphs 5 and 6, of this Convention; and
  - (c) Ensure the necessary coordination with the secretariats of relevant international and regional organizations.

Chapter VIII
Final provisions

Article 65
Implementation of the Convention

1. Each State Party shall take the necessary measures, including legislative and administrative measures, in accordance with fundamental principles of its domestic law, to ensure the implementation of its obligations under this Convention.

2. Each State Party may adopt more strict or severe measures than those provided for by this Convention for preventing and combating corruption.

Article 66
Settlement of disputes

1. States Parties shall endeavour to settle disputes concerning the interpretation or application of this Convention through negotiation.
2. Any dispute between two or more States Parties concerning the interpretation or application of this Convention that cannot be settled through negotiation within a reasonable time shall, at the request of one of those States Parties, be submitted to arbitration. If, six months after the date of the request for arbitration, those States Parties are unable to agree on the organization of the arbitration, any one of those States Parties may refer the dispute to the International Court of Justice by request in accordance with the Statute of the Court.
3. Each State Party may, at the time of signature, ratification, acceptance or approval of or accession to this Convention, declare that it does not consider itself bound by paragraph 2 of this article. The other States Parties shall not be bound by paragraph 2 of this article with respect to any State Party that has made such a reservation.
4. Any State Party that has made a reservation in accordance with paragraph 3 of this article may at any time withdraw that reservation by notification to the Secretary-General of the United Nations.

Article 67
Signature, ratification, acceptance, approval and accession

1. This Convention shall be open to all States for signature from 9 to 11 December 2003 in Merida, Mexico, and thereafter at United Nations Headquarters in New York until 9 December 2005.
2. This Convention shall also be open for signature by regional economic integration organizations provided that at least one member State of such organization has signed this Convention in accordance with paragraph 1 of this article.
3. This Convention is subject to ratification, acceptance or approval. Instruments of ratification, acceptance or approval shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations. A regional economic integration organization may deposit its instrument of ratification, acceptance or approval if at least one of its member States has done likewise. In that instrument of ratification, acceptance or approval, such organization shall declare the extent of its competence with respect to the matters governed by this Convention. Such organization shall also inform the depositary of any relevant modification in the extent of its competence.
4. This Convention is open for accession by any State or any regional economic integration organization of which at least one member State is a Party to this Convention. Instruments of accession shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations. At the time of its accession, a regional economic integration organization shall declare the extent of its competence with respect to matters governed by this Convention. Such organization shall also inform the depositary of any relevant modification in the extent of its competence.

Article 68
Entry into force

1. This Convention shall enter into force on the ninetieth day after the date of deposit of the thirtieth instrument of ratification, acceptance, approval or accession. For the purpose of this paragraph,

- any instrument deposited by a regional economic integration organization shall not be counted as additional to those deposited by member States of such organization.
2. For each State or regional economic integration organization ratifying, accepting, approving or acceding to this Convention after the deposit of the thirtieth instrument of such action, this Convention shall enter into force on the thirtieth day after the date of deposit by such State or organization of the relevant instrument or on the date this Convention enters into force pursuant to paragraph 1 of this article, whichever is later.

Article 69
Amendment

1. After the expiry of five years from the entry into force of this Convention, a State Party may propose an amendment and transmit it to the Secretary-General of the United Nations, who shall thereupon communicate the proposed amendment to the States Parties and to the Conference of the States Parties to the Convention for the purpose of considering and deciding on the proposal. The Conference of the States Parties shall make every effort to achieve consensus on each amendment. If all efforts at consensus have been exhausted and no agreement has been reached, the amendment shall, as a last resort, require for its adoption a two-thirds majority vote of the States Parties present and voting at the meeting of the Conference of the States Parties.
2. Regional economic integration organizations, in matters within their competence, shall exercise their right to vote under this article with a number of votes equal to the number of their member States that are Parties to this Convention. Such organizations shall not exercise their right to vote if their member States exercise theirs and vice versa.
3. An amendment adopted in accordance with paragraph 1 of this article is subject to ratification, acceptance or approval by States Parties.
4. An amendment adopted in accordance with paragraph 1 of this article shall enter into force in respect of a State Party ninety days after the date of the deposit with the Secretary-General of the United Nations of an instrument of ratification, acceptance or approval of such amendment.
5. When an amendment enters into force, it shall be binding on those States Parties which have expressed their consent to be bound by it. Other States Parties shall still be bound by the provisions of this Convention and any earlier amendments that they have ratified, accepted or approved.

Article 70
Denunciation

1. A State Party may denounce this Convention by written notification to the Secretary-General of the United Nations. Such denunciation shall become effective one year after the date of receipt of the notification by the Secretary-General.
2. A regional economic integration organization shall cease to be a Party to this Convention when all of its member States have denounced it.

Article 71
Depositary and languages

1. The Secretary-General of the United Nations is designated depositary of this Convention.
2. The original of this Convention, of which the Arabic, Chinese, English, French, Russian and Spanish texts are equally authentic, shall be deposited with the Secretary-General of the United Nations.

IN WITNESS WHEREOF, the undersigned plenipotentiaries, being duly authorized thereto by their respective Governments, have signed this Convention.

